

POTUNGAUE TOUTAI

Lipooti Fakata'u

Ta'u Fakapa'anga 2017/2018

Vahe 1: Kanotohi

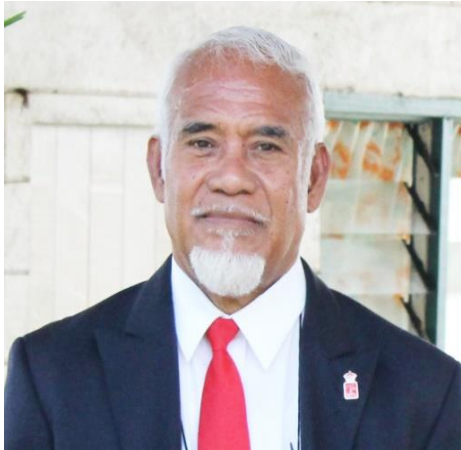
Vahe 1: Kanotohi	2
Vahe 2: Lea nounou	3
Vahe 3: Talateu ‘a e ‘Eiki Minisita.....	5
Vahe 4: Fakamatala mei he ‘Ofisa Pule Ngaue	7
Konga lalahi ‘o e fakahoko fatongia fakalukufua ‘a e Potungaue Toutai	10
1. Sio Fakalukufua ki he Potungaue Toutai	18
1.1 Puipuitu’a	18
1.2 Lao, Tefito’i Ngaue, Kupu Fekau’aki	19
1.3 Fa’unga ‘o e Potungaue.....	23
1.4 Mape ki he Fokotu’u Palani.....	24
2. Fakahoko Ngaue ‘a e Potungaue Toutai.....	27
2.1 Va’a ngaue faka’ofisi	27
2.2 Ngaahi Ola Ngaue.....	32
2.2.1 ‘Ofisi ‘o e ‘Eiki Minisita	32
2.2.2 ‘Ofisi ‘o e ‘Ofisa Pule Ngaue	33
2.2.3 Va’a Ngaue Faka’ofisi.....	36
2.2.4 Va’a Ngaue ki hono Pule’l mo e Fakalalakaka ‘o e Toutai.....	45
2.2.5 Va’a Saienisi ki he Toutai.....	55
2.2.6 Va’a Muimui’i Lao ‘a e Toutai.....	67
2.3 Tafa’aki Pule’i ‘o e Pa’anga.....	73
2.4 Fefakatau’aki Fakapule’anga	75
2.5 Pule’i ‘o e koloa ‘a e Pule’anga	75
3. Ngaahi pole fakangaue.....	76
3.1 Ngaahi pole fakangaue	76
3.2 Ngaahi Fakatuútamaki mo hono Pule’i	80
4. Fakamatala mo e muimui ki he ngaahi tu’utu’uni	81
4.1 Fakamatala ‘Atita	81
4.2 Tuútuúni Kapineti mo e Minisita.....	81
4.3 Pule lelei.....	82
4.4 Ngaahi Tuútuúni Fakapuleánga.....	84
4.5 Poate mo e Komiti	84
Vahe 5: Fakama’opo’opo.....	85

Vahe 2: Lea nounou

ACIAR	Senita Fakavaha'apule'anga 'a 'Aositelelia 'i he Fekumi ki he Ngoue
ADB	Pangike Fakalalakala 'a 'Esia
AMP	Palani Pule Fakata'u
ANCORS	Senita fakafonua 'a 'Aositelelia ki hono malu'i 'o e me'a mo'ui 'o 'oseni
AR	Lipooti Faka-ta'u
CP	Palani Fakata'u Tolu
CEO	'Ofisa Pule Ngaue
CFEC	Ako fekau'aki mo hono muimui'i 'o e lao
CITES	Konivesio 'o e Lao Toutai 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha
CSU	Va'a ngaue lotoloto
EEZ	Konga tahi toutai'anga faka'ekonomika
EFY	Faka'osinga 'o e Ta'u Faka-Pa'anga
FAD	Naunau tauhele ika
FAO	Kautaha me'atokoni mo e ngoue 'a e ngaahi pule'anga fakatahataha
FCD	Va'a ngaue ki hono muimui'i e lao toutai
FFA	Kautaha Toutai 'a e Pasifiki
FFC	Komiti alealea ki he toutai
FFC MIN	Komiti alealea ki he toutai 'a e kau Minisita
FY	Ta'u Faka-Pa'anga
GDP	Koloa 'oku Ngaahi Fakalotofonua
GPA	Ngaahi Fiema'u vivili 'a e Pule'anga
IP	Tu'utu'uni Ngaue fakaloto'i Potungaue
IUU	Toutai Ta'efakalao mo 'ikai ke lipooti
KPI	Me'afua Ngaue
MC	Konifelenisi Fakaminisita
MCS	Muimui'i malu mo le'ohi
MSC	Ako ki he Setifikeiti ke lava heka he 'u vaka kupenga
MDA	Ngaahi Potungaue
MFNP	Potungaue Pa'anga mo Palani Fakafonua
MoF	Potungaue Toutai
NFOSC	Ako ma'ae kau 'Ofisa Toutai fekau'aki mo hono le'ohi 'o 'oseni
NPOA	Palani ngaue fakafonua
NTSA	Talite Alepau 'a Niue
NIWA	Kautaha fakafonua ki he Vai mo e 'Etimosifia
NZ	Nu'usila
OPM	Polokalama ki hono pule'i 'o e kau 'ofisa taulama fakamafai
PC	Komiuniti 'a e Pasifiki
PSC	Komisoni ki he kau ngaue Faka-Pule'anga
PMS	Me'afua Fakahoko Ngaue
PNA	Paati ki he Alepau mo Niue
PROP	Polokalama ki hono tokanga'i 'o e Potutahi feitu'u Pasifiki
POI	Tokotaha Tukupau
RIMSW	Ako ki hono pule'i 'o e ngaahi sisitemi fakamatala fakafeitu'u
SDG	Taumu'a Langa Fakalalakala Tu'uloa (Pule'anga Fakatahataha)
SIDS	Fonua iiki kei Langalanga hake
SMA	Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe

SPC	Komiuniti 'a e Pasifiki Tonga
TC	Saikolone Fakatalopiki
TFSP	Palani 'a e Sekitua Toutai 'a Tonga
TSDf II	Palani Fakalalakaka Fakafonua 'a Tonga II
TPFES	Sisitemi ki he hu atu 'o e ngaahi me'atokoni 'i he kau fefolau'aki 'a Tonga
UN	Pule'anga Fakatahataha
UNCLOS	Konivesio 'o e Lao Toutai 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha
UNDESA	Potungaue ki he 'Ekonomika mo e va fakasosiale 'a e Pule'anga Fakatahataha
WCPFC	Komisoni Toutai ki he Uesite mo e Pasifiki
WB	Pangike 'a Mamani
WTO	Kautaha Fefakatau'aki 'a Mamani
VMS	Me'angaue ki hono muimui'i ngaahi vaka toutai

Vahe 3: Talateu ‘a e ‘Eiki Minisita

Ku ou fiefia ke ‘oatu á e fakamatala fakataú á e Potungaue Toutai ki he Ta’u Fakapa’anga 2017/2018 á ia óku ha ai á e ngaahi ngaue naé lava, ola ngaue mo e ngaahi fakafe’atungia naé hoko lolotonga ó e taú.

Ko e taha ó e ngaahi meá mahu’inga naé hoko lolotonga ó e taú, ko e kau atu á e Potungaue Toutai ki he Maa’imoa Faka’ali’ali Ngoue mo e Toutai, ‘a ia ko e katoanga fakafonua naé hoko fakataú ó álu fakataha mo hono katoangaí á e aho áloí ó Éne Áfio King Tupou VI. Ko e Maa’imoa Fakaáiali’ali Ngoue mo e Toutai í he 2017 na’e kamata mei Vava’u, pea hiki ki Niuatoputapu, Niuafou’ou, Ha’apai, ‘Eua ó fakaósi ki Tongatapu. Ko e ongo

katoanga makehe naé fakahoko í Vavaú ‘a ia ko hono katoangaí á e aho áloí ó Éne Áfio King Tupou VI. Naé fakahoko í Neiafu, pea mo e maálali á e ola lelei hono fokotuú ó e Polokalama Feituú Puleí Makehe (SMA) naé fakahoko ki Ovaka pea talitali é he kainga Ovaka pe.

Ko e Maa’imoa Faka’ali’ali Ngoue mo e Toutai í he 2018 na’e kamata ‘i Haápai ‘o kau ai hono katoangaí á e aho áloí ó Éne Áfio King Tupou VI, naé fakahoko ‘i Pangai, pea mo e maálali á e ola lelei hono fokotuú ó e Polokalama Feituú Puleí Makehe naé fakahoko ki he kolo ko Felemea. Mei Haápai naé hoko atu ki Vava’u, Niuatoputapu, Niuafou’ou, ‘Eua pea fakaósi ki Tongatapu.

Naé ola lelei á e ongo Maa’imoa Faka’ali’ali Ngoue mo e Toutai ko e pou pou kakato mei he ‘ena ‘Afifio ko King Tupou VI mo Kuini Nanasipau’u ‘a ia ko e fakafe fakalangilangi ki he katoanga pea mo foaki ó e ngaahi pale ki he kau ikuna ‘i he vahefonua takitaha. Ko e haélea éhe ‘Ena ‘Afifio á e katoanga naé talitali lelei éhe kakai pea kau ia ‘i he faka’ai’ai kiate kinautolu ke nau kau ki he Maa’imoa Faka’ali’ali Ngoue mo e Toutai í he ta’u kotoa pe pea pehe ki he ngaahi ngaue fakangoue mo toutai á ia oku ne hiki hake á e tu’unga mahu fakame’atokoni á e fonua. Naé haélea ‘e he ‘Ena ‘Afifio é King Tupou VI mo Kuini Nanasipau’u á e polokalama ki hono fakafiefia’i ó e Feitu’u Puleí Makehe naé fakahoko ki Ovaka í Vavau pea mo Felemea ‘i Ha’apai.

Na’e tali é he Kapineti í he 2016 á e Palani ki he Sekitoa Toutai á Tonga (TFSP) á ia naé teuteu é he Potungaue Toutai í he fengau’e’aki fakataha mo e Pangike á Mamani. Na’e kamata ‘i he 2017 ‘a hono fakahoko ó e Palani ki he Sekitoa Toutai á Tonga (TFSP) á ia naé ngaue fakataha á e Pangike ‘a Mamani mo e Potungaue Toutai I hono teuteu o e kole tokoni fakapa’anga ke fakahoko ‘aki hono ngaueí ó e ngaahi polokalama ‘i he Palani ki he Sekitoa Toutai á Tonga (TFSP)

Ku ou fakamaloiá á e takilelei naé fakahoko éhe Ofisa Pule Ngaue á e Potungaue Toutai, Dr. Tu’ikolongahau Halafihi pea mo e tokoni á e tokotaha Faleí Fakatoutai ko Mr. Stephenpaul Dunn, á ia naé tokoni ke fakapapau’i á e hokohoko lelei atu hono fakahoko taimi totonu é he kau ngaue á e tefito’i fatongia ó e Potungaue Toutai á ia oku fakaha mai éhe Lao ki hono Puleí ó e Toutai.

Ko e hokohoko atu ó e ngaahi tokoni fakapa'anga mo e fakatekinikale mei he ngaahi hoa ngaue, ngaahi kautaha Toutai fakafeitu'u mo fakavaha'a puleánga óku hoko ia ke tokonia á e ngaahi fiema'u fakalalakaka á e sekitoa toutai o tanaki ki hono hiki hake o e fakalalakaka ki he tuuloa ó e toutai 'i Tonga.

Neongo óku lahi á e me'amo'ui ó oseni í he potutahi 'o Tonga ni ka 'oku feto'aki 'o tupu mei he uesia ó e lahi hono toutai moe feliuliuaki ó e 'ea. Pea í he tu'unga ko ia, ko e fatongia ó e Potungaue Toutai mo e kotoa ó e hoangaue í he sekitoa toutai ke nau ngaue fakataha 'i hono tokangai lelei 'a e founga toutai mo e feliuliuaki ó e 'ea í he 'ena uesia ke fakapapai'i 'e tu'uloa á e toutai kene tokoni ki he fakalalakaka mo e tu'umalie 'o e fonua. 'Oku 'i ai éku tokanga makehe ki he Polokalama Feitu'u Puleí Makehe (SMA) ke tokolahi á e ngaahi kolo tuú matatahi ke nau kau mai ki ai 'i he kaha'u. He tene lava 'e ia ke fakaivia á e ngahi kolo tuú matatahi ke nau ongo'i ko 'enau koloa mo nau kau ki hono fakalalakaka ó e toutai ke tuuloa 'o makatu'unga 'i hono puleí é he kakai.

Mälö 'aupito

Honourable Semisi Fakahau

Minisita ki he Toutai

Vahe 4: Fakamatala mei he 'Ofisa Pule Ngaue

Ko e Lipoti Fakataú ko 'eni, ki he Taú Fakapaánga 2017/2018 óku ne tuku mai e ngaahi ola ne aúsia é he Potungaue Toutai ó fakatatau mo e Palani Fakataú Tolu 2017/18 – 2019/20 kau ki ai mo e ngaahi moóníí meá ki hono tala mo fakaha e ngaahi fakalalakaka óku hoko.

Lolotonga e fahaí taú fakapaánga ko eni, 2017/18 ne fehangahanagai e Potungaue Toutai mo e ngaahi pole, kau ai e saikolone fakatalopiki ko Gita lolotonga e konga úluaki óe 2018 pea pehe ki he ngaahi haáhaá e feliuliuaki e éa. Neongo e ngaahi pole ko eni, kau ai e fakangatangata e ngaahi meá faka teknikale mo e fakapaánga, ne fakahoko pe éhe Potungaue hono fatongia pea ne aúsia e ngaahi taumuá á ia óku fokotuú he Palani Fakataú tolu á e Potungaue

Koe ngaahi tefitoí meá mahuínga ne fai e tokanga mamafa ki ai he taú fakapaánga ko eni, ne kau ki ai á hono fakahoko e ngaahi ngaue ko ia óku ha he Palani Fakalukufua ki he Sekitoa Toutai (TFSP) pea pehe ki hono fuofua fakahoko mo fakalele á e polokalama ki hono sivií e fuafatongia á e kau ngaue fakapuleánga pe óku íloa ko e PMS. Í he polokalama PMS ne áta ke kau ai á e kau ngaue é toko 49 mei he toko 69 fakakatoa 'a e Toutai pea ne nau kau he monuía he polokalama ko eni. Í he polokalama PMS ai pe, lolotonga e polokalama foaki pale ki he ngaahi Potungaue á e Puleánga he fakaósinga e taú, ne foaki ai ki he Potungaue Toutai á e ngaahi pale úluaki ki he Potungaue lelei taha ki hono fakahoko e polokalama PMS pea pehe ki he mateuteu mo éne ngaahi Vaá í tahi ki hono fakahoko e polokalama ni.

Ko e patiseti á e Potungaue ne hiki hake mei he \$2.808 miliona í he 2016/17 ki he \$3.667 miliona í he 2017/18 pea ko e katoa e fakamole koe \$3.625 miliona. Koe katoa e paánga ne fiemaú ke tanakai mei he Toutai he taú fakapaánga 2017/18 koe paánga é 1.7 miliona ka ne lava é he Potungaue ó tanaki e paánga é 2.8 miliona.

Í he malumalu e Palani Fakalukufua ki he Sekitoa Toutai (TFSP), ne nofo e tokanga á e Potungaue ki hono fakahoko e ngaahi ngaue ki hono fokotuú e ngaahi Feitu'u Puleí makehe (SMA) pea ne lava ó fokotuú foóu e ngaahi SMA foóu é 12 he taú fakapaánga ko eni. Ne kau foki ki heni pea mo hono fakalalakaka mo hono fakalahi e ngaahi faama tofe, á ia ne hiki hake mei he 5 ki he 18 e ngaahi faama foóu ne lava ke fokotuú he taú fakapaánaga ko eni.

Óku kei fakafalala pe á Tonga ni he ngaahi meá moúí mei óseni ki he malu faka-meátokoni pea pehe ki he ngaahi tokoni fakapaánga. Koe hu atu ko ia e ngaahi koloa fakatoutai mei óseni ki tuápuleánga óku fakatefito ia he toutai Lalahi 'e tolu 'a ia ko e toutai valu (Tuna), palu (snapper) moe ngaahi meámoúí óku fakataumuá ki he ngaahi puha sioáta (aquarium)

Ko e lahi fakakatoa e ngaahi meá tahi ne hu atu ki tuápuleánga (í kai ke kau ai e ngaahi meámoúí ki he ngaahi puha sioáta) lolotonga e 2017/18 nae feúnga mo e toni é 1,196, fakahoa ki he toni é 2,611 í he 2016/17. Ko e mahuínga (FOB) ki he hu atu ki tuápuleánga e ngaahi meá

tahi kotoa pe ki he 2017/18 ne í he mahuínga koe TOP\$ 7 Miliona á ia koe holoáki ia e peseti é 46 mei he mahuínga ó e hu atu e ika ki tuápuleánga he taú fakapaánga ki mu'a.

Ko e holo lahi ko ia í hono hu atu ki tuápuleánga e ngaahi meátahi ki he 2017/18 ne tupu ia mei he holo lahi í he ola e toutai valu (tuna) koeúhi koe maúlalo mo ola kovi e toutai í hotau potutahi. Óku tukuakíí 'eni ki he ngaahi haáhaá e feliuliuaki ó e 'ea ó tupunga ai e mavahe á e ngaahi vaka muli óku laiseni í Tonga ni mei he tahi ó Tonga ni ó toutai he ngaahi potutahi kehe. Í he taimi tatau, ko e ngaahi vaka- fakalotofonua ne nau lahilahi tau pe í taulanga lolotonga e ngaahi taimi kovi ko eni e toutai hotau ngaahi potu tahi.

Ko e toutai valu (tuna) ko e toutai lahi taha ia maá Tonga, tatau pe í he lahi e ola mei ai pea pehe ki hono mahuínga fakapaánga. Ka koeúhi koe ngaahi haáhaá ó e feliuliuaki e éa, óku ne fakatupunga e feliuliuaki he mafola mai á e valu í hotau potutahi. Ko hono ola, ko e toni pe é 1,011 ó e valu ne hu atu ki tuápuleánga he taú fakapaánaga ko eni pea koe holoáki ia e peseti é 57 mei he taú fakapaánaga ki muá. Óku fakafuofua ki he paánaga Tonga é 5.7 miliona ne maú ki hono uta atu e valu ki tuápuleánga he 2017/18 á ia koe holoáki ia e peseti é 56 mei he taú fakapaánaga ki muá.

Koe lahi ko ia e ngaahi meámoúí mei óseni ne hu atu ki tuápuleánga ó fakataumuá ki he ngaahi puha sioáta (aquarium) ki he taú fakapaánaga 2017/18 ne feúnga moe ngaahi kongokonga (pieces) é 194,840, pea óku ofi ki he paánga Tonga é 0.46 miliona hono mahuínga. Koe hikiáki eni á e peseta é 56 í he lahi (quantity) ka óku holoáki e peseti é 4 í hono mahuínga fakapaánaga ó fakahoa mo e taú fakapaánaga 2016/17.

Í he toutai palu (snapper) ko e toni fakakatoa é 88 ne lava ke hu atu ki tuápuleánga he taú fakapaánga ko eni. Óku fakafuofua ia ki he paánga Tonga é 0.6 miliona pea óku holoáki ia e peseti é 50 í hono fakahoa ki he taú fakapaánga ki muá. Ko e holo ko eni he toutai palu ne tupu ia mei he uestia e ngaahi vaka toutai é he Saikolone Fakatalopiki ko Gita he kamataánaga e 2018 pea kau pe ki ai mo e álu ke holoa ange á e maúánga ika.

Koeúhi ko e holoa ko ia á e ngaahi meá moúí óku tupu hotau óseni tupu mei he ngaahi úhinga kehekehe, ó kau ai e feliuliuaki e éa moe totuá e toutai, kuo kamata ai éhe Potungaue Toutai e ngaahi langa ngaue foóu ke fakapapauí óku kei pukepuke á hono fakalato e fiemaú á e fonua mei he ngaahi koloa toutai ó óseni tautautefito ki he malu fakameátokoni pea mo e pa'anga hu mai. Ne malava é he Potungaue kene fokotuú ha ngaahi tauheleánga ika (FADs) í he ngaahi potutahi ó Tonga ni ke toe fakatupulekina e ola mei he ngaahi toutai fakatele. Ne lava foki hono fakalalakala e faamaí e ngaahi meá moúí mei óseni í hano lava ke fakafanau e mokohunu í he Tisema e 2017. Koeúhi koe holoa á e toutai palu, ne fai hono vakaií e ngufeke lalahi (giant squid) í he potutahi ó Tonga ni í he kongá úluaki e 2018 ke lava ke hoko koha toutai foóu pea ne ola lelei áupito eni. Koe taumuá ke toe vakaií ha ngaahi ika kehe ke afeí ki ai e tokanga á e kau toutai palu ka e tukuange ha faingamalie ó e palu ke nau fakatupulekina.

Ko e taha e meá mahuínga foóu ne kamataí he taú fakapaánaga ko eni ko e fokotuú e polokalama ki hono tokangaekina e moúí lelei pea mo hono tukuhifo e tuúnga e ngaahi mahakai ikai ke pipihi (NCDs) pea kau ai mo e malu fakameátokoni. Ko e polokalama ko eni ko hono tukuhifo e totongi e ika é he Potungaue Toutai ki ha tuúnga maúlalo é ala malava é he kakai e fonua ke fakatau ai. Ne lele polokalama ko eni he maketi ika Tuimatamoana.

Ko e ngaahi ngaue foóu kotoa ne kamataí he taú fakapaánga ko eni ne fai hono fakalalakakái he taú fakapaánga foóu pea é pehe ki he kaha'u ke fakapapauí óku í he tuúnga maólunga e ola mei he sekitoa toutai.

Óku te ámanaki ko hono fakahoko ko ia e ngaahi ngaue he Palani fakalukufua ó e Sekitoa Toutai pea pehe ki he Palani Fakataú Tolu á e Potungaue Toutai ki he taú fakapaánga ko eni naé tokoni lelei ia ki he fakalalakaka fakalukufua ó Tonga

Mälö 'aupito

Dr. Tu'ikolongahau Halafihi
'Ofisa Pule Ngaue, Potungaue Toutai

Konga lalahi 'o e fakahoko fatongia fakalukufua 'a e Potungaue Toutai

Ola Ngaue	Ngaahi Tefito'i Ngaue	Konga lalahi 'o e ngaue na'e fakahoko
Ola Ngaue 1: Taki mo Pule'i	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fakamavahe'i 'a e Potungaue Toutai ko ha potungaue makehe ➤ Poupou ki he polokolama SDG14 ➤ Palani Fakalukufua ki he Sekitooa Toutai 'o Tonga ➤ Ngaahi Fakalelei 'o e Ngaahi Lao ki he Ngaahi kolo tu'u matatahi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fakahu 'a e pepa Kapineti ki he fokotu'u 'a e Potungaue Toutai ko ha potungaue makehe he 'aho 4 'Aokosi 2017 ➤ Poupou ki he polokalama SDG14- Fakatolonga mo hono ngaue fakapotopotoi e óseni ki he fakalalakaka tuúloa ➤ Ko e taumuá ke fai ha ngaue ki he ngaahi tuútuúni mahuínga fakalao 'i he Palani Sekitooa Toutai 'o Tonga ➤ tali 'e he Kapineti 'o e ngaahi fokotuú monomono ki he Lao ki he Ngaahi kolo tu'u 'i matatahi he áho 20 Sune, 2018.
Ola Ngaue 2: Fale'i faka-taki mo Pule'i	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Palani Sekitooa Toutai 'o Tonga ➤ Maa'imoa faka'ali'ali ngoue mo e Toutai ➤ Fakalelei 'o e ngaahi Lao 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Hono to e siofi 'o e Palani Sekitooa Toutai 'o Tonga pea teuteu ke kole tokoni fakapa'anga mei he Pangike 'a Mamani ➤ Maa'imoa faka'ali'ali ngoue mo e Toutai mo hono katoanga'i e áho áloí 'o Ene 'Afio, Tupou VI 'i Vava'u mo Ha'apai ➤ Fakalelei 'o e Lao mo e tu'utu'uni ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe í he tokoni mei he SPC

	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Mo'ui lelei mo e malu fakameátokoni 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fakalelei 'o e Lao ki he Poate Taulanga ➤ Polokalama Fakatau ika ma'ama'a ki he kakai Tonga
<p>Ola ngaue 3: Tokoni faka'ofisi pea mo e va ngaue</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fakahoko 'o e ngaue ki he me'afua fakahoko ngaue 'a e kau ngaue (PMS)/Ngaahi pale 'i he faka'osinga 'o e ta'u (EFY) ➤ Kau ngaue fo'ou mo e hiki hake 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko e ngaahi pale 'a e Potungaue Toutai lolotonga 'a e ta'u fakapa'anga 2017/18 <ul style="list-style-type: none"> - Pale 2: lipooti fakakuata 'Okatopa -Tisema 2017 - Pale 2: Lipooti fakakuata Sanuali -Ma'asi 2018 - Pale 1: Lipooti fakakuata 'Epeleli -Sune 2018 - Pale 1: Potungaue fakahoko ngaue lelei mo faipau ki he ngaahi tu'utu'uni - Pale 1: Potungaue maau mo mateuteu 'i he ngaahi va'a ngaue 'i motu (Vv.Hp, Ntt, 'Eua) - Pale 1: Potungaue fai pau ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue 'i he faka'osinga 'a e ta'u fakapa'anga ➤ Kau ngaue 'e toko 49 mei he toko 69 na'a nau kau atu ki he fakapale 'a e PMS (fakapale kakato mo e fika'i 'o fakatau ki he lahi 'o e mahina na'a nau fakahoko ngaue ai) ➤ Kau ngaue fo'ou 'e toko 16 pea mo e toko 4 na'a nau hiki hake ki he lakanga fo'ou 'i he Potungaue
<p>Ola ngaue 4: Patiseti, Palani mo e Lipooti</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tu'utu'uni ngaue fakaloto'i Potungaue (IP) ➤ Patiseti, Palani Fakata'u tolu, Palani pule fakata'u, Lipooti Fakata'u 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tu'utu'uni ngaue fakaloto'i Potungaue 'e 4 na'e tali ➤ Na'e fakahu atu 'a e Patiseti, Palani Fakata'u tolu, Palani pule Fakata'u 'a e Potungaue ki he Potungaue Pa'anga mo e Palani Fakafonua 'o fakatau mo e taimi kuo tuku mai.

		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko e Lipooti fakata'u 'a e Potungaue na'e fakahu atu mo ia ki he Kapiteni pea pehe ki he Falealea 'o Tonga
<p>Ola ngaue 5: Koe ngaahi ngaue fakapa'anga, fakatau fakapule'anga mo hono mapule'l 'oe ngaahi koloa</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Patiseti – fakamole ➤ Pa'anga Tanaki ➤ Fakatau fakapule'anga 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Patiseti na'e tali 3.667 miliona, fakamole 3.625 miliona ➤ Pa'anga ke tanaki 1.7 miliona, pa'anga na'e tanaki 2.8 miliona ➤ Peseti 100 'a e fai pau ki he tu'utu'uni ngaue fekau'aki mo e fefakatau'aki fakapule'anga.
<p>Ola ngaue 6: Ako mo e fakalalakaka fakangaue</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ako 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ngaahi ako taimi nounou 'e 54 'i tu'apule'anga pea mo e 88 fakalotofonua na'e fakahoko pea na'e kau atu ki ai ha ni'ihii 'o e kau ngaue 'a e Potungaue
<p>Ola ngaue 7: Ngaahi Fakamatala mo e fetu'utaki fakatekinolosia</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ TOFISH sisitemi netiueka ➤ Teitapeisi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fakalelei'i 'a e sisitemi netiueka TOFISH ➤ Tauhi mo hokohoko 'a hono tokanga'i 'a e fakalalakaka 'o e ngaahi ngaue ki he peesi uepisaiti 'a e Potungaue (www.tongafish.gov.to) ke fakatatau ki he lahi 'a hono mamata'i 'o e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e ngaahi ngaue 'oku fakahoko. kuo tuku hake ki he ngaahi ngaue 'oku fakahoko. ➤ Tokanga'i 'a e teitapeisi fakalotofonua 'e 15 pea mo e 3 fakatu'apule'anga ➤ Fa'u 'a e teitapeisi ke fakahu ki ai 'a e lekooti 'o e laiseni 'o e toutai valu mo e palu ➤ Fakataha'i 'a e sisitemi TUBS (Konga 'a e taulama fakamafai) ki he TUFMAN2 ➤ Lipooti mo hono tufaki 'a e ngaahi fakamatala/lekooti

		‘a e Potungae ki he ngaahi fiema’u fakalotofonua mo tu’apule’anga
Ola Ngaue 8: Fa’u e ngaahi Palani ki hono Pule’I mo Fakalalakaka ‘o e ngaahi toutai, pea toutou vakai’I mo muimui’i	➤ Palani Pule	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Palani pule ‘e 4 na’e toe vakai’i pea tali - Palani Pule ki hono toutai’i ‘o e valu 2018 – 2022 - Palani Fakafonua ‘a Tonga ki he malu ‘o e me’atokoni - Vakai’i ‘o e palani pule ki he palu - Palani ki he sipoti toutai ‘a Tonga
Ola Ngaue 9: Fa’u e ngaahi tu’tutu’uni ngaue ki hono pule’I mo fakalalakaka’I e toutai mo tokoni ki he fakalao’I ‘o e ngaahi founga pule’I ‘o e toutai	➤ Tu’utu’uni ngaue ki he Toutai	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko ha tu’utu’uni ngaue ‘e 4 na’e fa’u pea tali - Palani pule fakafonua ki hono toutai’i ‘o e ‘anga (NPOA) - Pepa tu’utu’uni ki hono vakai’i vaeua ta’u ‘o e palani pule’i ‘o e palu - Tu’utu’uni ki he sipoti toutai - Aleapau ki he no vaka
Ola Ngaue 10: Fa’u e ngaahi Lipooti fakasitetisitika mo e ‘analaiso faka ‘ekonomika ‘o e ngaahi toutai ke ne ‘omai e tukunga ‘oku ‘I ai e ngaahi tefito’I toutai	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Hu atu ki Tu’apule’anga ➤ Savea ki he maketi ika fakalotofonua 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko e mahu’inga ‘o e me’a mo’ui mei ‘oseni na’e hu atu ki Tu’apule’anga kau ki ai ‘a e ngaahi me’a mo’ui na’e faama’i ki he ta’u faka-pa’anga ko eni na’e fe’unga mo e TOP\$7 miliona. Ko e lahi fakakatoa ‘o e me’a mo’ui na’e hu atu ki Tu’apule’anga (‘ikai ke kau ki ai ‘a e ngaahi me’a mo’ui ‘oku faama’i) koe metuliki toni ‘e 1,196 ➤ Ko e lahi ‘o e me’a mo’ui ‘oku faama’i pea hu atu ki Tu’apule’anga ko e kongokonga ‘e 194,840, fakafuofua hono mahu’inga mo e TOP\$0.46 million

		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Na'e fe'unga mo e metuliki toni 'e 105 'a e ngaahi me'a mo'ui na'e lekooti mei he savea maketi, mo ha mahu'inga fakapa'anga ko e \$TOP 0.86 miliona
Ola Ngaue 11: Fakatotolo ki he faama ika mo ngaahi palani fakalalakaka	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tokoni ki he ngaahi feitu'u pule'I makehe (SMA) 'aki 'a e fanga ki'i me'a mo'ui iiki ➤ Faama'i 'o e me'a mo'ui 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kau faama tofe 'e took 15 na'e tufa ki ai 'a e fanga ki'i tofe iiki ➤ Feitu'u Pule'i Makehe 'e 5 na'e tufa ki ai 'a e fanga ki'i vasuva iiki ➤ Fakafanau 'e 14 na'e lava fakahoko 'i he faama 'a e Potungau (5 x vasuva, 2 x tofe, 7 x mokohunu)
Ola Ngaue 12: Ko e ngaahi Feitu'u Pule'I Makehe (SMA), polokalama fakalalakaka mo e fale'I ki he ngaahi kolo	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Feitu'u Pu'ei Makehe (SMA) 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ 12 x Feitu'u pule'i makehe fo'ou na'e fokotu'u ➤ 27 x Feitu'u pule'i makehe 'oku lolotonga ngaue'aki pea mo tokanga'i
Ola Ngaue 13: Ako mo e fakalalakaka faka-ivingaue	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fakalalakaka faka-ivingaue 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ako 'e 12 fekau'aki mo e muimui'i 'o e lao pea moe tanaki fakamatala ki he ika ➤ Ako 'e 12 ki he fakalalakaka ki he ngaahi koloa mei he ola 'o e toutai ➤ Ako 'e 15 na'e fakahoko ki hono tanaki 'o e fakamatala fekau'aki mo e toutai mamaha moe toutai loloto
Ola Ngaue 14: Va'a ngaue ki tu'a ki he kau toutai mo e ngaahi tukui motu	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tokoni fakatekinikale ➤ Maa'imoa Faka'ali'ali ngoue 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko e tokoni fakatekinikale 'e 150 na'e fakahoko ki he ngaahi kupu fekau'aki (ngaahi kolo mo e kau faama) ➤ Tokoni fakatekinikale 'e 17 na'e fakahoko ke tokoni'i 'a e ngaahi ngaue 'a e kau toutai. ➤ 'I he 2017, Na'e fakahoko ai 'a e Maa'imoa Faka'ali'ali ngoue 'o kamata mei he vahe fonua Vava'u, Ha'apai,

	<p>(RAS)</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Saikolone ko Gita ➤ Fekumi ki he toutai'i 'o e ngufeke 	<p>Niuatoputapu, Niuafou, 'Eua mo Tongatapu, mo ha kaveinga "Api fa'a toetu'u ai 'a e teve". Na'e fakahoko foki mo hono katoanga'i 'o e 'aho 'alo'i 'o e tama Tu'i Tupou VI ki Neiafu, Vava'u</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko e Maa'imoa Faka'ali'ali Ngoue 'o e 2018 na'e kaveinga 'aki 'a e "Kina 'umu tali ki tahi" na'e kamata eni mei Ha'apai, Vava'u, Niuatoputapu, Niuafou, 'Eua mo Tongatapu. Na'e fakahoko foki mo e katoanga'i 'o e 'aho 'alo'i 'o e tama Tu'i Tupou VI ki Pangai, Ha'apai. ➤ Na'e uesia e he Saikolone fakatalopika ko Gita 'a 'Eua mo Tongatapu 'i he aho 12 & 13 o Fepueli 2018. Na'e lahi aupito a e maumau' i he Sekitoa Toutai 'o 'i ai 'ene uesia 'o hange ko e maumau o e vaka toutai, naunau toutai, kau faama tofe e toko 4; o kau kiai mo e senita ki he fakafanau 'o e me'a mo'ui a e Potungaue Toutai. Ko e fakakatoa o e maumau na'e fakahoko na'e fakafuofua ki he TOP\$1.45 miliona. ➤ 'I Me 2019, na'e tali ai e he komiti 'oku ne tokanga'i 'a e tokoni afaa, ke 'omai a e TOP\$384,911 ki he potungaue ke fakaakeake 'aki 'a e maumau mei he TC Gita. ➤ Ko e fakaangaanga hono toutai'i 'o e ngufeke na'e fakahoko ia 'i Sune 2018 'i he fakapa'anga mei he NIWA. Na'e ola lelei 'aupito 'a e toutai ni pea ma'u mo ha fakamatala lelei. Ko e kalasi 'e 2 'o e ngufeke na'e ma'u ko e Diamondback mo e Neon Squids.
--	--	--

<p>Ola Ngaue 15: Fakatotolo ki he toutai, muimui'i mo vakai'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tanaki fakamatala fekau'aki mo e Toutai loloto ➤ Lipooti fakasaienisi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Peseti 'e 100 ➤ Peseti 'e 100 'a e faipau 'a Tonga ni ki he ngaahi tu'utu'uni ki he konga 1 'o e lipooti 'a e komisoni toutai ki he uesite mo e pasifiki (WCPFC) ➤ Ola fakakatoa 'o e toutai valu mo e fa'ahinga ika kehe 'i he Potutahi 'o Tonga na'e fe'unga mo e metuliki toni 'e 1,682.8 (vaka fakalotofonua 468.57 metuliki toni, vaka toutai muli 1,214.3 metuliki toni) ➤ Ola fakakatoa ki hono toutai'i 'o e palu pea mo e kalasi ika kehe na'e fe'unga mo e metuliki toni 'e 226.1
<p>Ola ngaue 16: Muimui'i e Lao moe Laiseni</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Muimui'i e Lao moe ngaahi tu'utu'uni ngaue ➤ Laiseni 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Na'e 'i he 35 'a e lahi 'o e ngaahi ngaue ki hono fakapapau'i 'oku muimui'i 'a e ngaahi lao fakatautau ki he tu'utu'uni ngaue. Koe ngaahi ngaue 'e 5 na'e palani'i ke fakahoko 'o fakataumu'a ki he toutai ta'efakalao tatau pe 'i he fakalotofonua mo e fakatu'apule'anga. ➤ Koe fika fakakatoa 'e 43 'o e ngaahi Laiseni na'e tuku mai 'e he Va'a Laiseni 'a ia ko e ngaahi Laiseni ki he: <ul style="list-style-type: none"> - Taumata'u fakalotofonua loloto ki he palu 'e 14 - Taumata'u sipoti fakalotofonua 'e 6 - Pa ika 'e 11 - Toutai tuna fakalotofonua 'e 7 - Toutai fakatu'apule'anga 'e 3 - Ika uta ki muli 'e 1 - limu uta ki muli 'e 1

	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fatongia ‘o e no mo e tukuhau 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko e ngaahi tohi fakamo’oni ke ma’u mei he totongi tukuhau fakakatoa ‘e 411 ➤ Ko e ngaahi tohi fakamo’oni ‘e 101 ki he ngaahi naunau toutai mo e naunau felave’i ki hono faama’i ‘o e me’a mo’ui ‘o ‘oseni. ➤ Ko e lolo ki ha ngaahi vaka fakakomesiale kuo ‘osi Laiseni ‘e 310
Ola ngaue 17: Muimui’l ofi mo malu’i	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kau taulama fakamafai ➤ Ko hono muimui’i e ngaahi vaka toutai 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko e peseti ‘e 75 ki hono fakaheka ‘o e kau’ofisa taulama fakamafai ➤ Ko e ngaahi fakamatala ‘e 37 na’e ma’u mei he kau ‘ofisa taulama fakamafai ‘o fakatautau ki he founga ngaue. ➤ Ko e peseti ‘e 90 ‘a e lahi ‘o e ngaahi ‘ata e feitu’u toutai’anga ‘o e ngaahi vaka.

1. Sio Fakalukufua ki he Potungaue Toutai

1.1 Puipuitu'a

Ko hono fakamavahe'i 'o e Potungaue Toutai ke hoko ko ha Potungaue tu'u tokotaha pea fokotu'u ki ai mo hono 'ofisa pule ngaue. Na'e fokotu'u 'a Dr. Tu'ikolongahau Halafihi ko e 'ofisa pule ngaue fo'ou ko e taha ia e me'a mahu'inga ko hono hiki'i hake 'a e tu'unga 'o e Potungaue 'o tatau 'i he fakalotofonua pea mo fakatu'apule'anga foki.

Ko e Ola Fakafonua 'o e Palani Langa Fakalalakaka 'a Tonga II (TSDF II) ke *"Paotoloaki 'a e fakalalakaka ke fakalekesi e mo'ui 'a e taha kotoa"*

Ko e TSDF 'oku ne fakamatala'i 'a e ola fakafonua mo fakapotungaue ma'ae ngaahi kautaha. Ko e konga pe eni 'oku 'i ai 'ene felave'i mo e Potungaue Toutai:

1.1.1 Ko e ngaahi Ola Fakafonua - TSDF

A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.

D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohia e pule 'a e lao'.

F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'atakai pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea.

1.1.2 Ko e ngaahi Ola Fakapotungaue - TSDF

Pou Tuliki 1 - Ngaahi ngāue'anga faka'ekonōmika:

- Ola 'o e ngaahi fokotu'utu'u fakangāue'anga 1.2: Ngāue vāofiangē 'a e Pule'anga mo e Sekitoa Taautaha pea pehe ki he ngaahi kulupu kehekehe pe 'i he Fonua ke tokoni'i 'a e tupulekina 'a e fengāue'aki ke tu'uloa 'a e tupu faka'ekonōmika

Pou Tuliki 3 - Ngaahi Ngaue Fakapolitikale:

- Ola 'o e ngaahi fokotu'utu'u fakangāue'anga 3.1: Ke to e lelei ange, vave, faingofua, lava ke totongi, faitotonu mo 'ata ki tu'a 'a e Potungāue 'a e Pule'anga', 'o fakamamafa 'i he ngaahi fiema'u vivili 'a e kakai 'i kolo pea mo e toenga 'o e fonua, pea ke malohi 'a e muimui pau ki he ngaahi ngāue ke fakalalakaka 'a e fakahoko fatongia pea lava 'o ma'u 'a e ngaahi taumu'a ngāue 'a e Pule'anga 'oku fiema'u ki he taha kotoa

Pou Tuliki 5 - Ngaahi Ngāue'anga ki he Koloa Fakaenatula mo e 'Atakai:

- Ola 'o e ngaahi fokotu'utu'u fakangāue'anga 'i he 5.2: Vahevahe taau, 'aonga pea kau fakataha atu pea mo e pule lelei' 'i hono ngāue'aki 'a e ngaahi koloa fakaenatula 'oku lava 'o fakafo'ou mo 'ikai lava 'o fakafo'ou, ke hokohoko atu ai

pē ‘a e tafe mai ‘a e ngaahi lelei ‘o ‘ikai ko ha tu‘umälie lahi pea toki hoko atu ki ha taimi loloa ke fakaakeake ai.

1.2 Lao, Tefito‘i Ngaue, Kupu Fekau‘aki

Ko e fakahoko fatongia ‘a e Potungae Toutai ‘oku makatu‘unga ‘I he lao mo e ngaahi tefito‘i tu‘utu‘uni ko eni;

1.2.1 Lao

Fakalukufua	Fakapatonu ki he Potungae Toutai
<ul style="list-style-type: none"> • Konisitutone ‘o Tonga • Ngaahi ‘Asenita ngaue mahu‘inga ‘a e Pule‘anga • Fa‘unga Palani Langa Fakalalakaka ‘a Tonga II • Lao ‘o e Pule‘anga • Lao ki hono Pule‘i ‘a e Pa‘anga ‘a e Pule‘anga • Lao ki he ‘Atita Fakapule‘anga • Lao ki he ngaue Fakapule‘anga • Lao ki he Ma‘u Mafai Vahenga • Ngaahi Tu‘utu‘uni ki he Fakatau Fakapule‘anga • Ngaahi Tu‘utu‘uni ki he Ngaahi Pa‘anga Hu mai ‘a e Pule‘anga • ‘Aotita fakaloto fonua Ngaahi Alepau fakavaha‘a pule‘anga 	<ul style="list-style-type: none"> • Palani ‘a Tonga ki he Sekitua Toutai 2016 • Lao ki hono Pule‘i ‘o e Faama ika 2003 • Lao (Fakatonutonu) ki he Pule‘i ‘o e ika 2005 • Lao (Fakatonutonu) ki he Faama‘i ‘o e ika 2009 • Lao ki he Pule‘i ‘o e Toutai 2002 • Lao Fakatonutonu ki he Pule‘i ‘o e Toutai 2009 Lao ki he ngaahi kongia tahi 2009 • Lao (fakatonutonu) ki he Kau Tau Malu‘i ‘a Tonga 2013 • Ngaahi Tu‘utu‘uni ki he Pule‘i ‘o e Toutai Ngaohi mo Hu Atu 2008 • Ngaahi Tu‘utu‘uni ki he Pule‘i ‘o e Toutai (Fakatolonga) 2008 • Ngaahi Tu‘utu‘uni (Fakatonutonu) ki he Pule‘i ‘o e Toutai (Fakatolonga) 2013 • Ngaahi Tu‘utu‘uni ki he Pule‘i ‘o e Toutai Ngaohi mo Hu Atu (Fakatonutonu) 2010 • Ngaahi Tu‘utu‘uni ki he Toutai (Toutai Fakalotofonua) 2009 • Ngaahi Tu‘utu‘uni ki hono Pule‘i ‘o e Faama ika 2008 • Tu‘utu‘uni Feitu‘u Pule‘i Makehe, Lao ki he Pule‘i ‘o e Toutai 2002 (20/2004) • Ngaahi Tu‘utu‘uni Toutai 1992 • Ngaahi Tu‘utu‘uni ki he Toutai (Founga Muimui‘i Vaka) 2009 • Ngaahi Tu‘utu‘uni ki he Toutai (Kolo Matatahi) 2009 • Ngaahi Tu‘utu‘uni ki he Toutai (Limu Tanga‘u) 2009 • Tu‘utu‘uni Feitu‘u Pule‘i Makehe fika 25/2013 • Ngaahi Tu‘utu‘uni ki he Tauhi ‘o e Naunau Toutai

1.2.2 Tefito'i Ngaue

Ko e tefito'i fatongia 'o e Potungaue Toutai, ko hono fakatolonga, pule'i, fakalalakaka 'i ha founa 'oku tu'uloa 'etau ngaahi me'a mo'ui mei 'oseni pea ke fakapapau'i 'oku fakalalakaka 'a e tu'unga ma'u'anga mo'ui 'a e kakai 'o e fonua, fakasosiale, faka'ekonomika, pea ke lahi mo e me'akai ke nau ma'u me'atokoni mei ai.

Ko e fakahoko fatongia 'a e Potungaue Toutai 'oku tataki ia 'e he ngaahi me'a ni;

1. Konisitutone, Tefitoi Lao mo e ngaahi tu'utu'u ni 'a e pule'anga, ngaahi tu'utu'uni kehe mo e fekau, Fa'unga Palani Langa Fakalalakaka 'a Tonga II 2015-2025, kau kiai mo e ngaahi lao pe 'a e Toutai hange koe Lao ki hono Pule'I 'oe Toutai 2002; Lao ki hono Pule'i 'a e faama'i oe me'a mou'i 2003, mo e Lao ki he fakangatangata 'o e folau tahi 2009.
2. Ko e ngaahi talite mo e alepau 'oku felave'i tonu mo hono fakatolonga 'o e toutai kau ki ai 'a e Lao Fakavaha'a Pule'anga ki Tahī (UNCLOS) 'a ia 'oku ne fakamatala'i 'a e ngatangata'anga 'o e ngaahi potu tahi fakalao pea moe ngaahi feitu'u ke fai ai 'a e toutai.
3. Ko e Potungaue ki he 'Ekonomika mo e va fakasosiale 'a e Pule'anga Fakatahataha (UNDESA) Taumu'a Langa Fakalalakaka Tu'uloa 14 (SDG 14) ke "tauhi mo fakatolonga hono ngaue'aki 'o 'oseni, tahi pea mo e ngaahi me'a mo'ui 'o 'oseni ke tu'uloa" mahu'inga ke tokoni'i ke fakasi'isi'i 'a e 'uli'i mo e 'esiti 'i he 'oseni 'i he 2025, pea pule'i lelei mo malu'i 'a 'oseni mo hono ngaahi matafanga 'i he konga kimu'a 'o e 2020. 'Oku kaveinga 'aki foki ki he 2020, ke fakalao 'a e toutai 'i ha founa lelei pea ke ta'ofi 'a hono toutai ta'e fakangatangata 'aki 'a hono fakangata 'a e Toutai Ta'efakalao mo 'ikai ke lipooti pea mo e ngaahi founa toutai faka'auha. 'Ikai ke ngata ai, 'oku taumu'a foki 'a e SDG 14 ke ta'ofi 'a e ngaahi fakangatangata 'i hono tokoni'i'a e toutai.

Misiona mo e Visone 'a e Potungaue Toutai.

Ko 'emau visone 'oku ne fakahinohino 'a e founa 'emau palani ki he kaha'u 'o makatu'unga 'i he 'emau 'ilo mo e ngaahi 'imisi 'oku mau fakakaukau ki ai. 'Oku 'omai 'e he misiona 'a e fakahinohino ke mau a'usia ai 'a e visone.

Ko 'emau Visone: *"Ke ma'u ha tu'unga faka'ekonomika, fakasosiale, mo e 'ataakai 'e fakapotopoto ki he toutai pea tokoni ke sai ange 'a e tu'unga mo'ui ma'ae kakai Tonga kotoa"*

Ko 'emau misiona: *"Fakahoko 'a e founa ngaue lelei mo taimi totonu o makatu'unga 'i he faitotonu, ngaue fakataha pea fakapolofesinale"*

1.2.3 Kupu fekau'aki

Kupu Fekau'aki	Kasitoma 'a e Potungae Toutai	Kautaha tufaki koloa ki he Toutai	Hoa ngaue mo e Potungae Toutai	Siofi fakalukufua Potungae Toutai
Kapineti	Fale'i, Fokotu'utu, Fakamatala	Tu'utu'uni	Ngaue lelei 'a e pule'anga	Tu'utu'uni
Falealea	Fale'i/Fokotu'utu, Fakamatala	Tu'utu'uni, Lao		Tu'utu'uni
Ngaahi Potungae (MFNP, PSC, AGO, MAFF, MEIDECC, MOFA, MET, MOI-Marine & Ports and HMAF)	Fale'i, Fakahinohino, Fakamatala.	Fakamatala	Ngaue lelei 'a e pule'anga,	Siofi fakalukufua mei he PMO, PSC – fakahoko tu'utu'uni ngaue
Kautaha Fakapule'anga	Fale'i, Fakahinohino, Fakamatala	Fakamatala	Ngaue lelei 'a e pule'anga	
Kautaha 'ikai fakapule'anga	Fale'i, Tataki, Fakahinohino, Fakamatala, Ngaue	Koloa, ngaue, totongi,	Ngaue fakakomiuniti, ako, mo'ui.	Siofi, launga
Kakai	Fale'i, Tataki, Fakahinohino, Fakamatala, Ngaue	Koloa, ngaue, totongi,		Siofi, launga
Kupu fekau'aki, kau faama, kau ma'u laiseni mo hu koloa ki tu'apule'anga	Fale'i, Fakahinohino, Fakamatala.		Ngaue fakataha mo fetokoni'aki	
Kupu fekau'aki fakalotofonua mo fakatu'apule'anga	Fale'i, Fakahinohino, Fakamatala.	Fakamatala	Ngaue fakataha mo fetokoni'aki	
Hoa Ngaue Fakalalakalaka	Fale'i, Tataki, Fakahinohino, Fakamatala, Ngaue	Tokoni Fakalalakalaka moe Fale'i	Polokalama Tokoni fakapa'anga	Siofi hono ngaueaki 'o e pa'anga fakalalakalaka, mo e founa fakahoko ngaue

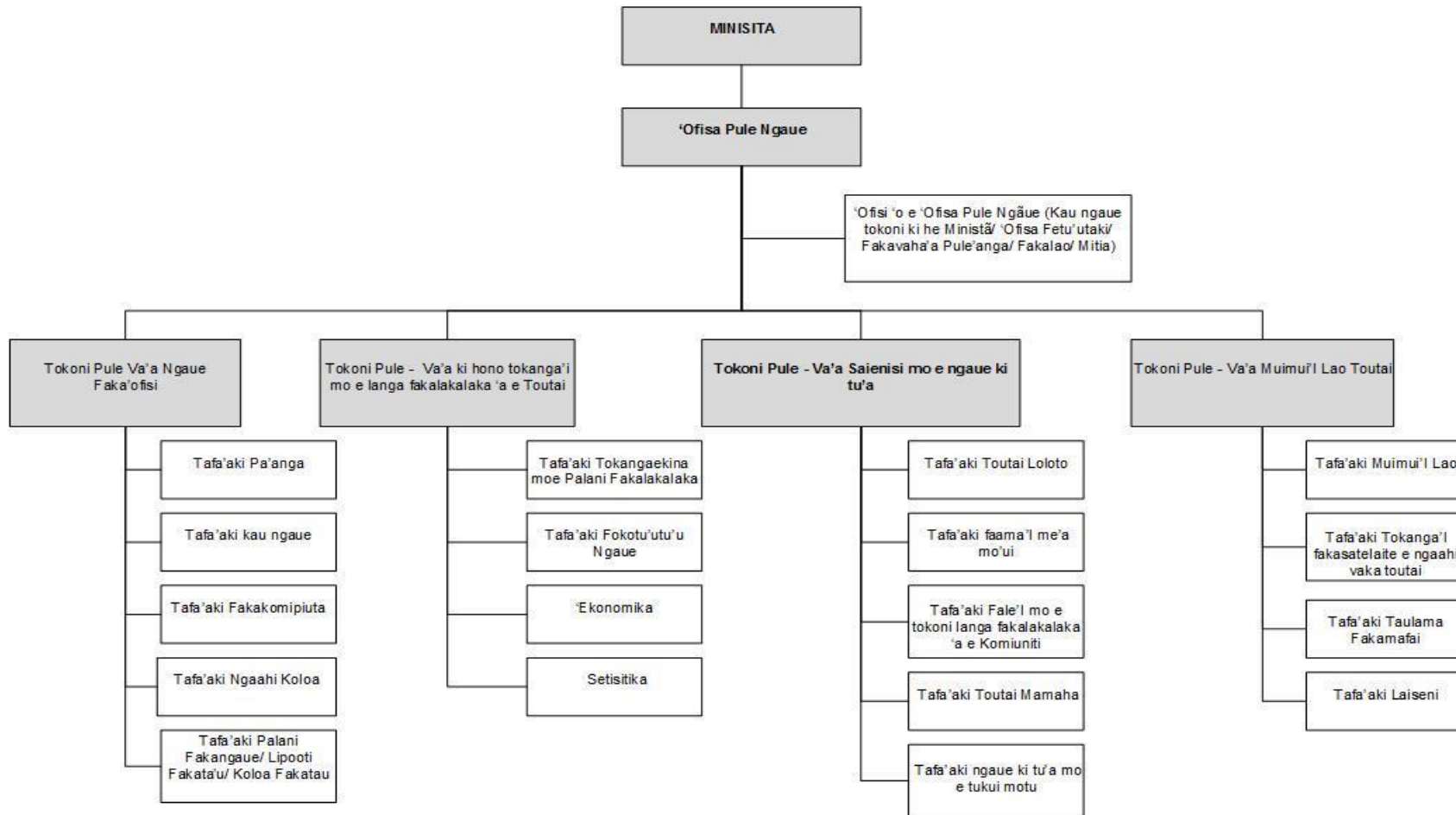
Ko e Potungaue Toutai 'oku fakafalala 'i he Kapineti pea mo e Falealea ki he ngaahi faitu'utu'uni ni mahu'inga, mo tokoni ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue mo e Lao mo e ngaahi Patiseti hu mai. 'Oku fengae'aki vaofi 'a e Potungaue Toutai pea mo e ngaahi Potungaue felave'i. Hange ko e kumi tokoni mo e fale'i ki he Patiseti mo e Palani mei he Potungaue Pa'anga mo Palani Fakafonua, ngaue fakataha mo e Kau tau Malu'i Fonua 'a Tonga (HMAF) 'i he ngaahi polokalama muimui'i e lao, kau ki ai mo e Potungaue Tute mo e Tukahau hono malu'i 'a e hu atu mo e hu mai 'o e ika.

'Oku fengae'aki vaofi 'a e Potungaue Toutai mo e ngaahi ngaue'anga fekau'aki ki ha founa tu'uloa 'a hono pule'i lelei 'a e Toutai pea mo e ngaahi kolo tu'u matafanga 'i hono fokotu'u pea mo fakalele 'a e polokalama pule'i 'o e Feitu'u Pule'i Makehe (SMA). Ko e lahi 'o e fa'ahinga me'a mo'ui 'oku kei fakatotolo ki he tu'unga ki hono faama'i 'o e me'a mo'ui 'e malava ko e ma'u'anga pa'anga ki he kolo tu'u matatahi ke fokotu'u 'a e ngaahi faama lalahiange mo ma'u ha ola 'oku lahi ange.

'Oku fengae'aki vaofi 'aupito 'a e Potungaue Toutai pea mo e ongo kautaha fakatu'apule'anga 'e ua, ko e Kautaha Toutai 'a e Pasifiki pea mo e Komiuniti 'a e Pasifiki, pea 'oku nau toutou kau atu ki he ngaahi fakataha mo e ako. 'Oku 'i ai 'a e ongo Aleapau 'oku lolotonga lele ko hano fakahoko ha ngaahi ngaue ki Tonga, hange ko e tokoni ki he palani pule, muimui'i 'o e lao, vakai'i 'a e ngaahi naunau, pea mo e fakalalakaka 'o e faama.

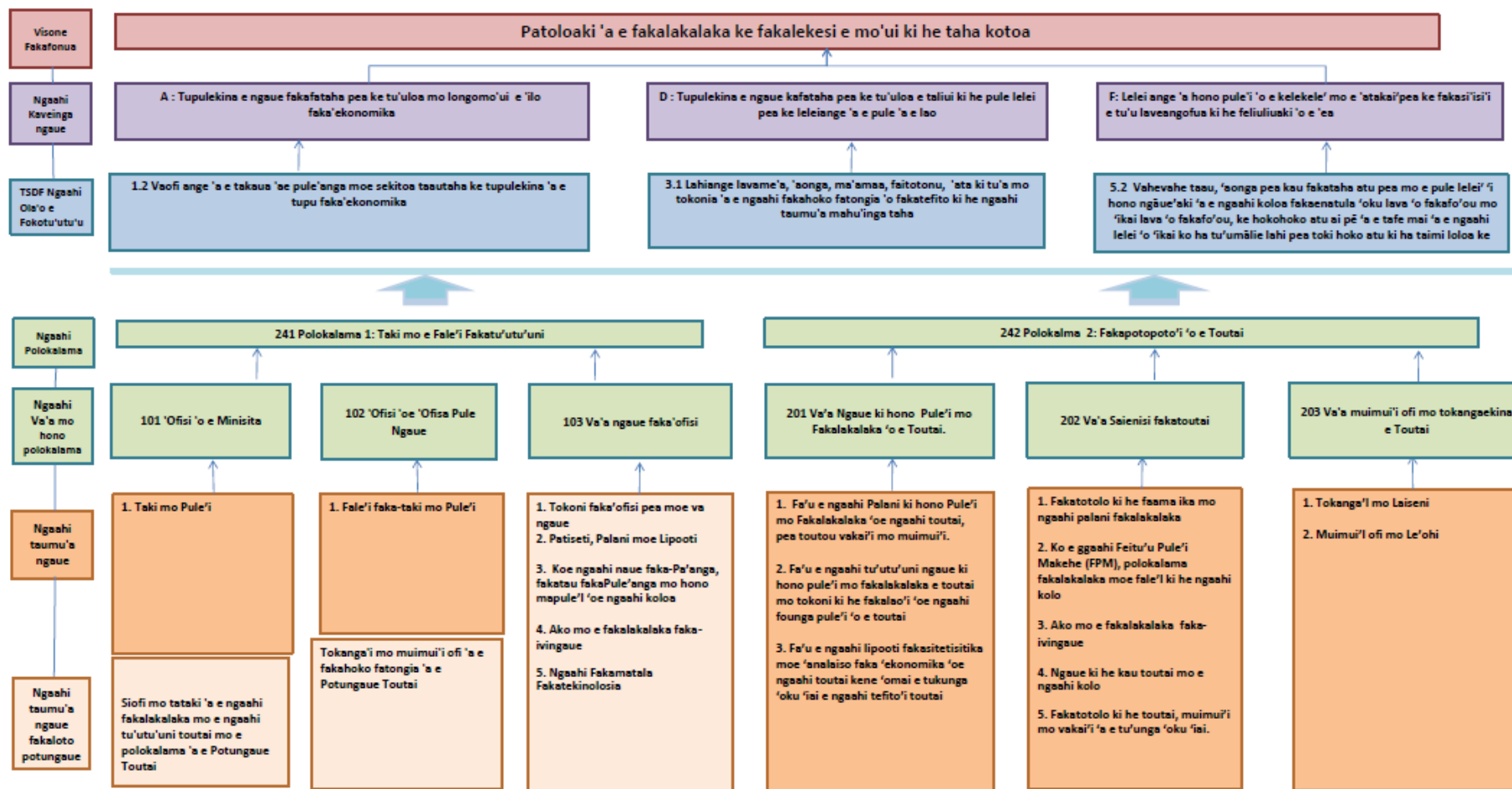
'Oku ngaue vaofi foki 'a e Potungaue Toutai pea mo e ngaahi hoa ngaue fakalalakaka, 'o hange ko e Pangike 'a Mamani, Potungaue ki muli mo e fefakatau'aki pea mo e Potungaue ki he ngaahi ngaue'anga 'a Nu'usila, Pangike Fakalalakaka 'a 'Esia, Senita fakavaha'a pule'anga 'a 'Aositelelia 'i he fekumi ki he ngoue, Tokoni fakapa'anga 'a Siapani, pea 'oku 'i ai 'a e loto houna'ia 'i he ngaahi tokoni 'oku fakahoko mai 'i he ngaahi tapa kehekehe.

1.3 Fa'unga 'o e Potungae

1.4 Mape ki he Fokotu'u Palani

Fika 1: Mape ki he fokotu'u palani ngaue 'a e Potungae Toutai

Lolotonga á e Ta'u Fakapa'anga 2017/18 'e lava pe é he Potungaue ke ne lipooti á e ola ngaue mo e ngaue kuo lava ke fenapasi mo e Mape ki he Fokotuú Palani. Ko e ola ngaue mo e ngaahi ngaue kuo lava ko ia na'e kau fakalukufua ki ai á e ngaahi ngaue kotoa ó e Potungaue Toutai 'o tatau ki he ngaahi fatongia na'e fakahoko 'i tu'a pea mo loto. Na'e kau 'i hono lipooti á e ngaahi palani ngaue na'e uesia tupu mei he to á e saikolone ko Gita í Fepueli 2018.

Na'e fakakakato é he Potungaue 'a hono teuteu 'o e Patiseti pea pehe ki he Palani Fakata'u Tolu 'o fakatatau ki he taimi ke ngata kiai. Ko e Palani Fakata'u Tolu mo e Patiseti na'e maau mo teuteu 'o fakatatau ki he fakahinohino Patiseti mei he Potungaue Falepa'anga pea fakahu ki muá 'i he 'aho ke ngata ai.

Ko e huituá ki he Palani Fakata'u Tolu ko e Palani Fakalalakalaka Fakafonua a Tonga (TSDf). 'Oku hanga é he Palani Fakata'u Tolu 'o 'omai ma á e ngaahi ngaue 'oku mahu'inga taha ki he Potungaue í he 'ene felaveí mo e fonua pea pehe ki he fakafeitu'u á ia 'oku ne uesia á e valu á ia 'oku tau vahevahe mo e ngaahi fonua kehe. Ko e palani naé fakatefito ki he ola ma'olunga ó e ngaue á e Potungaue mo e ngaahi taumu'a ke a'usia 'o fakatatau ki he Palani Fakata'u Tolu pea 'i ai mo e ngaahi me'afua ke fua 'a e ola ngaue mo e fakahoko fatongia.

'Oku fehokotaki á e Palani Fakata'u Tolu mo e Palani Fakalalakalaka Fakafonua 'a Tonga 'i he ola fakafonua mo e fakapotungaue 'a ia 'oku felaveí mo e ola ngaue á e Potungaue. Neongo e fakamatala fakaikiiki 'a e tefito'i me'afua ó e ngaue kuo lava, ka ko e ni'ihi eni ó e ngaahi 'elia mahu'inga mo honau ola 'l he lolotonga 'o e taú.

- Palani ki he Puleí ó e Toutai
 - Lolotonga ó e tau na é fakahoko é he Potungaue hono to e vakai' i á e ongo Palani Puleí ó e toutai valu mo e palu ke fakapapau'i 'oku toutai'i fakapotopoto ki ha tu'unga é tu'uloa.
- Feitu'u Puleí Makehe
 - Lolotonga á e ta'u na é fokotu'u é he Potungaue á e Feituú Puleí Makehe fo'ou é 12 maá e ngaahi kolo tu'u matatahi, pea faú mo 'enau palani puleí ke fakapapau'i 'oku mafai á e kolo ki he 'enau koloa 'i 'oseni.
- Faámai ó e me'amo'ui.
 - Na'e kei hokohoko atu pe á e tokoni á e Potungaue ki he kau faama tofe 'i he lolotonga 'o e ta'u 'o foaki ai á e laiseni 'e ua (2).

Ko e taumu'a ó e Palani Fakata'u Tolu ke fokotu'u á e makatu'unga ia ki he Patiseti ke ne tokoni mo tataki á e ngaue á e potungaue, pea hoáta atu á e faifatongia á e potungaue ki he ngaahi kupu fekau'aki mo e kakai foki. Ko e ngaahi liliu na'e fakahoko ki he Patiseti mo e Palani Fakata'u Tolu:

- Ke fokotu'u á e va'a ke ne puleí á e tokoni pa'anga á e Pangike 'a Mamani ki hono fakahoko á e poloseki ó e Halafononga ki he Toutai.
- Ke fakahoko á e ngaue ko ia á e Pangike 'a Mamani ki he Halafononga á e Toutai.
- Savea ó e maumau mei he saikolone Gita:
 - Ko e fakakatoa ó e maumau naé fakahoko na'e fakafuofua ki he TOP\$1.45 million.

- 'I Me 2019, naé tali ai é he komiti 'oku ne tokangaí á e feúnga ó e meátokoni ke 'omai á e TOP\$384,911 ki he potungaue ke fakaakeake 'aki maumau mei he TC Gita.
- Tokoni ke fakalahi á e Polokalama ki he ngaahi Feitu'u Puleí Makehe 'o kau ki ai mo e ngaahi ngaue ko eni:
 - Fokotuú ó e ngaahi Feitu'u Puleí Makehe í Vava'u, Ha'apai mo Tongatapu.
 - Ngaahi ngaue ki hono muimuí ó e lao toutai, savea maketi, sivi ó e me'atahi 'oku hu atu ki tuápuleánga, savea mokohunu, savea ki hono faámai ó e me'amou'i, pea kau kiai mo hono fakaili ó e meámou'i.
- Fakalahi á e loki fakatotolo ki he faamaí o e me'amou'i.
- Tanaki mai á e vaka mo e misini ke ne tokoni ki he fakamalohií ó e lao toutai, savea, ngaue ki tuá ki he 'otu motu ke fakalalakaka á e fakahoko fatongia.

Ko e Palani Fakataú Tolu na'a ne fakafo'ou á e taumu'a ki hono puleí ó e toutai ke tu'uloa. Pea oku poupouí 'e he Palani Fakata'u Tolu na'e poupu ki hono fokotuú ó e ngahi Feituú Puleí Makehe 'o kau ki ai ke fakalalakaka á e toutai fakakomesiale mo hono faama'i 'o e me'amo'ui. Na'e taumu'a á e Palani Fakata'u Tolu ke fakalalakaka á e tupu 'a e sekitoa toutai pea tokoni ke hakeakií 'a e tu'unga faka'ekonomika ó e fonua, lahi ange 'a e ika 'oku uta atu ki tuápuleánga, tokoni ki he fakalahi 'etau ngaahi koloa 'oku faú fakalotofonua, fakalahi mo e maúngaue 'i he sekitoa toutai. 'E to e tokoni foki ki he fakalalakaka fakakomesiale á e faamaí 'o e me'amou'i, faka'ai'ai ke lahi mo ma'ama'a 'a e ika 'I he maketi fakalotofonua á ia e tokoni ke fakapapau'i e fe'unga á e me'atokoni fakatupu mo'ui lelei ma'ae kakai Tonga ke ne tau'i á e ngaahi mahaki óku 'ikai ke pipihi.

Koe taha á e tefito'i ngaue mahu'inga ki he Palani Fakata'u Tolu ko hono fakahoko ko ia 'o e Palani ki he Sekitoa Toutai (TFSP). Mei he Palani ki he Sekitoa Toutai 'oku kau ai á hono fa'u mo vakaií ó e palani ki hono puleí ó e toutai, fakamalohií á e ngaue ki he tafa'aki saienisi ke tokoni ki hono puleí lelei 'o e toutai, fakamalohií hono muimuí 'o e lao ki he toutai ke tauí á e toutai ta'e fakalao. Na'e kau atu pe ki ai 'a hono vakaií ke faamaí ó e ngaahi me'amo'ui óku 'i ai 'a hono mahu'inga fakapa'anga pea ngaue fakataha mo e ngaahi kolo tu'u matatahi ke fakatupulekina 'ene tu'unga fakakomesiale na'a hoko ko ha ma'u'anga mo'ui mo fakatupu mo ha ngaahi pisinisi. Na'e tokoni foki 'a e Potungaue ki he ngaahi kupu fekau'aki ke nau ngaue fakapotopoto 'aki 'a e koloa 'o 'oseni ke fakatupulekina 'a e me'amou'i ke tologna mo tuúloa.

'Oku feliuliuaki á e tokolahi ó e me'amo'ui 'i 'oseni 'i he ngaahi 'uhinga kehekehe pe. Taha ó e ngaahi 'uhinga ko e fu'u lahi pe hono toutaí pe ko e feliuliuaki 'o e 'ea. 'Oku ha mahino mei he lipooti á e holo ko ia 'oe ika na'e ma'u mo hu atu ki tu'apuleánga 'o tatau pe 'i he toutai palu mo e valu. Ko e holo ko ia 'i he toutai palu ko e fu'u lahi pe hono toutaí ka ko e holo ko ia 'i he toutai valu ko e tupu mei he feliuliuaki 'o e 'ea 'o hange ko e El Nino. 'Oku ngaue á e Potungaue ke fokotu'u ha founa ke lava 'o toe fakaakeake ai 'a e sitoka ki he toutai palu.

2. Fakahoko Ngaue 'a e Potungae Toutai

2.1 Va'a ngaue faka'ofisi

'I he ta'u fakapa'anga 2017/18 na'e fe'unga fakakatoa mo e kau ngaue 'e toko 69 (kau ngaue fefine 'e toko 28, kau ngaue tangata 'e toko 41) kau ki ai mo e kau ngaue hu fo'ou 'e toko 16 pea mo e kau ngaue 'e toko 4 na'e hiki hake ki ha lakanga fo'ou (1x 'akauniteni, 2x Toutai Tokoni Ma'olunga, 1x 'Ofisa Toutai Tokoni)

Kau ngaue tu'uma'u	69
Kau ngaue fo'ou	16
Kau ngaue lau'aho	7
Kau ngaue hiki hake ki he lakanga fo'ou	4

Kau ngaue fo'ou

Fika	Hingoa	Lakanga	Va'a	'Aho kamata ngaue ai
1	Mrs. Lupe Fe'iloaki	'Ofisa Toutai Ma'olunga	Va'a ngaue faka'ofisi	10/07/ 2017
2	Mrs. Holani Kilikiti	Toutai Tokoni	Va'a ngaue faka'ofisi	31/07/2017
3	Mrs. 'Ana Litili	'Ofisa Tekinikale 'Ofisa Kalasi II	Va'a ngaue faka'ofisi	9/08/2017
4	Mrs. Tilisa Alalea	Toutai Tokoni	Va'a ngaue faka'ofisi	27/11/2017
5	Mrs. Eileen Fonua	'Ofisa Toutai Pule	Va'a faka-saienisi	13/12/2017
6	Mr. Tevita Havea	Toutai Akoako	Va'a faka-saienisi	22/02/2018
7	Mr. 'Etuete Fakatu'anoa	Toutai Akoako	Va'a ngaue faka'ofisi	22/02/2018
8	Ms. Faka'osilea Moala	'Ofisa Toutai	Va'a ngaue faka'ofisi	26/02/ 2018
9	Ms. Kilisitina 'Akimeta	Toutai Akoako	'Ofisi 'o e Pule Ngaue	16/03/2018
10	Mr. Metali Henoa	Faka'uli	Va'a ngaue faka'ofisi	18/04/2018
11	Mr. Petelo Tauvaka	'Ofisa Toutai Tokoni	Va'a saienisi	11/05/2018
12	Mr. Viliami 'Ofa	Toutai Akoako	Va'a saienisi	23/05/ 2018
13	Ms. Angelica Mafile'o	'Ofisa Toutai	Va'a saienisi	5/06/2018
14	Mr. Tolu Fa'au	Toutai Akoako	Va'a ki hono Muimui'i e lao mo e ngaahi tu'utu'uni	6/06/ 2018

15	Mr. Taufua Fainga'anuku	'Ofisa Toutai	Va'a saienisi	11/06/ 2018
16	Mr. Molisi Fifita	'Ofisa Toutai	Va'a saienisi	28/06/2018

Lakanga hiki hake

Fika	Hingoa/Lakanga kimu'a	Lakanga hiki hake	Va'a	'Aho kamata ngaue ai
1	Mr. Viliami Fatongiatau (Toutai Akoako)	Toutai tokoni ma'olunga	Va'a Saienisi	14/07/ 2017
2	Mrs. Mele Holo'ia ('Ofisa Tekinikale Kalasi II)	'Akauniteni	Va'a Ngaue Faka-'Ofisi	24/08/ 2017
3	Mr. Malakai Faletau (Toutai Akoako)	Toutai Tokoni Ma'olunga	Va'a ki hono Muimui'i e lao mo e ngaahi tu'utu'uni	30/12/2017
4	Mr. Siaso Fonua (Toutai Akoako)	Toutai Tokoni	Va'a Saienisi	19/01/2018

Kau ngaue hiki mai

Fika	Hingoa/Lakanga kimu'a/Potungaue	Lakanga hiki hake /Fehikitaki fakaloto'i Potungaue	Va'a	'Aho kamata ngaue ai
1	Elaine Havealeta, 'Ofisa Ngaue Ma'olunga, Potungaue fakaloto fonua	'Ofisa Toutai Pule	Va'a fakahoko ngaue ki hono pule'i mo fakalalaka e ngaue toutai	25/07/2017
2	Manatu Maile, 'Ofisa Ako Ma'olunga, Potungaue Ako	'Ofisa Toutai Ma'olunga	Va'a fakahoko ngaue ki hono pule'i mo fakalalaka e ngaue toutai	08/12/2017
3	Talita Moala, Kalake Kalasi II, Potungaue fakaloto fonua	'Ofisa Tekinikale Kalasi II	Va'a ngaue faka'ofisi	04/01/2018

Koe tepile koeni 'oku ha atu 'i lalo 'oku ne fakaha ai 'a e tokolahi 'o e kau ngaue 'i he tu'unga vahenga takitaha

Tu'unga	Tokolahi
E	1
G	2

H	2
I	2
J	2
K	8
L	14
M	11
N	6
Q	4
R	11
S	6
Katoa	69

Ko e tokolahi eni e kau ngaue mo honau ngaahi tu'unga fakaako takitaha, ko e kau ngaue fakakatoa e toko 36 'oku nau ma'u 'a e tu'unga fakaako ko e Toketa, Ako mata'itohi Master, Mata'itohi 'uluaki, Tipiloma pea ko e toenga 'o e kau ngaue 'oku nau ma'u 'a e tu'unga fakaako mei he ngaahi kolisi (sivi fakafonua 'a Tonga ki he foomu 5, 6,7) pea mo e ngaahi tohi fakamo'oni ako mei he ngaahi ako makehe ma'ae Toutai.

Tu'unga fakaako	Tokolahi
Mata'itohi Toketa	2
Mata'itohi Master	7
Mata'itohi 'uluaki	20
Tipiloma	7

Ako mo e fakalalakaka 'o e kau ngaue

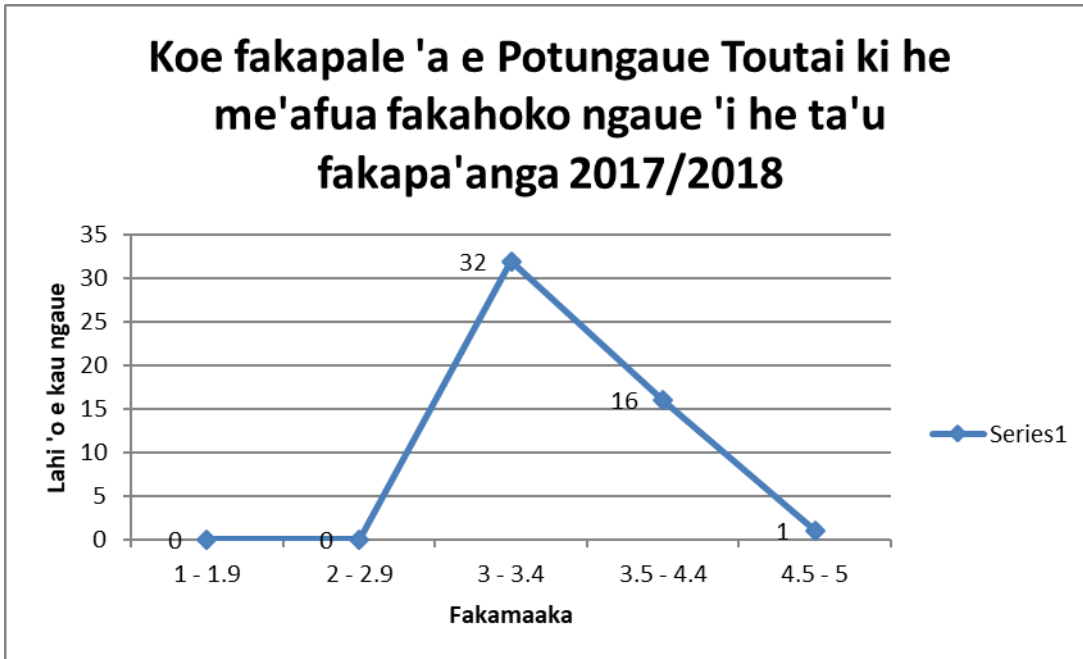
Ko e ako fakalalakaka kotoa 'e 32 na'e palani he Potungae: ko e ngaahi ako ko 'eni na'e to'o ia mei he foomu PMS 'o e tokotaha ngaue kotoa pe. Ko e founa faingofua eni ki hono fili 'a e ngaahi ako fakalalakaka 'oku fiema'u 'e he tokotaha ngaue takitaha koe'uhi pe ke tokoni ki he'enu fakahoko fatongia. 'I he ta'u fakapa'anga 2017/18 na'e fakakakato ai he Potungae 'a e ako fakalalakaka 'e 22 mei he ako 'e 32 na'e palani ki ai e Potungae. Na'e 'ikai lava 'o fakakakato e toenga e ngaahi ako fakalalakaka tupu pe mei he to nounou fakapa'anga pea moe ngaahi ako 'e ni'ihi na'e fakahoko ki tu'apule'anga.

Koe tepile koeni 'oku ne fakaha ai e ngaahi ako moe ngaahi ako ngaue ki tu'apule'anga na'e kau atu ki ai 'e kau ngaue ki he ta'u fakapa'anga 2017/18

Ta'u fakapa'anga 2017/2018	Ako ki he fakalalakaka/Ako ngaue
'Aokosi 2017	<ul style="list-style-type: none"> - Ako ngaue ki he Komuniti 'a e Pasifiki (SPC) - Ako ngaue ki he muimui'i malu mo le'ohi (MCS) - Ako ngaue taimi nounou fekau'aki moe lao akoako pea moe Komuniti 'a e Pasifiki
Sepitema 2017	<ul style="list-style-type: none"> - Ako fekau'aki pea moe fakalalakaka 'o e ngoue
'Okatopa 2017	<ul style="list-style-type: none"> - Ako fekau'aki mo e tu'utu'uni ngaue ki he toutai 'i he ngaahi matafanga

	<ul style="list-style-type: none"> - Ako ngaue ki he Kautaha Toutai ‘a e Pasifiki (FFA) - Ako ki he ngaahi ‘Ofisa Muimui’i e toutai fakatu’apule’anga
Novema 2017	<ul style="list-style-type: none"> - Ako ki he teuteu ki he konifelenisi hono 11 ‘a e kau (MC 11) - Ako ki hono muimui’i e ngaue faka’uhila ki he toutai, SPC - Ako ki he Taumu’a Langa fakalalakaka tu’uloa- SDG 14b
Sanuali 2018	<ul style="list-style-type: none"> - Ako ki hono sivi’i e fatongia mo e tu’utu’uni ngaue ki he fefakatau’aki ‘i he toutai - Ako ki he Malini
Fepueli 2018	<ul style="list-style-type: none"> - Ako ki he kau ‘ofisa Taulama Fakamafai hono 18 - Ako fekau’aki mo e ‘analaiso e ngaahi fakamatala mei he toutai - Ako ki he ki he MCS, ‘Univesiti ‘o e Pasifiki Saute - Ako ki he fefakatau’aki e toutai mo e tu’utu’uni ngaue
Ma’asi 2018	<ul style="list-style-type: none"> - Ako ki he ngaahi palani ngaue mo e tefito’i tokotaha tukupau (POI) 12 – 13/03/2018 - Ako ki he ngofua talite mo Niue 14 – 15/03/2018 - Ako hono 4 ki hono Fokotu’utu’u fakamamani lahi ki hono tokanga’i ‘o e ngaahi fakamatala - 4RIMSW 16 – 17/03/2018 - Ako ki hono teuteu ko ha taki lelei he kaha’u - Ako fekau’aki mo hono fakalahi e ‘ilo ‘o e kau ‘ofisa toutai ki he founa hono fakalalakaka’i e toutai fakalotofonua
‘Epeleli 2018	<ul style="list-style-type: none"> - Ako ki he malu’i e mo’ui ‘o e ‘ofisa taulama fakamafai na’e fakahoko ia ‘e he PNA pea moe FFA - Ako ki he fakalalakaka’i faka’ekonomika e Toutai - Ako hono 12 ki hono tanaki e fakamatala ki he Tuna - Ako ngaue fekau’aki moe TUFMAN2
Me 2018	<ul style="list-style-type: none"> - Ako fekau’aki mo e toutai ki he ngaahi fonua ‘o e Pasifiki, Guangzhou, China, 2018 - Semina fakapule’anga ki hono fakalalakaka’i ‘o e toutai pea mo ene fekau’aki pea moe ngaahi fakatamaki fakaenatula - Ako ki he founa hono tanaki e ngaahi fakamatala fekau’aki moe toutai- 2018 - Ako fekau’aki moe naunau tauhele ika - Ako ki he ngaahi kongia mahu’inga ‘o e ‘ekonomika - Ako ngaue fekau’aki moe Tu’imoana 2018
Sune 2018	<ul style="list-style-type: none"> - Ako fakatu’apule’anga ma’ae kau ‘ofisa Taulama Fakamafai - Ako fekau’aki moe fakalalakaka’i e toutai ‘o ngaue’aki e ngaahi koloa toutai - Ako ki he ngaahi lao ‘o ‘oseni - Ako ki he ngaahi inisekite ‘oku ma’u he me’atokoni mei ‘oseni - Ako ki he ngaahi fengaue’aki fakavaha’apule’anga pea ‘i he toutai- ‘Univesiti ‘o Wollongong - Ako fekau’aki mo hono muimui’i e ngaahi lao ‘o e toutai - Ako ki he fakalalakaka pea moe fefakatau’aki

Fakatataa 1: Koe fakapale 'a e Potungaue Toutai ki he me'afua fakahoko ngaue 'i he ta'u fakapa'anga 2017/2018

2.2 Ngaahi Ola Ngaue

2.2.1 'Ofisi 'o e 'Eiki Minisita

Ngaahi Ola Fakafonua (TSDf II)					
A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.					
D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohia e pule 'a e lao'.					
F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'ataakai'pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea					
Me'afua Ngaue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngaue na'e lava (makatu'unga 'i he taketi mo e me'afua ngaue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu ki ai	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola ngaue 1: Taki mo Pule'i					
Lahi 'o e ngaahi fakataha fakavaha'a pule'anga mo fakafeitu'u ne kau atu ki ai	5	4	Potungaue Toutai, Potungaue Pa'anga moe Palani Fakafonua, Komisoni ki he kau ngaue fakapule'anga, Kapineti	Tonounou 'i he ngaahi fakamatala	Kau atu ki he ngaahi fakataha
Fakahu taimi totonu atu 'o e Lipooti fakata'u ki he Potungaue Pa'anga mo e Fale Alea	1	1	Potungaue Toutai, Potungaue Pa'anga moe Palani Fakafonua, Komisoni ki he kau ngaue fakapule'anga, Kapineti	Pule lelei	Tauhi 'a e ngaahi taimi tukupau kuo fokotu'u ki he ngaahi lipooti
Tu'unga ma'olunga 'a e ngaahi fale'i fekau'aki mo e	2	>2	Potungaue Toutai, Potungaue	Fakahoko ma'u pe ki he Pule'anga 'a	Fakahoko ma'u pe ki he ngaahi kupu

ngaahi polisi mo e tu'utu'uni toutai 'oatu ki he Kapineti mo e Fale Alea fekau'aki 'i he taimi 'oku fiema'u mai ai			Fakamaau'anga, Kapineti	e ngaahi ngaue 'a felave'i mo e toutai	fekau'aki mo e ngaahi potungaue felave'l 'a e ngaahi tu'utu'uni ngaue mo e lao
--	--	--	-------------------------	--	--

2.2.2 'Ofisi 'o e 'Ofisa Pule Ngaue

Ngaahi Ola Fakafonua (TSDf II)

A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.

D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohia e pule 'a e lao'.

F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele' mo e 'ataakai'pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea

Me'afua Ngaue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngaue na'e lava (makatu'unga 'i he taketi mo e me'afua ngaue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu ki ai	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola Ngaue 2: Fale'i faka-taki mo Pule'i					
Lelei 'a hono fakahoko 'o e palani mo e lipooti ma'ae Potungaue, fakafou 'i he Palani fakalukufua fakata'u tolu mo e Lipooti fakata'u 'aki hono fakakakato 'i he taimi 'oku tonu ke kakato ki ai	2	2	Potungaue Toutai, Potungaue Pa'anga, Komisoni 'a e kau ngaue faka-Pule'anga, Kapineti	Kapau 'e 'ikai tali 'a e patiseti fakaangaanga pea ko e ngaue leva 'e fakahoko ko hono liliu 'o e ngaahi taumu'a ngaue mo e ngaahi ngaue 'i he Palani Pule'i faka-ta'u 3.	Fokotu'u ke fakahoko ha ako uike 'e taha ki hono teuteu 'o e Palani ngaue faka-ta'u 3, patiseti mo e Lipooti faka-ta'u.
Lipooti fakamahina 'o e ngaahi fakamole 'a e	12	12	Potungaue Toutai, Potungaue	Kapau 'e 'ikai tali 'a e patiseti fakaangaanga pea ko e ngaue	Muimui'i 'o e palani fakamahina ki hono ngaue'aki 'o e

Potungaue 'a ia 'oku 'ikai hulu hake mei he patiseti kuo tali 'I he Potungaue Pa'anga			Pa'anga	leva 'e fakahoko ko hono liliu 'o e ngaahi taumu'a ngaue mo hono ngaahi ngaue 'i he Palani Pule'i faka-ta'u 3.	pa'anga
Lahi 'o e ngaahi fakataha kuo fakahoko mo e 'Eiki Minisita fekau'aki mo e ngaahi tu'utu'uni ngaue mo e founga fakalelei'i 'o e ngaue	20	>20	Potungaue Toutai	Palani'i lelei 'o e ngaahi fakataha.	Lahi ange 'a e ngaahi tohi fakamatala 'o e ngaahi ngaue ki he Minisita
Lelei 'a e tataki 'aki 'a hono fakahoko ma'u pe 'o e fakataha 'a e kau Taki 'o e Ngaahi Va'a pehe ki he maau hono ngaahi lekooti pea fakahoko lelei 'a e ngaahi ngaue ne tuku mai ke fakahoko.	12	>12	Potungaue Toutai	Toe lelei ange 'a e Pule'i mo e Fakalalakaka 'o e Potungaue Toutai 'o fakatatau ki he ngaahi ngaue kuo palani'i 'i he Palani Ngaue faka-ta'u 3 mo e Palani Pule'i faka-ta'u.	Tufaki faka-uike 'o e ngaahi miniti, muimui'i 'o e tu'unga 'o e ngaahi ngaue mei he fakataha 'a e kau taki 'o e ngaahi va'a 'o e Potungaue pea toe fakalahi ange 'a e ngaahi fakataha.
Fakahu atu 'o e ngaahi lipooti faka-kuata mo fakamahina ono ki he PSC mo e MFNP 'o fakatatau ki he taimi 'oku tuku mai ke fakahu ange ai.	6	6	Potungaue Toutai, Komisoni 'a e kau ngaue faka-pule'anga	Fakahoko lelei ki he Komisoni 'a e kau ngaue faka-pule'anga moe Potungaue Pa'anga 'a e ngaahi ngaue lolotonga mo e ngaahi lavame'a 'a e Potungaue Toutai.	Tauhi 'a e lahi 'o e ngaahi lipooti pea fakalalakaka'i 'a e tu'unga lelei mo e kakano 'o e ngaahi lipooti.
Ola lelei 'a e ngaahi fengau'e'aki mo e ngaahi sino ngaue faka-feitu'u mo fakavaha'a pule'anga mo e ngaahi hoa ngaue fakalalakaka 'o hange ko ia	10	> 10	Potungaue Toutai, Potungaue Pa'anga, Komisoni 'a e kau ngaue faka-Pule'anga, FFA, SPC, WCPFC,	Lelei ange 'a e mahino'i 'e he ngaahi sino ngaue felave'i 'a e ngaahi me'a felave'i mo e toutai	Lahi ange 'a e fengau'e'aki mo e ngaahi sino ngaue faka-feitu'u mo fakalotofonua.

'oku ha 'i he ngaahi lekooti fakataha pea fakahoko lelei 'a e ngaahi ngaue kuo tuku mai ke fakahoko,			Pangike 'a Mamani, FAO, ACIAR, MFAT, JICA		
Ola lelei 'a e ngaahi fakataha faka-kuata mo e ngaahi kupu fekau'aki 'o hange ko ia 'oku ha 'i he ngaahi lekooti fakataha pea fakahoko lelei 'a e ngaahi ngaue ne tuku mai ke fakahoko	8	> 8	Potungae Toutai	Lelei ange 'a e mahino'i 'e he ngaahi sino ngaue felave'i 'a e ngaahi me'a felave'i mo e toutai	Lahi ange 'a e fengae'aki mo e ngaahi sino ngaue faka-feitu'u mo e fakalotofonua.
Fakahoko 'a e ngaue ki he Palani Sekitoa Toutai 'a Tonga – lahi 'o e ngaue 'oku fakahoko ki he TFSP	10	10	Potungae Toutai	Mahino ki he kau taki 'o e ngaahi va'a 'o e Potungae honau ngaahi fatongia felave'i mo hono fakahoko 'o e ngaahi ngaue 'i he Tepile.	Kole ha tokoni faka-pa'anga ke fakakakato'aki e Tepile ke a'u ma ki he tu'unga 'o e 'ahoni 'i he taimi 'e kakato ai e ngaahi ngaue.
Oatu taimi totonu 'a e fale'i fakalao (taketi-'aho 'e 14-a'u ki he fa 'i he kuata)	14	14	Potungae Toutai, 'Ofisi 'o e 'Ateni Seniale, 'Ofisi 'o e Palemia	Faingamalie 'o e ngaahi me'angaue pea ko e ngaahi liliu 'i he tukunga te ne ala uesia 'a e palani ngaue	Fa'u ha lesisita 'o e ngaahi kole ki he Kapineti. Fakahoko 'a e ngaahi polokalama ke fakaha ki he kakai 'a e ngaahi tu'utu'uni mo e ngaahi tu'utu'uni ngaue fo'ou.
Lahi 'o e ngaahi me'a fakamitia kuo fa'u.	60	> 60	Potungae Toutai	Fakahoko lelei ki he kakai 'a e ngaahi ngaue 'a e Toutai	Lahi ange 'a e ngaahi ola ngaue mei he va'a mitia.

2.2.3 Va'a Ngaue Faka'ofisi

Ngaahi Ola Faka'ofisi (TSDF II)

A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.

D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohia e pule 'a e lao'.

F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele' mo e 'ataakai'pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea

Me'afua Ngaue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngaue na'e lava (makatu'unga 'i he taketi mo e me'afua ngaue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu ki ai	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
----------------------	--------	--	--------------------------------	-------------------	---------------------

Ola ngaue 3: Tokoni faka'ofisi pea moe va ngaue

Peseti 100 muimui pau ki he ngaahi tu'unitu'ni ngaue ki he Komisoni 'o e kau ngaue fakapule'anga	100%	100%	Potungae Toutai, Komisoni 'o e kau ngaue fakapule'anga, Potungae Pa'anga mo e Palani fakafonua		Fale'i e kau ngaue fekau'aki mo e tu'utu'uni ngaue tautefito ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue kuo fai e ngaahi liliu ki ai
Fakahu 'a e fakaikiiki mo ha liliu ki he fakamatala fekau'aki mo ha tokotaha ngaue ki he database 'I	80%	50% 'Ikai malava hono	Potungae Toutai	Fiema'u ke talanoa mo e tafa'aki fakakomipiuta ke fakahoko ha ako	Ko e tafa'aki tokanga'i e kau ngaue te nau ngaue fakataha pea mo e tafa'aki fakakomipiuta ke fakakato

loto 'I he uike 'e taha mei he liliu na'e fakahoko		fakakakato e ngaahi liliu ki he fakamatala ki ha taha ngaue ka 'oku lekooti pe he excels		makehe fekau'aki moe teitapeisi 'o e kau ngaue	hono fakahu e ngaahi liliu ki he teitapeisi 'o e kau ngaue
Fakahu 'a e lipooti fakakuata pea moe lipooti fakata'u 'o e me'afua fakahoko ngaue 'a e kau ngaue 'o fakatatau ki he taimi kuo tuku mai	3	4 Lipooti fakakuata 'e 3 pea moe EFY	Potungaue Toutai, Komisoni 'o e kau ngaue fakapule'anga, Ngaahi kupu fengau'e'aki	Talanoa pea mo fakahoko e ako ki he Me'afua fakahoko ngaue 'a e kau ngaue	Fakahoko hono fale'i pea mo e ako makehe fekau'aki mo e Me'afua fakahoko ngaue 'a e kau ngaue
Ola ngaue 4: Patiseti, Palani pea moe Lipooti					
Fakahu e Patiseti, Palani fakata'u tolu pea moe Palani fakata'u ki he Potungaue Falepa'anga 'o fakatatau ki he taimi kuo tuku mai	1	1	Potungaue Toutai, Potungaue Pa'anga pea mo e Palani Fakafonua	Ko hono tali 'o e patiseti kuo pau ke to e fakahoa ki he palani fakata'u tolu	Hokohoko atu aipe hono fakalalakaka'i e ngaue ko eni ki hono fakafehoanaki e kehekehe 'o e patiseti na'e tali pea mo e taketi na'e fakahu
Muimui'i pea vakai'i 'a lipooti fakakuata pea moe lipooti vaeua ta'u pea fakahu atu ki he Potungaue Pa'anga pea moe Palani Fakafonua 'o	4	1 Liliu e M & E mei he Potungaue Pa'anga	Potungaue Toutai, Potungaue Pa'anga mo e Palani Fakafonua, Komisoni 'a e kau ngaue fakapule'anga	'Oku taketi ke fakakakato 'a e lipooti fakakuata, vaeua ta'u pea mo e fakata'u ke 'o fakahu 'o fakatatau ki	Ke fakahoko ha ako pea mo ha talanoa ki he fa'unga 'o e patiseti 'o fakatatau ki he ngaahi taimi kuo palani ki ai

fakatatau ki he taimi kuo tuku mai		fakakuata pea moe faka'osi 'o e ta'u fakapa'anga		he taimi kuo tuku mai Ko e M&E 'e toki fakahoko mai pe mei he Potungaue Pa'anga 'a e taimi e fakahu ange ai 'Ikai lava fakakakato ha talanoa pe ako fekau'aki pea mo e M&E 'o fakatatau ki he taimi na'e palani ki ai	
Fakahu atu e lipooti fakata'u 'o e Potungaue Toutai 'o fakatatau ki he taimi kuo tuku mai	1	1	Potungaue Toutai, Kapineti, Falealea 'o Tonga, Ngaahi kupu fengaue'aki	'Ikai ke mahino lelei e fotunga 'o e lipooti fakata'u na'e fakahu	Fiema'u ke fokotu'u 'o fakatatau ki he ola
Lahi 'oe tu'utu'uni ngaue fakaloto'i Potungaue fakaangaanga ku fokotu'u, liliu pea fakamo'oni kiai 'a e 'Ofisa Pule Ngaue	2 Tu'utu'uni ngaue fakaloto'i Potungaue kuo tali pea fakamo'oni 5 Tu'utu'uni ngaue fakaangaanga	8 (5A, 3D)	Potungaue Toutai, 'Ofisi 'o e Komisoni 'o e kau ngaue fakapule'anga	Fakahoko e ako pea mo muimui'i e ngaahi tu'utu'uni ngaue fakaloto'i Potungaue	Ke toutou fakamanatu ma'u pe tu'utu'uni ngaue ki he kau ngaue

Ola ngaue 5: Ko e ngaahi ngaue fakapa'anga, fakatau fakapule'anga, fakamole fakamahina mo hono mapule'i 'o e ngaahi koloa.					
Fakahu 'a e fakamole fakata'u mo fakamahina 'a e Potungaue ki he Potungaue Pa'anga moe Palani fakafonua 'o fakatatau ki he taimi kuo tuku mai	13	13	Potungaue Toutai, Potungaue Pa'anga mo e Palani Fakafonua	Fakakakato e fakamole fakata'u pea mo e fakamole fakamahina 'o fakahu ki he Potungaue Pa'anga mo e Palani Fakafonua fakatatau ki he taimi kuo tuku mai	Fakamanatu ki he kau ngaue 'a e Potungaue Toutai he uike faka'osi 'o e mahina kotoa pe Fakahoko ki he ngaahi va'a 'a e palanisi 'o e patiseti 'i uike faka'osi 'o e mahina kotoa pe
Lipooti faka-pa'anga ke 'oua na'a lahiange pe si'i ange 'ae fakamole	2	2	Potungaue Toutai, 'Ofisi 'o e komisoni 'o e kau ngaue fakapule'anga	Fakakakato e fakamatala pa'anga ke fakakau he lipooti vaeua ta'u 'a e 'Ofisa Pule Ngaue	Fakahu atu e lipooti vaeua ta'u ki he 'Ofisa Pule Ngaue fakatatau ki he taimi kuo tuku mai
Lesisita e kau ngaue 'i loto he 'aho 'e 7 'i he kamata'anga 'o e mahina fo'ou kotoa pe	100%	100%	Potungaue Toutai	Fakakakato pea fakahoko ki he kau ngaue	Fakakakato fakauike ua pea fakahoko ki he kau ngaue 'o e Potungaue Toutai
Muimui pau ki he ngaahi lao ki hono pule'i 'o e pa'anga 2010	100%	100%	Potungaue Toutai, Potungaue Pa'anga mo e Palani Fakafonua	Muimui peseti 100 ki he ngaahi lao ki hono pule'i 'o e pa'anga 2010	Fakahoko ki he kau ngaue e fakahinohino ki he ngaahi lao ki hono pule'i 'o e pa'anga 2010
Lahi 'o e ngaahi koloa na'e tali ke fakatau fakapule'anga atu	5	5	Potungaue Toutai, Potungaue Pa'anga mo e Palani Fakafonua	Tali 'a e polokalama 'e 5 na'e fakahu	Kakato hono fakahoko 'o e fefakatau'aki

Koe lahi ngaahi fakatau fakaPule'anga na'e tali ke fakahoko pea tu'uaki atu.	5	5	Potungaue Toutai, Potungaue Pa'anga mo e Palani Fakafonua	5 x fokotu'u na'e tali ki he fefakatau'aki koloa	Fakaha 'a e kautaha 'oku nau ma'u 'a e fokotu'u
Ola Ngaue 6: Ako moe fakalalakaka fakangaue					
Lahi 'o e ako ki he me'afua fakahoko ngaue	6	>6	Potungaue Toutai	Fakahoko ia 'i he lolotonga 'o e ako fakaloto'i Potungaue ma'ae kau ngaue hu fo'ou 'a e Potungaue Toutai pea mo e 'a'ahi fakakuata ki he ngaahi motu	Fakahoko e ako ki he me'afua fakahoko ngaue ki he kau ngaue 'a e Potungaue Toutai
Lahi 'o e ako fakakomipiuta 'e fakahoko fakaloto'i Potungaue	5	>5	Potungaue Toutai	Ako fakakomipiuta 'oku fakahoko fakaloto'i Potungaue ki he kau ngaue pea pehe ki he kau ngaue hu fo'ou 'o e Potungaue Toutai	Fakakakato e ako fakakomipiuta ki he kau ngaue hu fo'ou
Lahi 'o e ako fakaloto'i Potungaue 'e fakahoko ki hono muimui'l e lao ki he Toutai, ngaahi va fekau'aki, ngaahi kolo tu'u matatahi, ngaahi kolo 'oku lolotonga kau ki he polokalama feitu'u pule'i makehe moe ako'anga	5	>5	Komiuniti, 'Ofisa Taulama Fakamafai, Ngaue'anga	Lelei ange fakahoko ngaue 'o fakatatau ki he lao ki hono founga pule'i 'o e ngaahi feitu'u pule'i makehe Fiema'u e ngaahi faingamalie ngaue ke fakahoko ki he kakai	Lelei ange hono to e fakahoko e sivi'i 'o e ngaahi feitu'u pule'i makehe

Lahi e ako faka-saienisi 'e fakahoko	1	4 Fakahoko e ako 'e 2 fekau'aki mo e toutai mamaha ki he ngaahi komiuniti 'oku nau kau ki he ngaahi feitu'u pule'i makehe Fakahoko 'a e ako 'e 2 fekau'aki mo e toutai loloto pea mo e pepa lekooti e vaka toutai	Potungaue Toutai	Fakalalaka Faka'ekonimika Tu'uloa 'Atakai Tu'uloa mo fakaakeake ngofua mei he feliuliuaki 'o e 'ea Taki lelei mo tu'uloa	1) ke toe leleiang e 'ilo ki he tanaki fakamatala ki he toutai 2) Fakangaue'i ha kau ngaue fo'ou ki he tanaki fakamatala
Lahi 'a e ako ki hono fa'u 'oe ngaahi tu'utu'uni fakalalaka	2	2	Va'a fakahoko ngaue ki hono pule'i mo fakalalaka e ngaue toutai	Fakahoko e ako fekau'aki mo e Palani Pule ki he Toutai ki he kakai pea pehe ki he ako ki he tu'utu'uni ki he Toutai ma'ae kau ngaue 'a e va'a fakahoko ngaue ki hono pule'i mo fakalalaka e ngaue	Fakahoko e ako ki he kau ngaue fo'ou ki he va'a fakahoko ngaue ki hono pule'i mo fakalalaka e ngaue toutai

				toutai	
Lahi e ako kuo fakakakato he kau 'ofisa toutai ki he ngaahi 'otu motu	2	2	Potungaue Toutai	Malu'i 'o e me'atokoni Fakalalakaka faka'ekonomika tu'uloa ki he ngaahi kolo	1)Ke toe leleiang e 'ilo fakatekinikale 'a e kau ngaue ki he tofe ke nau tokoni ki he ngaue 'a e kau faama tofe (ACIAR) 2) Ke toe leleiang e ngaahi me'angaue ke tokoni ki hono teuteu e ngaahi ngaue fekau'aki mo e tofe 3) Fiema'u ha tokoni fakapa'anga mei he pule'anga ke tokoni ki hono fakahoko e ngaahi ako ki he ika faka'ahu 'i he ngaahi 'otu motu
Ko hono fakalalakaka mo hono fakahoko 'o e ngaahi fiema'u fakaako	1	1	Potungaue Toutai	Fakahoko e ngaahi ako 'o fakatatau ki he ngaahi fiema'u pea mo e ngaahi ako na'e palani	Hokohoko atu aipe hono tanaki mai e ngaahi ako mei he ngaahi foomu me'afua fakahoko fatongia 'o fakakau 'i he palani ako fakata'u 'a e Potungaue
Ola Ngaue 7: Fakamatala moe fetu'utaki fakatekinolosia					
Fakampapau'i 'oku fakahoko lelei 'a e fakahoko ngaue 'a e netiueka TOFISH pea mo e ngaue faka- Initaneti.	80%	80%	Potungaue Toutai, Ngaahi Potungaue kotoa 'a e Pule'anga, Ngaahi kautaha taautaha, Kau Toutai, Ngaahi ako, Ngaahi kautaha ta'efakapule'anga, Kakai	Fakalahi 'a e ivi ngaue, tokanga'i mo hono siofi 'a e ngaue 'a e sisitemi fakanetiueka 'a ia 'oku 'i ai 'a e komipiuta pule 'e 4 'oku nau tokanga'i 'a	'Oku hikihikito pe 'a e fakalalakaka 'o e tekinolosia he taimi kotoa pea kuopau ai pe siofi mo fakapapau'i 'oku malu mo hao 'a e sisitemi pule 'a e Potungaue ko e TOFISH Ke feinga'i ke malava 'a hono

			<p>'o e fonua fakalukufua, Ngaahi kautaha fakafeitu'u mo e Ngaahi Kautaha 'i tu'apule'anga.</p>	<p>hono tauhi, mo hono tufaki holo 'a e ngaahi fakamtala toutai. 'Oku fakapapau'i 'oku 'i ai pe 'a e tatau 'oku tauhi mo ngaue ma'u pe ki ha ngaahi fakatu'utamaki 'e hoko.</p> <p>Fakahoko 'a hono tuku atu 'i he ngaaluope 'a e ngahai fakamatala toutai mo e ngaahi ngaue fakalalakaka 'a e Toutai 'i he peesi 'initaneti (www.tongafish.gov.to)</p> <p>'Oku malava 'a e kau ngaue 'o lau 'enau ngaahi tohi faka'elekitulonika 'i ha fa'ahinga taimi pe 'i ha feitu'u pe 24/7.</p> <p>Ko ha sisitei 'initaneti 'oku malu mo ngaue'aki 'e he kau ngaue 24/7</p>	<p>fakahoko hangatonu mai pe 'a e ngaahi komiputa 'i he ngaahi 'elia mama'o mei he 'Ofisi Lahi 'o e Potungaue 'o kau ai mo e ngaahi 'otu motu 'i tahi.</p> <p>Ke fakalahi ai pe mo fakaivia 'a e sistemi netiueka pule 'a e Potungaue 'i hano fakalahi 'a e ivi ngaue 'o e ngaahi misini pule.</p>
Lahi 'o e ngaahi sistemi	80%	80%	Potungaue Toutai,	'Oku lolotonga 'i ai 'a e	Ko hono hokohoko lelei atu pe

<p>teitapeisi 'oku tokanga'i mo tauhi ke tokoni ki he ngaahi tefito'i ngaue</p>			<p>Ngaahi Potungaue kotoa 'a e Pule'anga, Ngaahi kautaha taautaha, Kau Toutai, Ngaahi ako, Ngaahi kautaha ta'efakapule'anga, Kakai 'o e fonua fakalukufua, Ngaahi kautaha fakafeitu'u mo e Ngaahi Kautaha 'i tu'apule'anga mo e kau ako fakatotolo.</p>	<p>ngaahi sisitemi teitapeisi 'e 15 ki he ngaahi tanaki fakamatala toutai 'o kau ai 'a e tanaki teita 'i he toutai he matafanga mo e tanaki teita ki he ngaue faka'etimini. 'Oku 'i ai mo e teita peisi 'e 3 fakafeitu'u ki hono tanaki 'a e teita ki he toutai tuna ko e TUFMAN2. 'A ia 'oku 'i ai pea mo e sistemi ki hono tanaki 'a e teita taulama fakamafai mo e toutai tuna mamaha (artisanal). Pehe foki 'oku 'i ai mo e teitapeisi ki he savea maketi mo e ngaahi tanaki fakamatala ki he ngaahi ngaue faka MCS.</p> <p>Ko e ngaahi fakamatala teita 'a e Potungaue 'oku to'o kotoa ia mei he ngaahi teitapeisi ko 'eni 'oku</p>	<p>'a hono tokangai mo hono tauhi 'a e ngaahi tanaki'anga fakamatala toutai ni ke fakapapau'i ko hono ivi mafai ngaue 'oku ne malava ke tauhi 'a e lahi 'o e ngaahi teita 'oku tanaki.</p> <p>Fekumi ki ha ngaahi founga 'o fakafou 'i he ngaahi kautaha fakafeitu'u hange ko e SPC pe FFA pe ko ha kautaha tokoni pe ke tokoni ki hano feukutuku ki ha ngaahi teitapeisi 'i he 'initaneti ke malava ke ngaue'aki 'a e tanaki teita ngaue'aki 'a e initaneti.</p>
---	--	--	---	--	---

				tokanga'i mo tauhi.	
Lahi 'o e sisteni teitapeisi fo'ou ne fa'u ke tokoni ki he tefito'i ngaue	1	1	Potungaue Toutai, Ngaahi Potungaue kotoa 'a e Pule'anga, Ngaahi kautaha taautaha, Kau Toutai, Ngaahi ako, Ngaahi kautaha ta'efakapule'anga, Kakai 'o e fonua fakalukufua, Ngaahi kautaha fakafeitu'u mo e Ngaahi Kautaha 'i tu'apule'anga.	Na'e malava ke fakahoko 'a hono fa'u 'a e sisitemi tanaki fakamatala ki he ngaahi ngaue fakalaiseni ki he toutai palu mo e toutai valu 'i he tokoni mai 'a e FFA	Ko e sisitemi ni ne malava pe hono fa'u e kongia ki he toutai palu mo e toutai valu. 'Oku lolotonga fakahoko pe 'a e feingaua'ki ke malava ke fakakau kotoa mo e ngaahi ngaue fakalaiseni kehe 'a e Potungaue.

2.2.4 Va'a Ngaue ki hono Pule'I mo e Fakalalakaka 'o e Toutai

Ngaahi Ola Fakafonua (TSDf II)

A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.

D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohia e pule 'a e lao'.

F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele' mo e 'ataakai'pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea

Me'afua Ngaue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngaue na'e lava (makatu'unga 'i he taketi mo e me'afua ngaue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu ki ai	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
----------------------	--------	--	--------------------------------	-------------------	---------------------

Ola Ngaue 8. Fa'u e ngaahi Palani ki hono Pule'I mo Fakalalakaka 'oe ngaahi toutai, pea toutou vakai'I mo muimui'i.

Palani ki hono Pule'i mo Fakalalaka 'oe ngaahi toutai na'e tali fakatatau kihe palani ngaue	4	4 Palani Pule 'a Tonga ki hono pule'i mo Fakalalaka e Toutai Valu 2018-2022 Palani Fakafonua 'a Tonga ki he Malu 'o e ngaahi me'a mo'ui 'o 'Oseni Sivi'I 'oe Palani Pule 'a Tonga ki hono Pule'i mo Fakalalaka 'oe Toutai Palu Palani Pule 'a Tonga ki hono Pule'i mo Fakalalaka 'oe Sipoti Toutai Fakakomesiale	Potungaue Toutai mo e ngaahi sekitoa felave'i (Laiseni Toutai Valu pea mo e Komiuniti 'o e Pasifiki Tonga)	Fetalanoa'aki mo e Komiuniti 'o e Pasifiki Tonga mo e taki 'oe ngaahi tafa'aki 'o e Potungaue Toutai fekau'aki mo e polokalama ngaue 'oe Palani Valu mo e Palani Faama ika.	Hokohoko atu hono muimui'i fakakuata 'o e ngaahi ngaue 'o e Palani ki hono Pule'i mo Fakalalaka 'a e Toutai Valu. Fakakakato e ngaue ki he ngaahi palani 'oku fiema'u ke tali.
Fika fakakatoa e ngaue nae fakahoko fakatatau	4	>4	Fengaue'aki 'a e Potungaue Toutai mo e	Fakahoko e ngaahi fakataha fealea'aki	Hokohoko atu pe hono fakahoko 'a e ngaahi fakataha fekau'aki mo

kihe palani ngaue			ngaahi kautaha mo e komuiniti fengaue'aki	pea mo e tu'utu'uni fo'ou ki he toutai mokohunu 'i he 'otu motu 'o Tonga.	e tu'utu'uni fo'ou ki he toutai mokohunu ki he toenga 'a e ngaahi komiuniti na'e te'eki fakahoko ki ai.
Ola Ngaue 9: Fa'u e ngaahi tu'utu'uni ngaue ki hono pule'i mo fakalalakaka e toutai mo tokoni ki he fakalao'i 'o e ngaahi founa pule'i 'o e toutai					
Ngaahi tu'utu'uni ngaue ki hono pule'i mo fakalalakaka e toutai kuo 'osi tali	4	4 Palani Fakafonua 'a Tonga ki hono Malu'i 'o e 'Anga 2018-2022 Tu'utu'uni ngaue ki hono toe sivi'i 'o e Palani ki he Toutai Palu Tu'utu'uni ngaue kihe Sipoti Toutai Fakakomesiale Tu'utu'uni ngaue Fakatoutai ki he founa no vaka	Fengaueaki 'a e Potungaue Toutai pea moe 'Ofisi 'a e Pule Toutai 'i hono muimui'i e tu'unga 'oku 'i ai 'a e tu'utu'uni ko eni.		Hokohoko atu e ngaue kihe Palani Fakafonua 'a Tonga ki hono malu'i 'o e 'Anga.
Ola Ngaue 10: Fa'u e ngaahi lipooti fakasitetisitika mo e 'analaiso faka 'ekonomika 'oe ngaahi toutai kene 'omai e tukunga 'oku 'iai e ngaahi tefito'i toutai.					
Lipooti Fakakuata 'o e 'Ekonomika mo e Sitesitika ke fakahoko 'i loto 'i he uike e 3 kimu'a	4	4	Fengaue'aki 'a e Potungaue Toutai, Potungaue Sitesitika pea mo e	Ko e ngaahi fakamatala 'oku ngaue'aki ki he lipooti fakakuata	Hokohoko atu e ngaue 'a e Potungaue Toutai ki he ngaahi lipooti fakakuata.

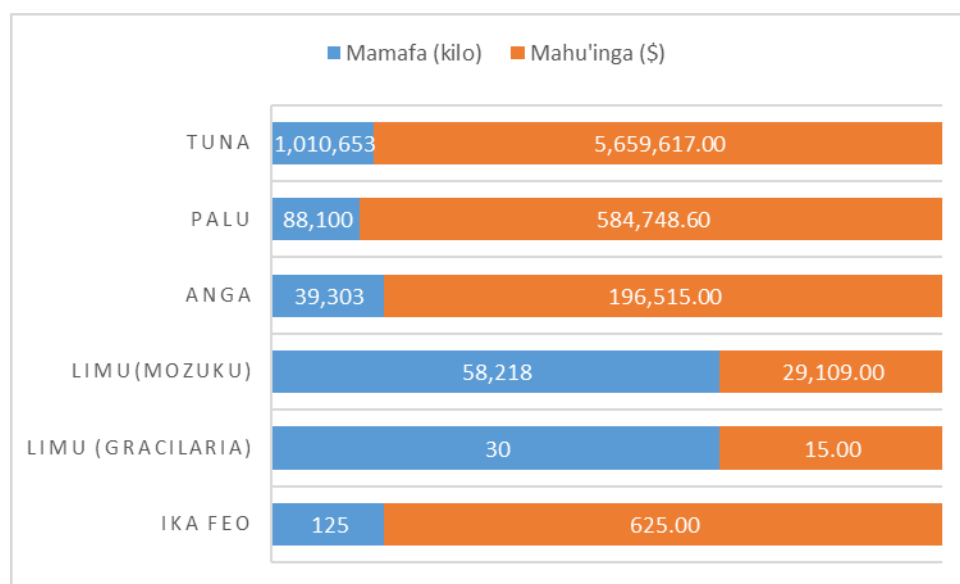
pea 'osi 'a e kuata kotoa.			Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga.	'oku tanaki mai mei he ngaahi tafa'aki kehekehekehe 'o e Potungaue Toutai.	
Fika fakakatoa e lipooti Faka 'Ekonomika kuo fakakakato fehoanaki kihe palani ngaue.	2	1 *Kamata ngaue 'a e 'ofisa 'i he Potungaue Toutai lolotonga e ta'u Fakapa'anga	Potungaue Toutai	Fengaue'aki mo e Va'a Muimui'i Lao 'o e Toutai ki he ngaahi fakamatala ki hono sivi'l 'o e totongi tupu ki ha fa'ahinga toutai	Hokohoko atu e ngaue 'a e tafa'aki 'Ekonomika ki hono fakakakato 'a e ngaahi lipooti faka'ekonomika
Lipooti ki he fekumi Faka-Maketi fakatatau kihe palani ngaue	2	1 'Oku kei fakahoko e fekumi faka-maketi ki he Tofe ke maau kihe ta'u fakapaanga hoko.	Potungaue Toutai pea mo e ngaahi toutai loloto	Fakahoko e ngaahi fakataha pea mo e kau toutai loloto mo ma'u fakamatala mei he 'initaneti.	Fekumi Faka-maketi ki he toutai Palu ke fakahoko. Fakahoko mo e ngaahi fekumi faka-maketi kihe ngaahi toutai kehe
Fakakakato e ngaahi lipooti faka-maketi fakatatau kihe palani ngaue	12	8 Lipooti 'e 6 na'e fakakakato 'i he 2017 pea mo e 2018. Na'e mahino mai ko e lipooti ko eni 'e fakahoko faka kuata.	Fengaueaki 'a e Potungaue Toutai mo e ngaahi ngaue felave'i mo e toutai ki hono tanaki 'o e sitesitika ki he totongi 'o e ika 'i he ngaahi maketi.	Fakahoko ae fekumi faka maketi 'i he 'aho Tokonaki kotoa pe 'i he ngaahi maketi 'i Tongatapu mo e otu motu.	Hokohoko atu e fekumi faka maketi ke fakakakato e lipooti faka kuata.

--	--	--	--	--	--

Ko hono hu atu e koloa mei 'oseni ki tu'apule'anga

Ko hono lahi 'o e koloa mei 'oseni na'e hu atu ki tu'apule'anga ('ikai kau ai 'a e ika mo'ui) 'i he ta'u fakapa'anga ko eni, ko e metuliki toni 'e 1,196. Ko e holo 'aki ia e 54% mei he fakakatoa e lahi e koloa mei 'oseni ne hu ki tu'apule'anga he ta'u fakapa'anga kuo 'osi, 'a ia koe valu' na'e lahi taha hono hu atu ki tu'apule'anga. Ko e mahu'inga fakapa'anga 'o e kotoa e me'a mo'ui mei 'oseni na'e hu atu ki tu'apule'anga, ko e TOP\$6.5 miliona, 'a ia ko e holo 'aki ia e 60% mei he mahu'inga fakapa'anga 'o e ika na'e hu atu ki tu'apule'anga he ta'u fakapa'anga ki mu'a.

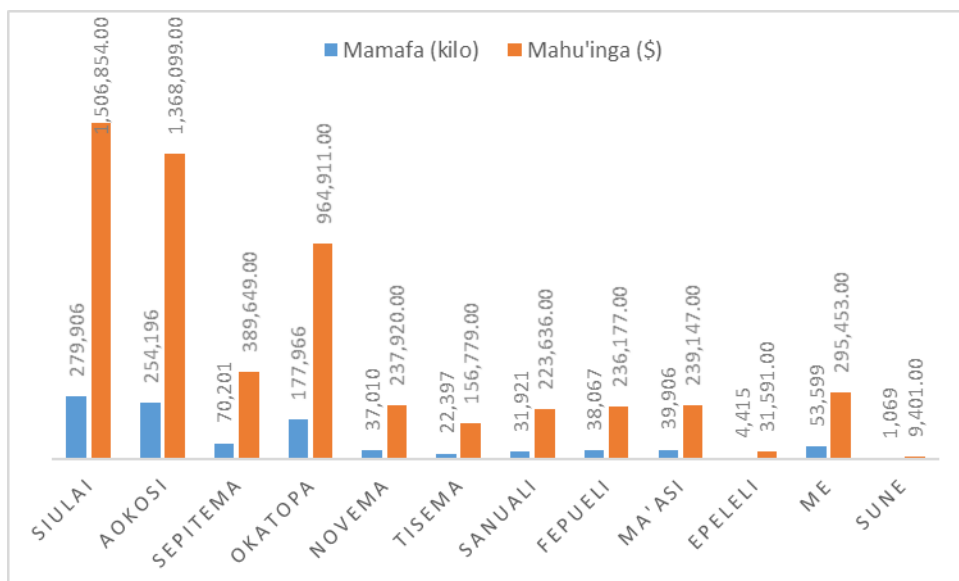
Figure 2: Lahi fakakatoa e koloa mei 'oseni na'e hu atu ki tu'apule'anga mei Siulai 2017 ki Sune 2018

Toutai Tuna

Ko e metuliki toni fakalukufua 'e 1,011 'o e valu na'e hu atu ki tu'apule'anga 'i he ta'u fakapa'anga ko eni, 'a ia ko e holo 'aki ia e 57% mei he ta'u fakapa'anga kuo hili. Ko e valu' na'e lahi taha 'i he fakakatoa 'o e koloa mei 'oseni na'e hu atu ki tu'apule'anga, 'a ia ko e %85. Ko e kotoa 'o e valu na'e hu atu ki tu'apule'anga 'i he ta'u fakapa'anga ko eni, na'e fe'unga hono mahu'inga fakapa'anga, mo e TOP\$5.7 miliona, 'a ia ko e holo 56% eni mei he ta'u fakapa'anga kuohili

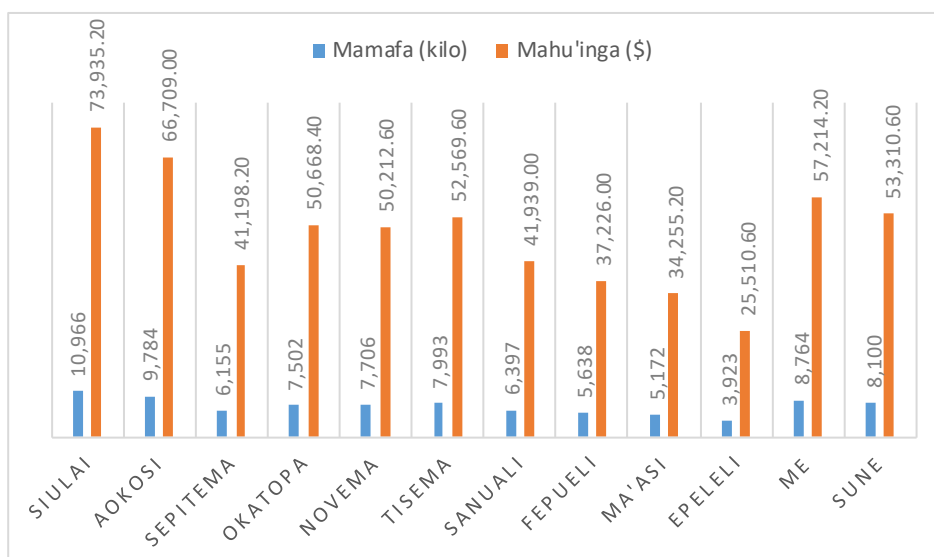
Fika 3: Lahi mo e mahu'inga 'o e Tuna ne hu atu ki tu'apule'anga, Siulai 2017 ki Sune 2018.

Toutai Palu

Ko e metuliki toni fakakatoa 'e 88 'o e palu' na'e hu atu ki tu'apule'anga 'i he ta'u fakapa'anga koeni, 'a ia koe holo 'aki ia 'a e 44% mei he ta'u fakapa'anga kuo hili 'a ia 'oku ne 'omai 'a e peseti 'e 6 ki he lahi fakakatoa 'o e me'atahi na'e hu atu ki tu'apule'anga. Ko e mahu'inga fakapa'anga 'o e lahi e palu ne hu atu ki tu'apule'anga 'i he ta'u fakapa'anga ko eni, ko e pa'anga 'e \$0.6 miliona 'a ia koe holo 'aki ia 'a e 50% mei he ta'u fakapa'anga kuo'osi. Ko e palu tavake' na'e lahi taha hono hu atu ki tu'apule'anga.

Fika 4: Lahi mo e mahu'inga fakakatoa e palu ne hu atu ki tu'apule'anga (kilokalami) 'i Siulai 2017 ki Sune 2018

Toutai 'o e Ika Mo'ui

Ko hono lau fakataautaha 'o e lahi 'o e me'a mo'ui na'e hu atu ki tu'apule'anga 'i he ta'u fakapa'anga ko eni, na'e fe'unga mo e 194,840 'a ia 'oku fakafuofua hono fakamahu'inga ki he TOP\$0.46 miliona. Ko e tupu 'aki ia e 56% 'i he lahi 'o e me'a mo'ui na'e hu atu ki tu'apule'anga', pea holo 'aki 'a e 4% 'i he mahu'inga fakapa'anga', 'i he fakafehoanaki ki he taimi tatau pe 'o e ta'u fakapa'anga ki mu'a. Ko e me'a mo'ui na'e hu atu ki tu'apule'anga' na'e lahi taha ai ko e me'a mo'ui 'ikai hano hui tu'a 'a ia 'oku ma'ulalo hono totongi he maketi' pea hange ko ia 'oku 'asi atu he tepile Figure 5 'i lalo. Ko e maketi lahi taha ki hono hu atu ki tu'apule'anga 'o e me'a mo'ui' ko 'Amelika.

Fika 5: Lahi mo e mahu'inga 'o e me'a mo'ui na'e hu atu ki tu'apule'anga 'i hono lau fakataa taha mo hono mahu'inga, mei Siulai 2017 ki Sune 2018

Savea'i 'o e maketi Fakatau ika fakalotofonua

Na'e fakahoko foki hono savea'i 'o e ngaahi maketi ika fakalotofonua 'i Tonga'ni tu'otaha 'i he uike kotoa pe, 'o fakataumu'a ke tanaki e ngaahi fakamatata fekau'aki mo e mahu'inga mo e lahi 'o e me'a tahi 'oku fakatau atu he maketi fakalotofonua. Ko e savea ni foki 'oku fakahoko ia 'i Vava'u, Ha'apai pea pehe ki he tefito'i fakatau'anga ika 'e 4 'i Tongatapu. Ko e metuliki toni fakakatoa 'e 105 'o e me'a tahi na'e fakatau atu he maketi fakalotofonua he ta'u fakapa'anga koeni, pea 'oku fakafuofua ia ki he mahu'inga fakapa'anga 'e TOP\$0.86 miliona.

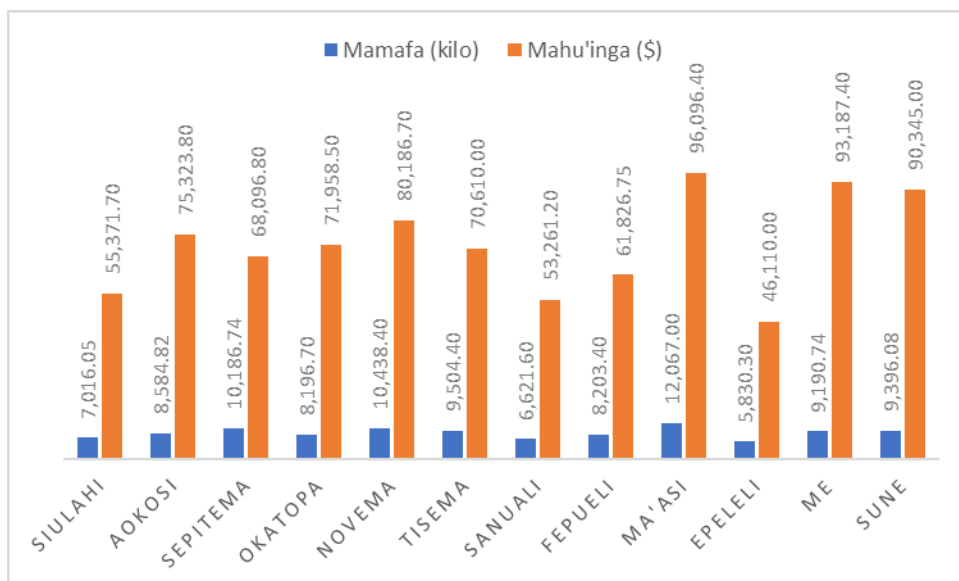
Ko e 'avalisi ki he totongi e ika' na'e \$8 ki he \$9 ki he kilo pea fakatau atu 'i he totongi ko e \$20,

\$30, \$50 pea a'u ki he \$60 mo e \$70 ki he milemila. Ko e mahu'inga 'o e ngaahi me'a tahi kehe 'i he maketi, na'e makatu'unga pe ia mei he lahi 'o e me'a tahi 'i he maketi' 'i he taimi koia. Na'e hoko foki e kau hali ke nau uesia ai e totongi e ika kae tautautefito pe ki he maketi 'i Faua pea mo Vava'u. Ko e ngaahi fakaikiiki ki he 'avalisi 'o e totongi ika 'i he maketi' 'oku ha atu ia 'i he tepile 'i lalo' pea 'oku ha ai pe 'oku tu'uma'u pe 'oku hiki 'a e totongi 'o e ika.

Table 1: 'Avalisi 'o e totongi ki he me'a tahi (\$) mei Siulai 2017 ki Sune 2018

Product	2017 (Price/kg)	2018 (Price/kg)
To'o	3.33	3.33
Kaloa'a	4.38	4.60
Paka	22.41	28.26
Tupa moe Kuka	15.63	15.
'Uo	22.43	19.01
Hulihuli	43.51	29.36
Ika momoa	26.36	17.24
Feke momoa	103.47	181.35
Ika mamaha	6.88	9.05
Vasuva	16.85	17.22
Lomu moe fingota kehekehe	13.34	17.37
Kaloa'a moe fingota kehekehe	25.00	25.00
Feke	13.47	16.00
To'o	5.61	5.34
Ngaahi fingota makehe	11.07	11.66
Ngaahi ika makehe	8.01	6.45
Ika loloto	9.07	9.30
'Umana	12.97	15.13
Muli'one	8.94	8.23
Limu	7.50	3.82
Valu	5.06	10.71
Fonu	18.82	21.33
Tukumisi	13.93	11.74

Fika 6: Ko e ola 'o hono savea'i 'o e maketi fakalotofonua mei Siulai 2017 ki Sune 2018

Huufi 'o e Polokalama ki fakafonua ki hono tokanga'i 'a e malu 'o e me'atokoni 2018 – 2022

2.2.5 Va'a Saienisi ki he Toutai

Ngaahi Ola Fakafonua (TSDf II)

A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.

D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohia e pule 'a e lao'.

F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kekelele' mo e 'ataakai'pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea

Me'afua Ngaue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngaue na'e lava (makatu'unga 'i he taketi mo e me'afua ngaue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu ki ai	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola ngaue 11: Fakatotolo ki he faama ika mo ngaahi palani fakalalakaka					
Lahi 'o e polokalama fakafanau Ika ne ola lelei hono fakahoko	10	14 Ko e polokalama fakafanau Ika : 5 Fa'ahinga 'o e Vasuva; 2 Fa'ahinga 'o e Tofe Siapani; 7 Fa'ahinga 'o e Kiukamapa tahi (Nga'ito)	15 Faama Tofe; 41 Feitu'u Pule'i Makehe; 1 Faama Kiukamapa tahi	Fakalalakaka faka'ekonomika tolonga tu'uloa; Tolonga tu'uloa e 'ataakai pea mo matu'uaki e feliliuaki 'a e 'ea; Tolonga tu'uloa e Pule lelei	1) Mateuteu ki he faha'ita'u afaa hoko; 2) Ke fakalahi e falengaue ki he fakafanau Ika mo e ngaahi me'angaue; 3) Ke fakatokolahi e kau ngaue ki he faama Ika
Lahi 'o e ngaahi ngofua/laiseni faama ika kuo foaki	3	3 1 Laiseni Kiukamapa tahi; -2 Laiseni faama tofe	3 Faama Ika (2 faama tofe, 1 faama Kiukamapa tahi,	Fakalalakaka faka'ekonomika tolonga tu'uloa; Tolonga tu'uloa e Pule lelei	Ke fakalelei'i 'a e founa ki hono foaki e laiseni faama ika

Lahi 'o e ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe/faama ika ne tufa ki ai 'a e ngaahi fingota iiki pe pulopula	4	20 15 Faama Tofe ne tufa ki ai e pulopula tofe; 5 Feitu'u Pule'i Makehe ne tufa ki ai e pulopula vasuva.	15 Faama Tofe 5 Feitu'u Pule'i Makehe	Fakalalakaka faka'ekonomika tolonga tu'uloa; Tolonga tu'uloa e 'ataakai pea mo matu'uaki e feliliuaki 'a e 'ea; Tolonga tu'uloa e Pule lelei	1) Tokoni ki he ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe ke fakalahi honau ivi ngaue; 2) Fakalelei'i e va fengae'aki mo e kautaha vakapuna
Ola ngaue 12: Ko e ggaahi Feitu'u Pule'i Makehe (FPM), polokalama fakalalakaka moe fale'l ki he ngaahi kolo					
Lahi 'o e kolo Feitu'u Pule'i Makehe fo'ou ki he ta'u	16	12 Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe fo'ou: Holeva, Kapa, (Vava'u) Mo'unga'one, 'Uiha, Ha'ano, Fakakai, Pukotala, Muitoa, Faleloa, Lofanga (Ha'apai) mo Tufuvai, Houma. ('Eua)	12 Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe 'i Tonga	Fakalalakaka faka'ekonomika tolonga tu'uloa; Tolonga tu'uloa e 'ataakai pea mo matu'uaki e feliliuaki 'a e 'ea; Tolonga tu'uloa e Pule lelei, mo e malu e ma'u'angame'atokoni	1) Ke fakatokolahi e kau ngaue ki he Feitu'u Pule'i Makehe; 2) Ke to e lelei ange va fengae'aki mo e ngaahi kolo; 3) Fengae'aki vaofi mo e 'ofisi Lao 'a e pule'anga
Lahi 'o e kolo Feitu'u Pule'i Makehe lolotonga kuo fakahoko mo muimui'i	27	28 Vava'u (11), Ha'apai (8), Tongatapu (9).	28 Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe 'i Tonga	Fakalalakaka faka'ekonomika tolonga tu'uloa; Tolonga tu'uloa e 'ataakai pea mo matu'uaki e feliliuaki	1) Ke fakatokolahi e kau ngaue ki he Feitu'u Pule'i Makehe; 2) Ke to e lelei ange va fengae'aki mo e ngaahi kolo;

				'a e 'ea; Tolonga tu'uloa e Pule lelei, mo e malu e ma'u'angame'atokoni	
Ola ngaue 13: Ako mo e fakalalaka faka-ivingaue					
Lahi 'o e ngaahi ako ne fakahoko lelei ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe	12	12 Ko e ngaahi ako ko'eni 'oku kau ki ai e ako ki he tauhi Lao, tanaki e ola e toutai 'i Vava'u mo Tongatapu	12 Feitu'u Pule'i Makehe 'i Tongatapu mo Vava'u	Fakalalaka faka'ekonomika tolonga tu'uloa; Tolonga tu'uloa e 'ataakai pea mo matu'uaki e feliliuaki 'a e 'ea; Tolonga tu'uloa e Pule lelei	1) fakatokolahi 'a e kau ngaue ki he SMA 'i he 'otumotu 2) fakalalaka 'a e ngaue fakataha mo e ngaahi kolo
Lahi 'o e ako ki he koloa ngaahi he sekitoa toutai kuo fakahoko ki he ngaahi ngaue'anga fakatoutai	12	12 'Oku kau heni 'a e ako 'e 6 ki he tu'unga malu 'o e me'atokoni mei tahi, fakatolonga 'o e ika ne fakahoko ki he ongo Niua, Vava'u, Ha'apai, 'Eua mo Tongatapu; Ako 'e 6 ki he koloa mei he faama Tofe.	Ngaahi kolo 'i he ongo Niua, Vava'u, Ha'apai, Tongatapu mo 'Eua;	Malu 'a e ma'u'anga me'atokoni Tolonga tu'uloa e fakalalaka faka'ekonomika he ngaahi kolo.	1) Ke fakalalaka e 'ilo fakatekinikale mo e ivi ngaue 'a e kau ngaue 'a e potungaue, tautefito ki he 'ilo ki he faama tofe. 2) Ke to e lelei ange 'a e me'angaue mo e ngaue'anga tofe ke tokoni ki he ngaahi ngaue 'a e faama tofe 3) Ke to e lelei ange 'a e tokoni fakapa'anga 'a e

					pule'anga ki he fakatolonga 'o e ika 'i Tonga.
Lahi 'o e ngaahi ako ke fakahoko ki he toutai mamaha mo e toutai loloto	3	15 Ko e ngaahi ako ne kau ai 'a e ako e 11 ki he tanaki 'o e ola e toutai mamaha he ngaahi kolo ; mo e ako 'e 4 ki he ngaahi founa tanaki ola e toutai he toutai loloto	Potungaue toutai Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe Kau toutai	Fakalalakaka faka'ekonomika tolonga tu'uloa; Tolonga tu'uloa e 'ataakai pea mo matu'uaki e feliliuaki 'a e 'ea; Tolonga tu'uloa e Pule lelei	1) Ke fakalelei'i e ngaahi founa tanaki e ola 'o e toutai 2) Fakatokolahi e kau ngaue ki he tanaki e ola e toutai
Ola ngaue 14: Va'a ngaue ki tu'a ki he kau toutai mo e ngaahi tukui motu					
Lahi 'o e kau faama ika, ngaahi kolo, mo e ngaahi kupu fekau'aki mo e toutai na'e fengau'e'aki mo e va'a ngaue ki tu'a 'a e potungaue.	60	150 Fengau'e'aki mo e ngaahi kolo, kau faama ika he fakataha, mo e ngaahi ako,	Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe, mo e kau toutai	Fakalalakaka faka'ekonomika tolonga tu'uloa; Tolonga tu'uloa e 'ataakai pea mo matu'uaki e feliliuaki 'a e 'ea; Tolonga tu'uloa e Pule lelei	1)Fakatokolahi e kau ngaue 2) Ke hokohoko 'a e fengau'e'aki mo fakalelei'i 'a e palani fengau'e'aki

Lahi 'o e tokoni fakatekinikale ke tokoni'I e kau toutai	5	17 Ko e ngaahi tokoni fakatekinikale ne kau ai 'a e fo'u vaka, naunau toutai, ngaohi e misini vaka maumau, Poe tauheleika, Feitu'u Pule'I Makehe mo e fakatolonga e ika.	Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe mo e kau toutai	Fakalalakala faka'ekonomika tolonga tu'uloa; Tolonga tu'uloa e 'ataakai pea mo matu'uaki e feliliuaki 'a e 'ea; Tolonga tu'uloa e Pule lelei	1) Teuteu ha palani ako mo e tokoni fakatekinikale ki he kau toutai mo e kau faama ika; 2) Fakalalakala e ivi ngaue ki he ako fakatekinikale 3) Fakalelei'I e falengaue ki he ngaahi ngaue fakatekinikale.
Ola ngaue 15: Fakatotolo ki he toutai, muimui'i mo vakai'i 'a e tu'unga 'oku 'iai.					
Lahi 'o e savea ki he ngaahi koloa toutai 'I e ngaahi Feitu'u Pule'I Makehe	3	2 Ko e Feitu'u Pule'i Makehe pe 'e 2 ne lava hono savea (Holeva mo Koloa).	Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe Potungaue toutai	Fakalalakala faka'ekonomika tolonga tu'uloa; Tolonga tu'uloa e 'ataakai pea mo matu'uaki e feliliuaki 'a e 'ea; Tolonga tu'uloa e Pule lelei	1) Fakatokolahi e kau ngaue; 2) 2) Pule'i lelei e taimi
Tanaki e ngaahi fakamatala toutai ki he fa'ahinga ika mahu'inga he toutai mamaha	1	4 Tanaki e ngaahi fakamatala ki he tu'unga 'o e ika he kuata 'e 4 'o e ta'u fakapa'anga 2017-18 'i Fanga'uta	Potungaue toutai; Kau toutai	Fakalalakala faka'ekonomika tolonga tu'uloa; Tolonga tu'uloa e 'ataakai pea mo matu'uaki e feliliuaki 'a e 'ea;	1) Ke fakatokolahi e kau ngaue

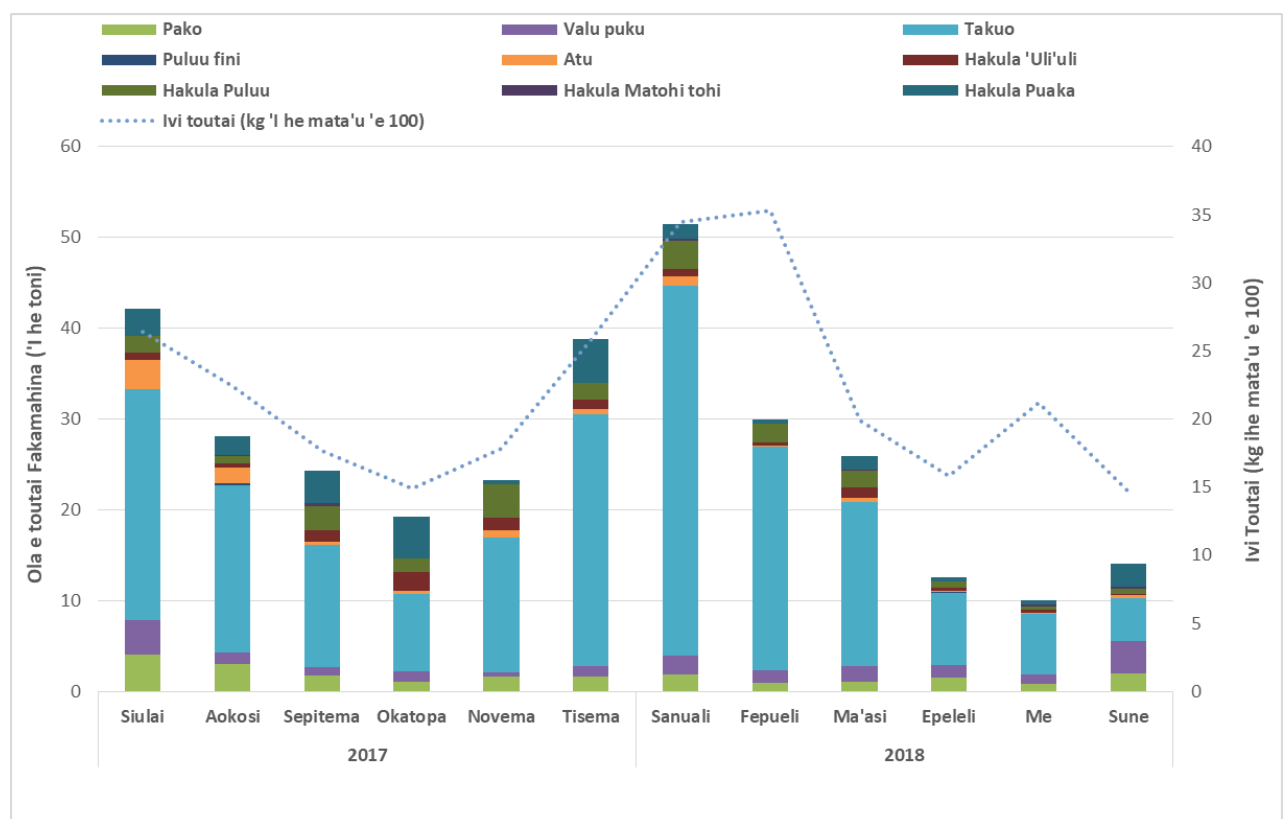
				Tolonga tu'uloa e Pule lelei	
Tanaki e ngaahi fakamatala toutai ki he fa'ahinga ika he toutai loloto (Fa'ahinga 'o e Valu, Palu mo e ika loloto kehekehe	25	25 Peseti 'e 100 'o e ngaahi vaka toutai loloto ne tanaki ;a e ngaahi fakamatala toutai	Potungaue toutai Kau toutai Loloto Pule'anga 'o Tonga	Fakalalakaka faka'ekonomika tolonga tu'uloa; Tolonga tu'uloa e 'ataakai pea mo matu'uaki e feliuliuaki 'a e 'ea; Tolonga tu'uloa e Pule lelei Malu 'o e ma'u'anga Me'atokoni	1) Fakatokolahi e kau tanaki fakamatala toutai.
Ke teuteu e ngaahi lipooti fakasaienisi mo e ngaahi fakamatala ki he ngaahi kautaha fakavaha'a pule'anga	100%	100% Ne kakato kotoa e ngaahi lipooti mo e ngaahi fakamatala ko ia ne fiema'u ke fakahu atu ki he ngaahi kautaha fakatatau ki he ngaahi taimi ne fiema'u ai hono fakahu atu. Ko e ngaahi fakamatala 'oku kau ai 'a e ngaahi fakamatala ki he toutai Valu mo e Lipooti ki he ola e	Toutai Valu, Ngaahi kautaha felave'i mo e toutai Valu (Komisiona ki he toutai Valu (WCPFC), FFA mo e SPC),	Fakalalakaka faka'ekonomika tolonga tu'uloa; Tolonga tu'uloa e 'ataakai pea mo matu'uaki e feliuliuaki 'a e 'ea; Tolonga tu'uloa e Pule lelei Malu 'o e ma'u'anga Me'atokoni	1) Fakatokolahi e kau ngaue ki he Saienisi e toutai

		toutai Valu 'i Tonga.			
--	--	-----------------------	--	--	--

Tepile 2: Ola fakakatoa ‘o e toutai (toni) mo e ivi toutai (lahi ‘o e mata’u, lahi ‘o e vaka na’e toutai, lahi ‘o e ngaahi folau toutai) ‘a e ngaahi vaka fakalotofonua, ‘i he fa’ahinga ‘o e valu, ‘i he vaha’a taimi ‘o Siulai 2017 ki Sune 2018. (Ma’u’anga fakamatala: Tanaki’anga fakamatala Dorado – Tufmanz)

Fonua Lesisita ai e vaka	Ta’u	Mahina	Lahi 'oe vaka	Lahi e folau toutai	Aho Toutai	Lahi e mata'u ('I he 100)	Fa'ahinga 'o e Valu					Fa'ahinga 'o e Hakula				Katoa Faka mahina	Ivi toutai (kg 'I he mata'u 'e 100)
							Pako	Valu puku	Takuo	Puluu fini	Atu	Uli'uli	Puluu	Matohi tohi	Puaka		
Tonga	2017	Siulai	6	20	98	1604	4.1	3.8	25.4	-	3.2	0.8	1.8	0.1	3.0	42.4	26.4
		Aokosi	4	16	71	1257	3.0	1.3	18.4	0.2	1.8	0.4	0.8	0.1	2.1	28.1	22.4
		Sepitema	5	18	80	1377	1.8	0.9	13.4	-	0.4	1.3	2.6	0.3	3.6	24.3	17.7
		Okatopa	5	20	76	1290	1.1	1.1	8.5	-	0.4	2.1	1.5	-	4.5	19.2	14.9
		Novema	5	19	80	1311	1.7	0.4	14.8	-	0.9	1.3	3.7	-	0.5	23.3	17.8
		Tisema	5	18	95	1505	1.6	1.2	27.7	-	0.6	1.0	1.9	-	4.8	38.8	25.8
	2018	Sanuali	5	20	91	1486	1.9	2.0	40.8	-	1.0	0.8	3.1	0.2	1.7	51.3	34.5
		Fepueli	4	12	51	847	1.0	1.3	24.7	-	0.1	0.3	2.1	-	0.4	29.9	35.3
		Ma'asi	4	15	79	1295	1.1	1.7	18.1	-	0.4	1.2	1.8	0.1	1.5	25.8	19.9
		Epeleli	4	11	52	789	1.5	1.4	7.9	0.2	0.1	0.3	0.7	-	0.5	12.5	15.8
		Me	3	8	38	473	0.8	1.1	6.7	-	0.1	0.3	0.4	0.2	0.5	10.1	21.2
		Sune	4	10	65	970	2.0	3.5	4.8	-	0.3	0.1	0.6	0.2	2.6	14.2	14.7
Fakakatoa 2017-2018			187	876	14204	21.6	19.6	211.0	0.4	9.2	9.9	21.0	1.3	25.7	319.8		

Fakatata 7: Ola fakamahina (toni) e toutai valu pea mo e ivi toutai (kilokalami ‘I he mata’u ‘e 100) ‘a e ngaahi vaka fakalotofonua ‘oku toutai ‘i he potutahi ‘o Tonga, ‘i he vaha’a taimi ‘o Siulai 2017 ki Sune 2018

Tepile 3: Fakafuofua ki he ola ('i he toni) 'o e toutai 'a e ngaahi vaka fakalotofonua ki he ngaahi ika kehe 'i he toutai valu, 'i he potu tahi 'o Tonga ki he ta'u fakapa'anga 2017/2018 (Ma'u'anga fakamatala: Tanaki'anga fakamatala Dorado – Lipooti 12)

Ika Kehe 'I he toutai valu	2017						2018						Katoa
	Suilai	Aokosi	Sepitema	Okatopa	Novema	Tisema	Sanuali	Fepueli	Ma'asi	Epeleli	Ma'asi	Sune	
Hakula Ihe	0.4	0.1	0.5	0.3	0.7	0.3	0.1	0.1	0.3	0.2	0.2	0.4	3.7
Mahimahi	6.6	5.4	13.1	19.1	22	17	7.8	3.8	5.7	2.3	1.3	4.9	108.8
Hakula La	0.3	0.5	0.4	0.4	0.6	0.6	0.6	0.7	0.8	0.2	0.2	0.5	5.8
Valu Iouniu	0.2	0.2	1.4	1.0	1.8	1.8	1.6	0.7	0.5	0.1	0.1	0.4	9.7
Neiufi	2.8	1.9	2	1.3	0.8	1.5	0.6	0.1	0.1	0.1	0.2	1	12.2
Ono	0.1	0.2	0.5	0.7	1.6	1.3	0.9	0.5	0.4	0.3	0.1	-	6.3
Ika kehe	0.1	-	0.1	-	-	-	-	-	-	0.1	-	-	0.3
Katoa Fakamahina	10.5	8.2	18.1	22.7	27.4	22.4	11.6	5.8	7.6	3.3	2.0	7.2	146.8

Tepile 4: Ola fakakatoa 'o e toutai (toni) mo e ivi toutai (lahi 'o e mata'u) 'a e ngaahi vaka toutai muli, 'i he fa'ahinga 'o e valu, lolotonga e vaha'a taimi 'o Siulai 2017 ki Sune 2018. (Ma'u'anga fakamatala: Tanaki'anga fakamatala Dorado – Tufman2)

Fonua Lesisita ai e vaka	Ta'u	Mahina	Lahi 'oe vaka	Lahi e folau toutai	Aho Toutai	Lahi e mata'u ('I he 100)	Fa'ahinga 'o e Valu					Fa'ahinga 'o e Hakula				Katoa Faka mahina	Ivi toutai (kg 'I he mata'u 'e 100)
							Pako	Valu puku	Takuo	Puluu fini	Atu	Uli'uli	Puluu	Matohi tohi	Puaka		
Taiuani	2017	Siulai	7	11	165	4534	171.5	16	86.9	-	6.9	-	3.7	1.4	1.9	288.3	63.6
		Aokosi	6	8	136	3545	121.8	7.5	60.8	-	16.0	-	2.0	0.7	1.3	210.0	59.2
		Sepitema	5	6	128	3517	81.5	8.9	16.6	-	1.7	0.1	3.9	0.8	2.0	115.5	32.8
		Okatopa	4	5	66	1809	37.5	3.6	10.8	-	1.0	-	2.1	1.6	0.7	57.5	31.8
		Novema	1	1	27	636	14.6	1.3	5.8	-	0.4	-	0.8	1.9	1.1	25.9	40.7
		Tisema	1	1	31	783	19.2	2.7	8.4	-	0.7	-	2.4	1.9	1.0	36.3	46.3
	2018	Sanuali	1	2	27	702	16.9	0.8	8.5	-	0.5	-	1.5	0.1	0.5	28.7	40.9
		Fepueli	1	1	28	702	19.0	1.8	13.1	-	0.4	-	1.4	-	0.7	36.5	52.0
		Ma'asi	1	2	25	668	15.2	1.8	9.6	-	0.2	-	1.6	-	0.4	28.8	43.1
		Epeleli	2	2	39	855	34.2	3.0	17	-	0.3	0.5	1.3	0.1	0.2	56.8	66.4
		Me	3	4	66	1463	47.4	4.5	33.9	-	1.9	0.1	2.5	0.6	0.1	91.0	62.2
		Sune	3	3	86	1965	89.1	6.6	19.5	-	0.4	0.1	3.3	1.3	1.1	121.5	61.9
Fakakatoa 2017-2018			46	824	21179	667.9	58.5	291.1	-	30.4	0.8	26.6	10.5	11.0	1096.9		

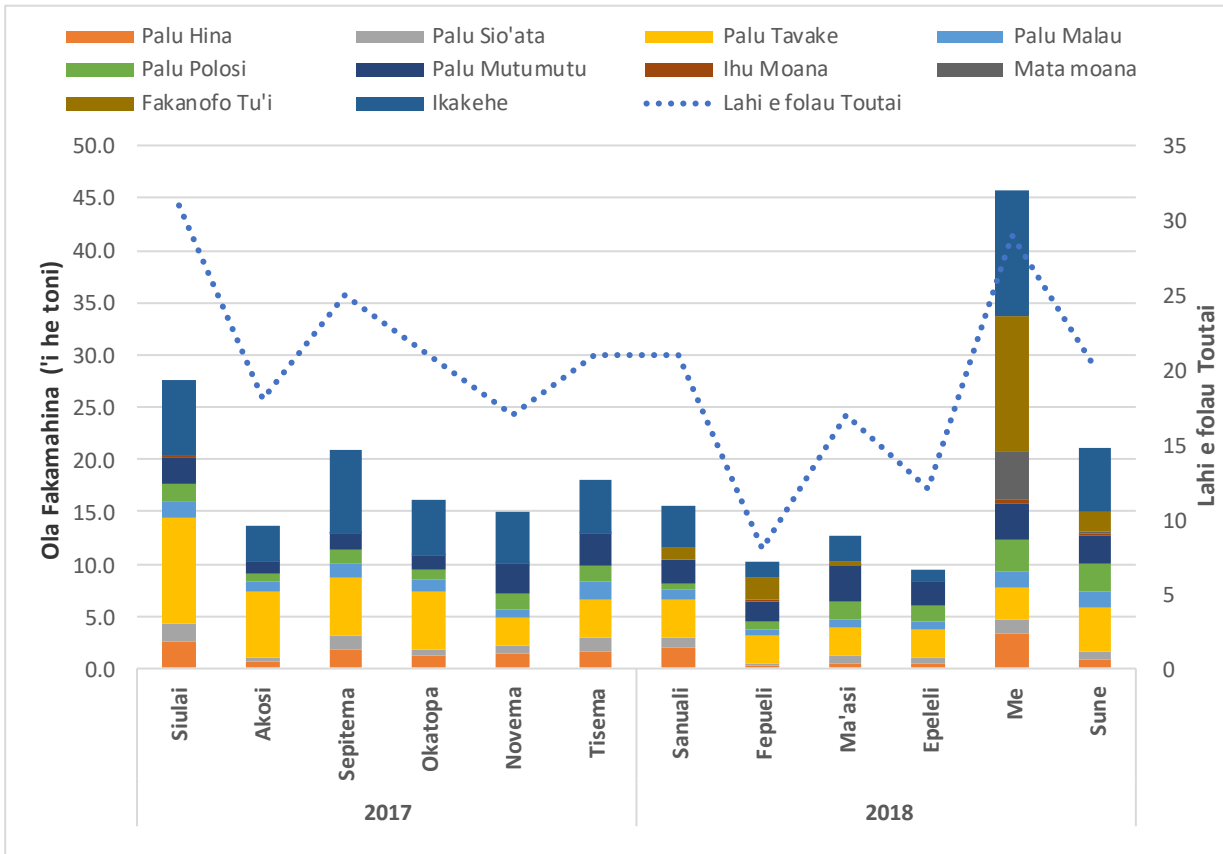
Tepile 5: Ola 'o e toutai (toni) 'a e ngaahi vaka toutai muli ki he ngaahi ika kehe 'i he toutai valu 'i he vaha'a taimi 'o Siulai 2017 – Sune 2018

Ika Kehe 'I he toutai valu	2017						2018						Katoa
	Sulai	Aokosi	Sepitema	Okatopa	Novema	Tisema	Sanuali	Fepueli	Ma'asi	Epeleli	Ma'asi	Sune	
Hakula Ihe	0.6	-	-	0.1	0.4	-	-	-	-	-	0.1	0.4	1.6
Mahimahi	2.4	2.1	4.3	3.2	1.4	0.6	0.3	-	0.1	0.1	0.3	0.4	15.3
Hakula La	1.2	0.8	1.7	0.6	-	0.4	-	0.2	0.3	0.3	0.5	1.9	7.8
Valu Iouniu	3.9	0.8	5.1	3.9	1.2	1.8	1.7	0.9	1.1	0.7	1.3	2.5	24.8
Neiufi	2.8	2.3	2.2	0.6	0.7	0.1	0.3	-	0.1	0.1	1.1	0.8	11.2
Ono	0.3	-	-	0.4	-	-	-	-	-	-	-	-	0.6
Aho	5.2	5.2	4.5	1.8	2.0	2.3	1.8	0.7	2.2	0.4	1.6	2.2	29.8
Sifisifi	-	0.4	-	1.6	-	-	0.6	-	0.3	-	0.4	-	3.3
Ika Kehe	3.7	2.2	5.1	2.8	1.4	1.9	0.9	0.4	0.8	0.5	1.5	1.8	22.9
Katoa Fakamahina	20.1	13.8	22.9	14.9	7.2	7.1	5.6	2.3	4.9	2.1	6.7	9.9	117.4

Tepile 6: Ola fakakatoa 'o e toutai ki he fa'ahinga 'o e palu 'i he mahina takitaha, 'I he vaha'a taimi 'o Siulai 2017 – Sune 2018. (Ma'u'anga fakamatala: Tanaki'anga fakamatala ki he toutai palu)

Ta'u	Mahina	Lahi e folau Toutai	Palu Hina	Palu Sio'ata	Palu Tavake	Palu Malau	Palu Polosi	Palu Mutumutu	Ihu Moana	Mata moana	Fakanofu Tu'i	Ikakehe	Ola Fakamahina
2017	Siulai	31	2.5	1.7	10.3	1.4	1.8	2.6	0.0	-	-	7.4	27.6
	Akosi	18	0.6	0.5	6.3	0.9	0.8	1.2	0.0	-	-	3.3	13.6
	Sepitema	25	1.8	1.4	5.6	1.4	1.2	1.5	0.1	-	0.0	8.0	20.9
	Okatopa	21	1.2	0.6	5.5	1.2	0.9	1.3	-	-	0.0	5.4	16.2
	Novema	17	1.5	0.7	2.7	0.7	1.7	2.8	-	-	0.0	4.9	15.0
	Tisema	21	1.7	1.3	3.7	1.6	1.6	3.1	-	-	0.0	5.2	18.1
2018	Sanuali	21	1.9	1.0	3.6	1.0	0.6	2.2	-	-	1.3	3.9	15.5
	Fepueli	8	0.2	0.2	2.7	0.7	0.8	1.9	0.1	-	2.2	1.4	10.1
	Ma'asi	17	0.5	0.6	2.7	0.8	1.8	3.5	0.0	-	0.2	2.5	12.6
	Epeleli	12	0.5	0.6	2.6	0.7	1.6	2.3	0.0	-	0.0	1.1	9.5
	Me	29	3.4	1.3	3.1	1.5	3.1	3.3	0.4	4.7	13.0	12.1	45.8
	Sune	20	0.8	0.9	4.1	1.6	2.7	2.5	0.2	0.3	1.9	6.1	21.1
Ola Fakakatoa Fakafa'ahinga			16.5	10.8	52.7	13.5	18.6	28.1	0.8	5.0	18.8	61.3	226.1

Fakatata 8: Ko e ola (toni) 'o e toutai ki he fa'ahinga 'o e valu pea mo e lahi 'o e folau toutai 'i he mahina takitaha ki he vaha'a taimi mei Siulai 2017 ki Sune 2018.

Maa'imoa Faka'ali'ali Ngoue

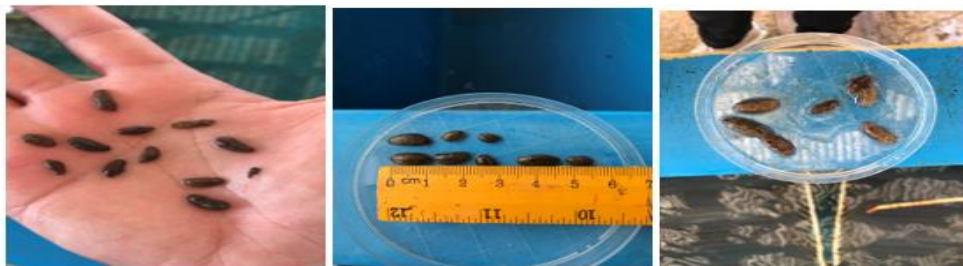
Ko e Maa'imoa faka'ali'ali ngoue 2017 na'e taumu'a 'aki 'a e "Api fa'a toetu'u ai 'a e teve". Na'e kamata mei Vava'u Vava'u, Ha'apai, Niuatoputapu, Niuafu'ou, 'Eua mo Tongatapu. Na'e katoanga'i ai pe ai e áho álóí 'o Ene 'Afio, Tupou VI 'i Vava'u

‘I he Maa’imoa faka’ali’ali ngoue 2018 na’e kamata ia mei Ha’apai, Vava’u, Niuatoputapu, Niuafu’ou, ‘Eua and Tongatapu, mo ha kaveinga ko e “Kina ‘umu tali kit ahi”. Na’e katoanga’i ai pe foki pea mo e ‘aho ‘alo’I ‘o ‘ene ‘Afio Kingi Tupou 6.

Faama’i mo hono fakafanau ‘o e Mokohunu

‘Ahi’ahi ‘o e Toutai Ngufeke.

Ko e pololama ‘ahi’ahi ko ia ki hono toutai’I ‘o e Ngufeke na’e fakahoko ia ‘I Sune 2018 pea na’e fakapa’anga ia ‘e he poloseki NIWA. Ko e kalasi ‘e 2 na’e ma’u ‘a ia koe Diamondback mo e Neon Squids.

2.2.6 Va'a Muimui'i Lao 'a e Toutai

Ngaahi Ola Fakafonua (TSDf II)

A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.

D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohia e pule 'a e lao'.

F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kekele' mo e 'ataakai'pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea

Me'afua Ngaue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngaue na'e lava (makatu'unga 'i he taketi mo e me'afua ngaue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu ki ai	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola ngaue 16: Muimu'i e Lao moe ngaahi Laiseni.					
Ko hono toe vaka'i mo sivi'l fakata'u e ngaahi tu'utu'uni ngaue ki hono muimui'i e lao 'o e Toutai.	1	1	Potungaue Toutai	'Oku 'i ai e tonounou fakakaungaue ki hono tauhi e lekooti ki he ngaahi ngaue kuo lava lelei pehe ki he ngaahi ngaue 'oku te'eki ke fakakakato ke toe fakalalakaange 'a e fakahoko fatongia.	-'Oku fiema'u ke to e fai hano vakai'i fakalelei pe 'analaiso 'a e ngaahi tonounou hono muimu'i ngaahi tu'utu'uni ngaue ki hono siofi e lao 'o e Toutai tautau tefito ki he ngaahi pole 'oku fehangahangai mo e palani ngaue 'i he lolotonga 'o e ta'u.
Lahi e ngaahi ngaue ki hono le'ohi mo sivisivi'l na'e fakahoko	50	75	- Potungaue Toutai - Potungaue Polisi - Kau 'Eikivaka	Na'e to e lahiange ngaahi vaka na'e na'e lava ke fai hono sivisivi'i he'e	-Ko e ngaahi maumau lao kotoa pe 'oku fiema'u ke vakai'i hono tu'unga fakalao

makatu'unga 'i he tu'utu'uni ngaue.			<p>ngaahi vaka Laiseni</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tautahi 'ae Potungaue Taumalu'i Fonua 'a 'ene 'Afio. 	<p>ngaahi Vaka Le'oi he Potutahi 'o Tonga lolotonga 'a e Polokalama Fakafeitu'u ki hono muimui'i 'a e ngaahi vaka toutai ta'e fakalao.</p>	<p>pe 'oku tu'utu'uni mamafa pe ma'ama'a 'o fakatatau mo e Lao kae lava ke fakafaikehekehe'i 'a e ngaahi maumaulao 'oku faka'ilo pe ko e 'ave ha tohi fakatokanga.</p>
Ko hono teuteu'i mo foaki e ngaahi laiseni moe ngofua toutai 'i loto pe he 'aho ngaue e tolu.	100%	100%	<ul style="list-style-type: none"> - Potungaue Toutai - Kau 'Eikivaka - Kau ma'u Laiseni ki hono 'uta e toutai ki Tu'apule'anga. - Ngaahi kautaha fekumi. 	<ul style="list-style-type: none"> -Ko e kau ma'u laiseni toutai 'oku nau feinga ke fakahu mai 'ena tohi kole ke ma'u pe he 'aho tatau -'Oku 'i ai mo e nounou fakakaungaue ke nau nofotaha pe ki hono teuteu'i 'a e ngaahi laiseni. 	<ul style="list-style-type: none"> -'Oku fiema'u ke fakahoko ha talatalanoa mo e kau ma'u Laiseni ke nau 'ilo'i 'a e loloa e ngaue ki hono fakahoko kimu'a pea toki foaki e Laiseni. -'Oku fiema'u ke fakahoko ha ako mo e kau ngaue he va'a kehe kae malava ke kei hokohoko lelei aipe hono teuteu'i e ngaahi Laiseni 'i ha taimi e mavahe ai e 'Ofisa Laiseni 'i he 'uhinga ko e folau he ngaue pe koe mahamahaki fakasino.
Teuteu'i mo hono foaki e ngaahi tohi fakamo'oni ki hono to'o e Tute 'Eikisia.	100%	100%	<ul style="list-style-type: none"> - Potungaue Toutai - Kau faama 'oku faama'l e me'a 	<ul style="list-style-type: none"> -Koe ngaahi vaka 'e ni'ihii 'oku 'omai 'enau tohi kole ki 	<ul style="list-style-type: none"> -'Oku fiema'u ke fakamanatu ki he kau ma'u Laiseni 'i ha uike kimu'a pea toki 'osi e taimi ngaue'aki 'o e Laiseni kae lava

			mo'ui mei 'Oseni. - Kau 'Eikivaka - Kau Toutai -	hono to'o e Tute 'Eikisia ka 'oku 'ikai te nau faipau ki he tu'utu'uni ngaue.	ke nau muimui pau ki he tu'utu'uni ngaue. -'Oku fiema'u ke fai ha talatalanoa mo e kau Toutai ke mahino lelei 'a e tu'utu'uni 'oku he Lao ki hono faka'ataa 'ae Tute Eikisia ki he naunau toutai.
Koe tu'utu'uni ngaue ki he ngaahi Laiseni 'oku fiema'u ke siofi fakata'u ke fenapasi lelei moe ngaahi Lao moe Tu'uTu'uni pea pehe ki he ngaahi tu'utu'uni fakafeitu'u, 'o kau hono fakamahino'l ki he kau 'Eikivaka.	95%	90%	- Potungae Toutai - Kau 'Eikivaka - Ngaahi Kautaha 'oku nau hu atu ki Tu'apule'anga koloa 'o 'oseni. - Ngaahi Kautaha fekumi	-Koe tu'utu'uni ngaue ki he ngaahi vaka na'e 'ikai lava ke fakamahino ki he ongo 'Eikivaka 'oe vaka toutai valu 'e ua koe 'uhinga na'e 'ikai toutai he fo'l taimi koia.	-'Oku fiema'u ke fakahoko ha fakataha moe 'Eikivaka e taha pe lahiange he mahina kotoa pe kae lava ke fakamahino mo vahevahe ngaahi ngaue kuo fakahoko ki he tu'utu'uni ngaue tautau tefito ki hono maumau'l e tu'utu'uni ngaue ki mu'a pea toki mavahe ki he feitu'u toutai'anga.
Ola ngaue 17: Muimu'l ofi mo Malu'i					
Ko e hono fakaheka 'o e kau Taulama Fakamafai 'o fakatatau honau fatongia mo e ngaahi tu'utu'uni fakafonua mo e	80%	75%	- Potungae Toutai - Kau 'Eikivaka - Kau Taulama Fakamafai	-Koe kau Taulama Fakamafai ma'olunga na'e fiema'u ke nau kau atu ki he ngaahi ako fakafeitu'u pehe ki	-'Oku 'i ai e fiema'u ke kei fakahoko pe hono teu'i mo ako'i kau Taulama Fakamafai fo'ou.

fakavaha'apule'anga.				<p>he fakalotofonua 'o lava ai ke 'alu e ngaahi vaka 'o toutai ta'e 'i ai ha Taulama Fakamafai.</p> <p>-Ko e ngaahi vaka toutai valu fakalotofonua, na'e fiema'u ke nau teuteu'i ha malu'i mo'ui 'a e kau Taulama Fakamafai ki mu'a pea toki fakaheka ha Taulama Fakamafai ki honau vaka toutai valu.</p>	
Ko hono sivi'i e ngaahi fakamatala 'a e kau Taulama Fakamafai 'o fakatatau ki he founga ngaue.	35	>35	<ul style="list-style-type: none"> - Potungaue Toutai - Kau Taulama Fakamafai 	<p>-Ko 'ene ta'ekakato e ngaahi fakamatala 'i he taimi 'oku fakahoko ai hono muimu'i e fakamatala toutai 'a e kau Taulama Fakamafai koe 'uhi ko e 'ikai lava ke</p>	<p>-Fiema'u ke fakapapau'i 'a e polokalama ngaue 'oku muimui pau ki ai ngaahi vaka Laiseni 'o kau ai e malu e mo'ui 'a e kau Taulama Fakamafai pehe ki he kau ngaue 'oku ngaue he vaka lolotonga 'a e toutai.</p>

				fakakakato 'a e toutai 'i he ngaahi 'uhinga pe 'o kau aipe maumau 'a e vaka toutai (Hange ko 'eni, 'ikai ke kakato pe malu fe'unga ngaahi naunau malu'i 'o e vaka)	
Ngaahi me'a ngaue fakasatelaite ki hono muimu'i ngaahi vaka 'i loto he houa e 72 'i he taimi 'oku 'osi e toutai.	100%	95%	<ul style="list-style-type: none"> - Potungaue Toutai - Potungaue Taumalu'i Fonua 'a 'Ene 'Afio. - Kau 'Eikivaka - Kau Taulama Fakamafai 	- 'I ai e ngaahi vaka muli na'e Laiseni ke toutai he Potutahi 'o Tonga ni na'a nau nga'unu ki he ngaahi Potutahi kehe tupu mei he tolalo e toutai he Potutahi 'o Tonga ni (Toutai Valu).	- 'Oku fiema'u ke tauhi e ngaahi lekooti pe fakamatala fakasatelaite he'e malava ai ke ma'u ha fakamatala fe'unga ki ha ngaahi palopalema 'o ha vaka lolotonga 'ene toutai.
Tokolahi e kau Taulama Fakamafai na'a nau kau atu ki he ngaahi ako fakafeitu'u 'i he Pasifiki.	7	7	<ul style="list-style-type: none"> - Potungaue Toutai - Kau Taulama Fakamafai 	- Ko e ngaahi ako ko 'eni na'e tokoni ke to e fakalalakaka ange hono tanaki ngaahi fakamatala ke to e pauange mo falala'anga.	<ul style="list-style-type: none"> - Ko e hala fononga ki hono fakalalakaka'i e tu'unga e kau Taulama Fakamafai mei tu'unga maulalo taha ki he ma'olunga taha. - Ko e tu'unga lolotonga 'o e polokalama Taulama, 'oku

					fiema'u ke to e fakakau mai mo e polokalama Fakataulama MSC 'i he 'uhinga pe ko e faingamalie ki he mau ngaue 'a e kau Taulama fakamafai ki he Potutahi kehe hange ko e Potutahi ngaahi Fonua 'oku nau kau ki he talite 'a e Pasifiki mo Niue.
Ko e ngaahi fakamatala toutai 'oku tanaki mei he kau Taulama Fakamafai kuo pau ke fakahu taimi totonu 'o fakatatau mo e taimi 'oku ngata ki ai.	100%	80%	<ul style="list-style-type: none"> - Potungaue Toutai - Kau laiseni vaka - Taulama Fakamafai 	<p>Ko e tu'unga he taimi ni, ko e tokotaha pe 'oku ngaue ki hono fakahu 'a e ngaahi fakamatala toutai 'oku tanaki mai 'e he kau Taulama Fakamafai.</p> <p>-Ko e tomui hono muimu'i e ngaahi fakamatala toutai 'a e kau Taulama Fakamafai 'oku malava aipe ke tomui hono fakahu e ngaahi fakamatala toutai.</p>	<p>-'E fai e ngaue ke tokoni mai 'a e Kautaha Fakasekelitali 'a e Pasifiki (SPC) ke fakahoko ha 'ako ki he kau ngaue kehe pe 'i Potungaue ki hono fakahu e fakamatala toutai 'a e kau Taulama Fakamafai.</p> <p>-'Oku fiema'u pe ke toe fakapapau'i ki he kau Taulama Fakamafai 'oku mahu'inga ke ma'opo'opo lelei 'a e fakamatala toutai ki he fo'i toutai takitaha.</p>

2.3 Tafa'aki Pule'i 'o e Pa'anga

2.3.1 Patiseti

Ko e fakakatoa 'o e patiseti ki he pa'anga hu mai', na'e hiki hake mei he \$2,808,000 'i he ta'u fakapa'anga 2016/17 ki he \$3,667,300 'i he ta'u fakapa'anga 2017/18. Ko e tanaki pa'anga mei he ngaahi ma'u'anga pa'anga pau, na'e holo 'aki 'a e \$64,819 mei he \$2,721,795 he 2016/17 ki he \$2,626,976 he 2017/18

Ko e vahenga' ko e 'inasi lahi taha ia he patiseti 'o e ta'u fakapa'anga 2017/18 ko e 49.6%. Ko e toenga leva 'o e patiseti 50.4% ko e pa'anga ngaue ia'. Ko e fakaikiiki mo hono vahevahe 'o e patiseti 'oku ha he tepeli 'i lalo.

Fakafehoanaki 'o e Pa'anga 'o e ta'u fakapa'anga 2016/17 mo e 2017/18 mo hono ngaahi vahevahe.

Pa'anga Hu mai mo hono Vahevahe	2016/17 (T\$)	2017/18 (T\$)	+/-
Kau ngaue tu'uma'u (10)	1,553,600	1,819,300	265,700
Kau ngaue lau'aho (11)	38,000	-	-38,000
Fefononga'aki mo e fetu'utaki (12)	280,800	541,500	260,700
Tokanga'i mo tauhi me'angaue (13)	356,800	387,000	30,200
Totongi koloa mo e fakahoko ngaue (14)	439,300	628,700	189,400
Me'a'ofa fakangaue mo e 'inasi (15)	58,500	116,300	57,800
Ngaahi koloa (20)	81,000	174,500	93,500
Katoa	2,808,000	3,667,300	859,300

2.3.2 Tanaki Pa'anga

Ko e katoa 'o e lipooti ki he pa'anga tanaki', na'e fe'unga mo e \$2,823,542, 'a ia ko e \$2,034,586 (72.2%) na'e ma'u ia mei he pa'anga Talite Toutai mo 'Amelika; \$129,632 (4.7%) na'e tanaki ia mei he ngaahi laiseni toutai, ko e \$433,955 (15.4%) na'e tanaki ia mei he ngaahi totongi ngaue'aki ngaahi naunau toutai pea ko e 7.6% mei hono fakatau atu ngaahi koloa toutai.

Tanaki pa'anga mei he ngaahi ma'u'anga pa'anga tukupau

Ma'u'anga pa'anga	Patiseti 2017/18	Tanaki pa'anga 'aho Sune 30,2018	+/- palanisi	Peseti (%)
Talite Toutai mo 'Amelika	920,100	2,034,586	1,114,486	221%
Fakatau atu 'o e ngaahi koloa toutai	75,000	215,369	140,369	287%
Totongi ngaue'aki 'o e naunau toutai		433,955	- 66,045	87%

	500,000			
Ngaahi laiseni	210,900	129,632	- 81,268	62%
Fakakatoa	1,706,000	2,823,542	944,215	165%

Tanaki pa'anga mei he ngaahi ma'u'anga pa'anga 'ikai tukupau mo e ngaahi poloseki fakalalakaka

Ma'u'anga pa'anga	Pa'anga ngaue mei he 2016/17	Pa'anga fo'ou 2017/18	Patiseti Liliu	Fakamole 30 Sune, 2018	Tanaki	Palanisi	Peseti (%)
Tukuhau fakatau					79,929	-	
Ponite pa ika					1,300	-	
Ngaahi poloseki fakalalakaka	741,059	353,659	1,094,719	58,155	1,036,564	1,036,564	95%
Fakakatoa	741,059	353,659	1,094,719	58,155	1,117,793	1,036,564	95%

Tanaki pa'anga mo hono fakahoa 'o e ta'ufakapa'anga 2016/17 mo e 2017/18

Ma'u'anga Pa'anga	FY 2016/17	FY2017/18	+/-
Ma'u'anga pa'anga tukupau	1,706,000	1,706,000	-
Fakatau atu 'o e ngaahi koloa toutai	49,711	215,369	165,658
Talite Toutai mo 'Amelika	1,626,542	2,034,586	408,044
Totongi Ngaue'aki 'o e ngaahi naunau toutai	830,221	443,955	-386,266
Ngaahi Laiseni	215,321	129,632	-85,689
Katoa	2,721,795	2,823,542	101,747
Ma'u'anga pa'anga 'ikai tukupau			
Tukuhau fakatau	138,576	79,929	-58,647
Ponite pa ika	2,100	1,300	-800
Ngaahi poloseki fakalalakaka	399,721	1,036,564	636,843
Katoa	540,397	1,117,793	577,396
Fakakatoa	3,262,192	3,941,335	679,143

2.4 Fefakatau'aki Fakapule'anga

Taú Fakapa'anga	Lahi 'o e proposal na'e fakahu	lahi 'o e proposal na'e tali	Lahi oe proposal na e fenapasi mo e lao	Lahi 'o e proposal na 'e 'ikai fenapasi mo e lao	% naé fenapasi mo e lao	%naé ikai fenapasi mo e lao
2016 - 2017	5	4	0	0	100%	0%
2017 - 2018	19	14	14	0	100%	0%

Founga Fefakatau'aki Fakapule'anga	2016 – 2017 Ta'u Fakapa'anga	2017 – 2018 Ta'ú Fakapa'anga
Fiema'u fakamahu'inga	4	10
Talamahu'inga Fakangatangata	0	3
Kautaha pe é taha	0	0
Talamahu'inga Filifili pe	0	0

2.5 Pule'i 'o e koloa 'a e Pule'anga

Lesisita á e naunau á e Potungaue Toutai í he 30 Sune 2018

Ngaahi naunau	Mahu'inga 'i he Ta'u Fakapa'anga 2016/17	Mahu'inga 'i he Ta'u Fakapa'anga 2017/18	'Uhinga
Fale mo e ngaue mamafa	\$11,202,894.33	\$12,971,125.29	Fakalelei á e Ofisi mo e maketi Tuimatamoana ó hiki aki á e peseti é 16%
Meálele	\$275,752.74	\$325,561.36	Hiki aki á e peseti é 18% koe me'alele fo'ou 'e 4 na'e fakatau mai.
Polokalama Komipiuta	-	-	'Ikai ngaue'aki.
Naunau komipiuta	\$81,098.37	\$103,429.00	Tokolahi á e kau ngaue pea lahi mo e fiema'u naunau komipiuta ó kau ki ai hono hiki ki he tu'unga maolunga ó hiki aki á e peseti é.27.7%

Ngaahi meá ngaue kehe kau ai misini pulusi, hiki tatau).	\$62,870.72	\$140,373.70	Tokolahi á e kau ngaue pea lahi mo e fiema'u naunau komipiuta kau ki ai hono hiki ki he tu'unga ma'olunga ó hiki aki á e peseti é 12.32%
Naunau faka'ofisi	\$27,238.20	\$36,140.27	Fetongi 'o e naunau 'ofisi na'e maumau. Tokolahi mo e kau ngaue.
Me'angaue	\$25,351.02	\$140,373.70	Hiki á e tokolahi ó e kau ngaue áki á e peseti e 4.53%
Mahuínga fakakatoa			Hikiáki á e peseti é 78.87

3. Ngaahi pole fakangaue

3.1 Ngaahi pole fakangaue

Va'a	Ngaahi pole	Founga tokoni
Fakalukufua	Fua ó e fakahoko ngaue	Faleí mei he komisoni ó e kau ngaue Fakapuleánga.
	Tokosíi kau ngaue	Fakafonu ú lakanga 'ataa Fakahu kole kaungaue fo'ou á Potungaue.
	Fakangatangata á e Patiseti	Fakalahi á e Patiseti Talanoa mo Falepaanga 'i he taimi teuteu ó e Patiseti 'Uhinga malohi ke fakalahi á e Patiseti.
	Síisii me'angaue fakatekinikale (vaka mo e me'alele)	Kumi ha pa'anga ke kumi aki á e naunau fakatekinikale.
	'Ikai maú 'a e taukei ngaue fe'unga ki hono puleí mo fakalalakaka ó e ngaahi poloseki	Fakahoko ha ako ki he fe'unga ki hono puleí mo fakalalakaka ó e ngaahi poloseki
	Síisii á e fengaueaki fakataha mo vaofi mo e ngaahi potungaue oku tau felaveí	Fiema'u ke ngaue vaofi mo ngaue fakataha.
	Siisii á e faingamalie ako (nounou pe loloa)	Fakahoko ha savea fakatau kihe fiema'u ako 'a e potungaue pea

		muimuí hono fakahoko.
	Siisii á e ofisi tautau tefito ki he 'otumotu	Kole pa'anga mo fakakau 'i he Patiseti
'Ofisi 'o e 'Ofisa Pule Ngaue	Siisii á e me'angaue fakatekinikale ki he ata mo e lea	Kole pa'anga mo fakakau i he Patiseti.
	Fakaleleí á e komipiuta á e Sekelitali á e 'Ofisa Taki Ngaue	Fakafetuutaki ki he vaá ICT
	'Ikai ha founnga ako feúnga ki he komiuniti	Faú ha founnga ako fe'unga.
Vaá Saienisi 'oe Toutai	Tuútuúni fe'unga ki he Feituu Puleí Makehe mo e toutai fakakomesiale.	To e vakaií á e lao kihe Feitu'u Pule'i Makehe.
	Fakalahi á e fale fakafanau ke kau ai a Vavaú ke malava o fakafanau á e kalasi e 2 'i he taimi e taha.	Fiema'u pa'anga mo e kelekele.
	Fakalalakaka hono fakatupu 'o e limu ki he fafanga kae lava ke tupu lelei 'a e me'amo'ui 'oku fakafanau.	Fakalalakaka tu'unga 'ilo á e kau ngaue mo e naunau ki he loki fakatotolo ki he fakatupu ó e limu fafanga.
	Fakalahi hono fakafanau 'o e vasuva ke ne feau á e fiema'u ki he maketi ó e ika mo'ui.	Fakatokolahi á e kau ngaue ki he vaá faama'í ó e me'a mo'ui.
	Muimuí á e tupulekina á e Feit'u Puleí Makehe 'aki hono fakahoko ó e ngaahi fakataha.	Fiema'u ke fakatokolahi á e kau ngaue ki he Feitu'u Puleí Makehe mo e vaá ngaue ki tuá mo'e ngaahi motu.
	Fokotuú ó e ngaahi Feitu'u Puleí Makehe fo'ou.	Fiema'u á e kau ngaue ki he va'a Feituú Pule'i Makehe.
	Fiema'u ke falalaánga á e tanaki fakamatala toutai.	Fakalalakaka á e ilo mo ako'i á e kau ngaue va'a Saienisi ki he tanaki fakamatala ki he toutai.
	Fakalahi á e me'a tauheke ika (FAD).	Fakalalakaka á e tu'unga 'ilo á e kau ngaue.
	Fakalalakaka á e tokoni ki he faama tofe mo hono fakamaketií.	Fiema'u ke fakahoko á e ako ki hono ta 'o e kupesi mo e fakamaketi 'o e tofe.
	Fakalalakaka á e tokoni ki hono faamaí ó e limu 'o kau ki ai mo e pulopula.	Tokoni fakatekinikale mei he SPC
Fiema'u á e ako ki he ngaahi kupu fekauáki ki he tauhi á e tu'unga lelei ó e ika, puleí ó e toutai mo e	Fiema'u ke fokotu'utu'u 'a e polokalama ki he sekitoa toutai mo e Potungae Toutai.	

	puleí 'o e pisinisi.	
	Peseti ma'ulalo hono tanaki 'o e fakamatala toutai mei he toutai valu mo e palu.	Fakatokolahi kau tanaki fakamatala
	Si'isi'i 'a e tanaki fakamatala mei he toutai mamaha mo e matafanga.	Fiema'u kau ngaue tanaki fakamatala.
	Si'isi'i á e tanaki fakamatala fakasaianisi ki he palu ke malava 'o fakafuofuai honau tokolahi.	Fakaleleí á e fengaueaki fakataha á e Potungaue mo e kau ma'u vaka toutai palu. Fiema'u mo e pa'anga ke fakatau mai 'aki 'a e ika ki he savea.
	'Ikai ha fakamatala fakamuimui taha fekau'aki mo e ngaahi feitu'u toutai'anga ki he palu 'i hotau potutahi.	Fiema'u ha pa'anga ke 'omai ha mataotao mapeí 'a e ngaahi feitu'u toutai'anga fo'ou ki he palu 'i hotau potutahi.
Va'a ki hono Muimui'i Lao 'a e Toutai (FCD)	'Oku hoko 'a e naunau ki he fefononga'aki koe taha ia 'i he ngaahi pole 'oku ne fakafe'atungia'i 'a e ngaue ki hono pule'i 'a e toutai 'i he matafanga (i.e vaka ke ngaue'aki ki hono muimui'i e lao), tautefito 'o ka hoko ha toutai ta'e fakalao (fana ika, ngaue'aki e naunau uku kasa).	Ke fakahoko 'e he tafa'aki FCD ki he kakai 'o e fonua, ha polokalama ke fakamamafa'i ai 'a e mahu'inga ke fakahoko lelei e 'ofisa toutai 'a honau ngaahi fatongia ki hono muimui'i 'o e lao ki he toutai, neongo 'a e ngaahi pole 'oku nau fehangahangai mo ia, tautefito 'o kapau 'e hoko ha toutai ta'efakalao pe ko hano maumui'i ha kongia 'o e Lao Toutai.
	Fiema'u ke 'i ai ha 'ofisa fakamafai ki hono sivi 'o e ngaahi vaka toutai 'i he ngaahi potu tahi 'ata.	Ke fakahoko ha ako ki he kau 'ofisa 'i he va'a ki hono muimui'i 'o e Lao Toutai
	Fiema'u ke fa'u ha founa ngaue ke muimui ki ai e kau 'ofisa toutai 'i hono muimui'i e lao ki he ngaahi matafanga.	Fiema'u ha tokoni fakatekinikale ke tokoni ki hono vakai'i mo hano to e fa'u ha founa ngaue fo'ou ke muimui ki ai e fakahoko fatongia 'a e kau ofisa 'i he tafa'aki ni.
	Ke faka'ai'ai e kakai 'o e fonua ke nau tokoni ki hono lipooti mai e ngaahi toutai ta'efakalao oku fakahoko 'e he kakai.	Ke toe lahi ange e talatalanoa mo e ngaahi kolo, fakahoko ha ngaahi polokalama letio mo televisone ki he kakai 'o e fonua fekau'aki mo e toutai ta'e fakalao, ke fai ha ngaue fakataha mo e va'a silapa ako, pea ke ilo'i 'e he kakai ko e ngaahi fakamatala 'oku tuku mai ki he Potungaue 'oku tauhi malu 'aupito ia 'o 'ikai malava ke mama atu ki tu'a e

	hingoa 'o e ma'u'anga fakamatala.
Ke fakapapau'i ko e 'ofisa toutai fakamafai 'oku ne ma'u 'a e taukei ki hono fakahoko e ngaue ki hono muimui'i 'o e Lao ki he Toutai pehe ki hono faka'ilo e maumau lao.	Ke ako'i lelei 'a e kau 'ofisa fakamafai ki ha tu'unga 'oku to e lelei ange, 'o 'ikai ngata pe 'i he taukei 'oku 'asi 'i he 'enau aleapau ngaue, ka 'e malava foki ke fakalalakaka 'enau taukei 'i he ngaue 'a e ngaahi va'a kehe. Ko e taha eni he founa 'oku fakahoko 'e he FCD ke hiki'i hake ai e fakahoko fatongia 'a e kaungaue, pea ke a'usia e taumu'a ngaue 'a e Potungaue.
Ke fokotu'u ha timi ngaue ki hono muimui'i e Toutai ta'efakalao 'i he malumalu 'o e aleapau ki hono pule'i 'o e taulanga.	Ke fakahoko ma'u pe 'a e fakataha 'a e timi ngaue, ke lava 'o fakalalakaka'i ai 'enau taukei 'i he ngaue MCS.
Ke fa'u ha Palani Faka-fonua ki hono tau'i 'o e Toutai Ta'efakalao .	Ke fa'u ha palani ngaue ke lava o mapule'i 'aki e kole laiseni kotoa pe 'a e ngaahi vaka' oku ngofua ke toutai 'i he potu tahi 'o Tonga ni, 'o ngaue'aki 'a e me'angaue fakasatelaite (VMS). 'Oku makatu'unga 'eni 'I he fiema'u 'a e Potungaue ke tanaki ha ngaahi fakamatala 'oku mo'oni mo totonu, pea ke lava 'o fakafehoanaki e ngaahi fakamatala mei he VMS mo e fakamatala 'oku tanaki mei he kau taulama fakamafai. 'E tokoni eni ke vave mo toe faingofua ange 'a e fakahoko fatongia.
Ke fakamalohi'i e ngaahi tu'utu'uni ki he laiseni 'o e ngaahi vaka toutai, pa ika, ngaahi kautaha uta Tuna ki tu'apule'anga, toutai palu mo e ika mo'ui.	'Oku fiema'u ke fakahoko 'e he Potungaue, ha polokalama ke 'ilo 'e he kakai e fonua 'a e ngaahi tu'utu'uni ki he kole laiseni toutai kotoa pe. Ko e founa 'eni e malava ke fakapapau'i ai 'oku muimui e tokotaha ngaue ki he tu'utu'uni 'a e ngaue'anga mo e Lao Toutai. pea ke fakasi'isi'i hono maumau'i 'a e lao 'e he kakai.
Ke fakakakato e me'angaue VMS ki he ngaahi vaka toutai.	Ke kumi ha ngaahi tokoni fakapa'anga ki he naunau VMS
Ke fakapapau'i 'oku vakai'i e tu'unga lolotonga 'o e ngaahi	Ke pule'i lelei 'a e toutai 'i he potutahi 'o Tonga, pea ke

	makatu'unga ki hono fakahokohoko lelei 'o e ngaue 'a e FCD.	fakapapau'i 'a e founga ki hono foaki 'o e ngaahi laiseni toutai, ngaahi makatu'unga ki he hokohoko 'o e fakahoko ngaue 'a e tafa'aki FCD.
	Fiema'u ke langa'i e ngaue fakataha mo e ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga, 'i he ngaahi tu'utu'uni ki hono tau'i 'o e toutai ta'efakalao, he koe founga ia 'e malava ai 'o fakahoko lelei 'a e ngaahi fatongia 'a e tafa'aki FCD.	'Oku fu'u fiema'u ha tokoni fakatekinikale ke ako'i e timi ngaue, ki he lao 'o e Toutai, pehe ki he founga 'o e ngaue fakataha 'i he va 'o e ngaahi Potungaue fekau'aki 'a e Pule'anga hange ko e Taumalu'i fonua 'a Tonga 'i hono fatongia ko hono tokanga'i e toutai ta'efakalao 'i he potu tahi 'o Tonga, vakapuna tokoni a Nu'usila, Aositelelia, Va'a fakahaofi mo'ui 'a e kau Polisi.
Taulama Fakamafai	'Oku hoko e toutou mate 'a e sisitamu 'a e SPC TUBs mo e OPM, ke palopalema ai 'a hono fakahu 'o e ngaahi fakamatala toutai 'oku tanaki mei he kau taulama fakamafai.	Ke fakapapau'i 'oku fakahu ma'u pe 'a e fakamatala toutai mei he kau taulama fakamafai ki he ongo sisitamu ngaue ko e TUBs mo e OPM
	Ke fakangaue'i pea mo ako'i ha kau taulama fakamafai ke malava ke nau heka 'i he ngaahi vaka laiseni kuo ngofua ke nau toutai 'i Tonga ni.	Ke ako'i e kau 'ofisa taulama fakamafai fo'ou.
	Ke ako'i e kau taulama fakamafai lolotonga ke nau a'usia e tu'unga taulama fakamafai MSC.	Ke fai ha fekumi ki ha pa'anga ke fakapa'anga 'aki 'a e ako ni.

3.2 Ngaahi Fakatu'utamaki mo hono Pule'i

Potungaue Toutai	Fakatu'utamaki	Founga Pule'i
Vaá kotoa	<ul style="list-style-type: none"> Fakaetamaki fakaenatula hange ko e afaa, peaukula mo e tafea 	<ul style="list-style-type: none"> Fakapapau'i óku ilo'i é he kau ngaue á e palani ki hono pule'i ó e fakatamaki kuo ósi fa'u mo hono ngaueáki.
Vaá kotoa	<ul style="list-style-type: none"> Fakatu'utamaki pe lavea í he fefolauáki fakangaue. 	<ul style="list-style-type: none"> Fakapapau'i 'oku 'ilo'i 'e he kau ngaue á e ngaahi fakatu'utamaki pea 'ikai ke nau feinga ke kau ai mo e fakahaofi mo'ui fakavavevave pea pehe ki he malu'i mo'ui.

Vaá kotoa	<ul style="list-style-type: none"> Fefonongaáki me'alele 	<ul style="list-style-type: none"> Fakapapau'l óku malu á e me'alele pea lele 'o fakatatau ki he vave fakalao.
Vaá kotoa	<ul style="list-style-type: none"> Puke mo e ngaahi mahaki kehekehe pe 	<ul style="list-style-type: none"> Huhu malu'i, kinautolu 'oku puke fi'ema'u ke 'oua te nau hau' 'o ngaue kau ki ai mo e mo'ui haisini mo ma''a
Vaá kotoa	<ul style="list-style-type: none"> Fohia moe velahia 'i he laá. 	<ul style="list-style-type: none"> Tui á e vala malu'i, matasio'ata pea 'ave á e vai inu.
Vaá tekunikale (saienisi, muimui' 'o e lao toutai, ngaue ki tuá),	<ul style="list-style-type: none"> Ngaueaki á e vaka, uku, monomono mo fakalelei. 	<ul style="list-style-type: none"> Ákoi lelei 'a e kau ngaue pea 'i ai mo e me'angaue malu'i Lao ki he founga uku.
Saienisi	<ul style="list-style-type: none"> Ngaueaki á e kemikale 	<ul style="list-style-type: none"> Ako'i lelei á e kau ngaue pea ngaue'aki á e meá malu'i
Saienisi (tanaki fakamatala 'i uafu)	<ul style="list-style-type: none"> Hekea, to 	<ul style="list-style-type: none"> Tui á e su malu' pea ngaue tokanga
Muimui'i á e Lao Toutai	<ul style="list-style-type: none"> 'Ohofi pe fakalavea 	<ul style="list-style-type: none"> Akoi malu'i, palani lelei á e ngaue, 'oua e ngaue tokotaha.

4 Fakamatala mo e muimui ki he ngaahi tu'utu'uni

4.1 Fakamatala 'Atita

Koe fakamatala 'atita fakamuimui ki he Potungae Toutai mei Sune 2014 ki Sune 2016.

4.2 Tuútuúni Kapineti mo e Minisita

'Aho	Fika	Taumuá
11.08.2017	No.850 ORG 16/3 V7	Fakamavahe'i 'á e Potungae Toutai
18.08.2017	No.873 IB 9/3/1/10	Fakafofonga á Tonga ki he 'uluaki fakataha á e 'Ekonomika lanu Pulu (Blue Economy), 23 - 24 'Akosi 2017 Suva, Fisi.
	No.875 IB 8/9/1 V6	Lipooti folau á e fakafofonga á Tonga ki he Konifelenisi á e Ngaahi Puleanga Fakatahataha ko e poupu ki hono fakahoko ó e Taumuá ki he Palani Fakalalakala Tuúloa 14 (Sustainable Development Goal 14), Puleánga Fakatahataha, Niuioke, Amelika ; 5 - 9 Sune 2017

02.02.2018	No.58	FI 3/1/3	Kole ke toó á e tute mo e tukuhau mei he naunau ki hono faamaí mo fakalalakaka ó e mokohunu 'oku hu mai 'e he Vast Ocean (Tonga) Aquaculture Limited.
	No.306	LSR 10/1 V3	Pepa ki he Komisoni ó e Puleánga Fakatahataha fekau'aki mo e ngata'anga ó e Continental Shelf o Tonga ni ki he tafaaki fakahahake o Kermadec fakatatau ki he kongá VI 'o e kupu (Annex II) ó e Konivesio ki he Lao o 'Oseni á e Ngaahi Puleánga Fakatahatala (UNCLOS),
06.06.2018	No.325 9/3/10/3/3	ORG	Fakataha fakatau á e kau Minisita ki he Komiti Toutai á e Pasifiki (FFCMIN15), Lalotonga, 'Otumotu Kuki, 4 - 5 Siulai 2018
	No.324	PUB FI 1/1/14	Lipooti Fakataú á e Potungaue Toutai ki he Taú Fakapa'anga 2016/2017

Ngaahi Tuútuúni á e Minisita
54 fakangofua á e folau ki muli
50 lipooti folau ki muli naé tali.
2 lahi ó e Palani Puleí ó e Toutai naé tali
10 ngaue lauáho na'e tali

4.3 Pule lelei

Aleapau mo e Talite Fakavaha'apuleanga

Ko e ngaahi talite mo e aleapau fakavaha'apule'anga 'oku memipa ki ai 'a Tonga pea 'oku nau tokoni ki hono toutai fakapotopoto 'o e me'amo'ui 'o 'oseni.

FFA 'Oku memipa 'a Tonga ki he Kautaha Toutai 'a e Pasifiki pea 'oku nau 'ofisi 'i Honiala. 'Otumotu Solomone pea na'e fakamo'oni ki ai 'a Tonga 'i he 1979. 'Oku memipa ai 'a e ngaahi fonua 'e 17 ke nau pule'i, fakatolonga hono toutai 'o e valu 'i he ngaue fepoupouaki mo tu'ufakataha.

SPC 'Oku memipa 'a Tonga 'i he 'ofisi 'o e Sekelitali ki he Komiuniti 'a e Pasifiki pea 'oku tu'u honau 'ofisi 'i Noumea, Niukaletonia. Ko 'enau taumu'a ke tokoni fakatekinikale, fakahoko 'a e ngaahi savea fakasaienisi, fale'i analasio 'o e ngaahi fakamatala ke makatu'unga mei ai hono pule'i mo fakalalakaka fakapotopoto 'o e toutai.

WCPFC Konivesio Toutai ki he Uesite mo e Pasifiki ‘a ia ‘oku taumu’a ke malava ‘o pule’i, fakatolonga, toutai’i fakapotopoto mo tolonga ‘o e valu ‘i he Uesite mo e Pasifiki.

UNCLOS Konivesio ki he Lao Toutai ‘a e ngaahi pule’anga fakatahataha ‘I he 1982 (UNCLOS), ‘a ia ko e aleapau fakavaha’apuleanga ‘oku ne ‘oange ‘a e mafai, totonu mo e fatongia ‘o e fonua kenau ngaue fakapotopoto’aki ‘a e ‘oseni, ‘ataakai ke pule’I lelei ‘a e me’a mo’ui ‘o ‘oseni.’i

UNFSA Alepau ‘o e ngaahi fonua fakatahataha ki he lahi ‘o e ika ‘i oseni ‘a ia oku fakataumu’a pe ki he valu mo e kalasi pe ko ia. ‘Oku ‘I ai mo e ngaahi tu’utu’uni fekau’aki mo hono toutai fakapotopoto ‘o makatu’unga ‘i he ngaahi fakamatala fakasaianisi pe fakafiofi pe. Koe ngaahi fonua kuo nau fakamo’oni ki he aleapau ko eni kenau ngaue fakataha ke fakapapau’i e malu’i mo fakatolonga ‘a e toutai ‘i honau potu tahi.

Lao ki hono fakahoko ‘o e toutai. Koe Lao ki hono fakahoko ‘o e Toutai ‘oku ‘ikai ko ha aleapau fakalao ia ka ‘oku tau’ataina pe ‘a e ngaahi fonua pe tenau fai kiai. ‘Oku taumu’a pe mo ia ki hono fakatolonga mo e toutai fakapotopoto ‘o makatu’unga ‘i he tu’unga ‘e lahi fe’unga ‘o e ika ‘oku toe.

CITES Konivesio fakavaha’apule’anga ki hono fakafetau’aki ‘o e me’amo’ui ‘oku faka’au ke ‘osi ‘o tatau pe ki he ‘akau mo e monumanu. ‘Oku fakataumua ke fakapapau’i ‘e ‘ikai hoko ‘a e fefakatau’aki ke faka’auha ‘a e ‘akau mo e monumanu ‘oku faka’au ke ‘osi ka ke fakatolonga mo fakangatangata pe ‘a ia ‘oku laka hake ‘i he kalasi ‘e 35,000 ‘o e monumanu mo e ‘akau ‘oku malu’i.

Talite Toutai mo ‘Amelika. Koe talite toutai ‘a e ngaahi fonua ‘o e Pasifiki ‘oku memipa ‘i he FFA ‘o fakangofua ‘a e ‘u vaka toutai kupenga ‘a Amelika ke nau toutai ‘i hotau potutahi. Na’e kamata ‘a e talite toutai ko ‘eni i he 1987.

Talite Niue: Koe Talite Aleapu Niue na’e fakamo’oni kiai ‘a Tonga ni ‘i he 2015 ‘I he fengaue’aki fakataha ‘a e ngaahi fonua ‘o e Pasifiki ke tau’i ‘a e toutai ta’e fakalao he ‘oku hoko ko e palopalema fakamamani lahi.

OIE Kautaha Fakavaha’a Pule’anga ki he mo’ui lelei ‘a e fangamonumanu. ‘Oku tokanga ‘a e kautaha ko ‘eni ki he ngaahi mahaki ‘o e fangamonumanu pea na’e fokotu’u ‘i Sanuali 25, 1924. ‘I Me 2003 na’e hoko ai honau ‘ofisi ko e ‘Ofisi Fakamamani ki he mo’ui ‘a e fangamonumanu. ‘Oku te’eki ke fakamo’oni ‘a Tonga ki he aleapau ko ‘eni ka ‘oku tau ngaue pe ‘o fou ‘i he Komiuniti ‘a e Pasifiki

PSM Aleapau ki hono ngaue’aki ‘o e uafu ke fakafepaki’i ‘a e toutai ta’efakalao na’e fakamo’oni ki ai ‘a Tonga ‘i he 2016.

4.4 Ngaahi Tuútuúni Fakapuleánga

Naé poupou kakato á e Potungaue ki he ngaahi tuútuúni 'o e ngaue fakapuleánga á ia 'oku ha 'i he Lao Ngaue 2002.

'Oku 'i ai á e fatongia 'o e Potungaue 'i he 'ene memipa ki he Konivesio 'o e WCPFC (á ia oku ha 'i he UNCLOS ke fakahu 'a e lipooti ki he Komisoni. Ko e ongo lipooti á e Potungaue naé fenapasi mo e tuútuúni á e komisoni ki he taimi e fakahu ange ai.

Na'e toe vakai'i á e ngaahi tuútuúni mo e founa ngaue á Potungaue Toutai hili ko ia 'ene mavahe mei he Potungaue Ngoue, Meatokoni mo e Vao'akau.

Naé 'i ai 'a e tokanga mavahe á e potungaue ke fakapapau'i óku faipau á e kau ngaue ki he tuutuuni ngaue pea pehe ki hono fakahoko ó e Me'afua Fakahoko Ngaue (PMS)

Naé 'i ai mo e ngaahi ako na'e fakahoko (hange ko ia óku ha í olunga) 'o makatu'unga ke toe lelei ange mo fakafiemalie á e fakahoko fatongia.

Na'e poupou 'aupito á e Potungaue Toutai ki he Kautaha Toutai ó e Pasifika (FFA) fekau'aki mo e faingamalie tatau á e taha kotoa pe ki he ngaue á ia naé tali éhe Fakataha Fakaminisita 2016 ke fakapapai 'oku faingamalie tatau pe á e tangata pe fefine he sekitoa toutai.

4.5 Poate mo e Komiti

Lao ki he Puleí ó e Toutai 2002 konga 8, Kuo pau ke fokotuú é he Minisita ha Komiti Faleí Pule Toutai á ia kuopau ke ne faleí á e Minisita í he ngaahi meá fekauáki mo hono puleí, fakaáongaí mo fakalakalaka tolonga ai á e toutai í he Puleánga.

Kuo pau ko e Komiti á e kau memipa ko éni: Ko e kau memipa tukukehe á e kau memipa tuúmaú kuo pau ke fokotuú kinautolu ki he taú e tolu.

Komiti Fale'í Pule Toutai (FMAC)

Túunga	Hingoa
Sea	Öfisa Pule ngaue ó e Toutai
Memipa	Sekelitali ki he Potungaue Fonua pe ko hono fakafofonga
Memipa	Sekelitali ki he Ngaue á e Kakai fefakatauáki mo e ngaahi Ngaueánga pe ko hono fakafofonga.
Memipa	Memipa e taha ke ne fakafofongaí á e ngaahi fiemaú á e kau toutai fakakomesiale e fili é he Kautaha Uta ika ki Tuápuleánga á Tonga.
Memipa	Memipa é taha ke ne fakafofongai á e ngaahi fiemaú á e kakai fefine é fili é he Minisita.
Memipa	Memipa e tokoua kena fakafofongai á e kau toutai fakalotofonua kuo fili éhe Minisita

Member	<i>Memipa e taha ke fakafongai á e ngaahi kolo matatahi ke fili é he Palemia</i>
Member	<i>Mo ha faahinga óku ikai laka hake í he toko ua óku fakakaukau áe ófisa Pule Ngaue óku taau ke fokotuu.</i>

Ngaahi Komiti Fakalotofale á e Potungae Toutai

- Komiti Tekinikale Pule
- Kulupu Ngaue ki he Fakamatala
- Komiti ki hono Puleí ó e Valu
- Komiti ki hono Puleí ó e Toutai Palu
- Komiti ki he Palani ó e Sekitoa Toutai á Tonga.
- Kulupu ki hono Puleí ó e Poloseki (Poloseki óku fakapaánga é Nuúsila ki he toutai Palu)
- Komiti ki hono Puleí ó e Famaí ó e Meámoui.

Vahe 5: Fakama'opo'opo

Ko e taú fakapa'anga mahu'inga éni í hono fakamavaheí ó e Potungae Toutai. Na'e fehangahangai 'a e kau ngaue mo e ngaahi pole ko e ngaúnu ki he fokotuútuú foóu pea íai mo e Pule Ngaue foóu kae íkai holo aí á e fakahoko fatongia ki he memipa fekauáki. Neongo á e lahi ó e ngaahi fatongia ka naé ola lelei pe á e fakahoko fatongia

Ko e koloa ó óseni óku hokohoko á e ngaahi palopalema mei he fu'u lahi ó e toutai, feliuliuaki ó e 'ea, lahi á e 'esiti í he tahi, maólunga ange á e fukahi tahi mo e mafana á e 'ea. Neongo óku kei fakapopo'uli á e ngaahi uesia te nau fakahoko ki he koloa ó óseni mo hono 'ataakai felalaveí ka ko e ngaue fakataha á e Potungae Toutai mo e ngaahi kupu fekauáki óku kei mahu'inga ke fakapapaiú ko étai visone ke tupulekina á e lelei fakaékonomika, sosiale pea mo e 'ataakai tu'uloa ó e toutai ke ne hiki hake á e tuúnga ó e nofo á e kakai Tonga.

Ko e taha á e fiema'u vivili óku fehangahangai mo e Potungae í he 'ene feinga ke laka ki muá ko e kumi ha paánga ke fakapaánga 'aki á e Palani ki he Sekitoa Toutai, pea í he taimi hono hiki ó e lipooti ni kuo í ai 'a e kole tokoni ki he Pangike á Mamani feúnga mo e paánga Amelika é 10 miliona.

Óku mau fakamalo ki he Éiki Minisita ki he éne poupou kakato ki hono fakalakalaka ó e toutai pea pehe ki he va fengaeáki fakataha mo e ngaahi kupu fekauáki énau poupou mo e ngaue malohi.